

JOURNAL OF ENVIRONMENTAL AND LAND LAW (JELL)

LAW • ENVIRONMENT • SUSTAINABILITY • JUSTICE

OPEN
ACCESS

INTERNATIONAL
PEER-REVIEWED
JOURNAL

OUR FIELDS

- Land law and agrarian relations
- Environmental law and climate change
- Water law and transboundary cooperation
- Urban planning and zoning law
- Natural resources and energy law

OUR INDEXING

Google Scholar

Zenodo

DOI

OpenAIRE

Open Access

DOAJ

<https://unireview.uz/index.php/jell>

Published by
UniLex Global, Uzbekistan

VOLUME 1

ISSUE 1

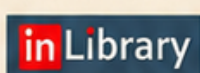
JUNE 2026

"UNILEX GLOBAL" LLC

Ekologiya va yer huquqi jurnali / Journal of Environmental and Land Law

**June, 2026
VOLUME 1, ISSUE 1**

EDITORIAL TEAM

Editor-in-Chief, Tukhtashev Hikmatilla Ismatillaevich - Head of the Department of Legal Sciences, Doctor of Philosophy in Legal Sciences (PhD), TIIAME National Research University, Tashkent, Republic of Uzbekistan.

1. **Editorial Board Members Kholmuminov Juma Toshtemirovich** - Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, Department of Environmental Law, Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
2. **Editorial Board Members Fayziev Shukhrat Khasanovich** - Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, Department of Environmental Law, Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
3. **Editorial Board Members Uzakova Gozal Sharipovna** - Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, Department of Environmental Law, Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
4. **Editorial Board Members Narzullaev Olim Kholmamatovich**, Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, Department of Environmental Law, Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
5. **Editorial board members Kenjaev Rustam Khaydarovich**, Candidate of Legal Sciences (PhD), Professor, Head of the Department of Environmental Law, Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
6. **Editorial Board Members Utegenov Ongarbay Dariyabayevich** - Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, Department of Finance, Tashkent University of Chemical Technology – International University, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
7. **Editorial Board Members Hayitov Hasan Shermatovich** - Candidate of Legal Sciences (PhD), Investigator, Shykhontohur District Division, Department for Combating Economic Crimes under the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
8. **Editorial Board Members Khodjaeva Aziza Bakhtiyarovna** - Doctor of Philosophy in Legal Sciences (PhD) "Academy of Labor and Social Relations" under the Federation of Trade Unions of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
9. **Editorial Board Members Nishonov Abdulloh Ubaydulloh ugli** - Senior Lecturer Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
10. **Editorial Board Members Makhkamov Durbek Nematovich** - Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, Dean, Faculty of Public Law, Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
11. **Editorial Board Members Usmanov Muhammad Bahritdinovich** - Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
12. **Editorial Board Members Juraev Yuldash Achilovich** - Doctor of Legal Sciences (DSc), Associate Professor Senior Researcher, Parliamentary Research Institute under the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
13. **Editorial Board Members Nurmatov Mirgolib Mirzayevich** - Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor, Head of the Department of Special Legal Sciences and Military Diplomacy, University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
14. **Editorial Board Members Bobokulov Shoxnazar Ochilovich** - Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Acting Professor, Department of Legal Sciences, Tashkent International University, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
15. **Editorial Board Members Mirzaabdullaeva Matluba Rustamovna** - Candidate of Legal Sciences, Associate Professor Associate Professor, Department of Environmental Law, Tashkent State University of Law, Tashkent, Republic of Uzbekistan.
16. **Editorial Board Members Allayorov Tulqin Ruziqulovich** - Doctor of Philosophy in Philology (PhD), Associate Professor Nizami Named Tashkent State Pedagogical University, Tashkent, Republic of Uzbekistan.

CONTENTS

03

**XUDOYBERDIYEV XUMOYUNBEK XABIBULLA O'G'LI,
ATABOYEV JAVOXIR SARVAR O'G'LI**

EKOLOGIK XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNING HUQUQIY
ASOSLARI

09

SATTAROV ULUG'BEK UMED O'G'LI

YASHIL IQTISODIYOT: BARQAROR IQTISODIY
RIVOJLANISHNING ZAMONAVIY MODEL

19

**XODJAYEVA AZIZA BAHTIYAROVNA,
RIXSIYEV MUHAMMADAZIZ MUZAFFAR O'G'LI**

TRANSCHEGARAVIY SUV RESURSLARINI MUHOFAZA
QILISHNING XALQARO HUQUQIY ASOSLARI

32

**MIZROBOVA RUSHANA RAVSHANOVNA
G'AFUROV RUSTAM BASITOVICH**

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО
ВОДНОГО ПРАВА В ВОДНОМ КОДЕКСЕ УЗБЕКИСТАНА:
ВЫЗОВЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

44

NISHONOV ABDULLOH UBAYDULLOH O'G'LI

XORIJIY INVESTITSIYALAR ISHTIROKIDAGI
KORXONALARGA DAVLAT YER UCHASTKALARINI
BERISHNING HUQUQIY ASOSLARI VA
TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

56

YUNUSOV XAYDARALI

YEVROPA ITTIFOQI VA MARKAZIY OSIYO: SUV,
EKOLOGIYA VA ATROFMUHIT MUHOFAZASI
SOHASIDA XALQARO-HUQUQIY HAMKORLIK

65

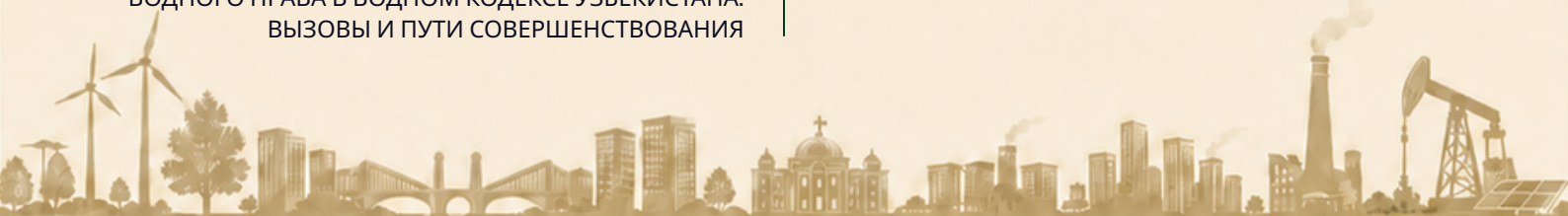
GALYMZHAN AKHMET

INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF CLIMATE
CHANGE AND THE FACTORS OF ITS FORMATION

74

TO'LAGANOV ABDUMANNOP ABDUJABBOROVICH

BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARI,
EKOLOGIYA VA INSON HUQUQLARI
TAMOIYLLARINING O'ZARO UYG'UNLIGI

CONTENTS

80

RUSTAMOV NAZAR SARVAR O'G'LI

ATROF-MUHIT VA O'SIMLIK DUNYOSINI MUHOFAZA
QILISH BORASIDAGI HUKUMATNING QABUL QILGAN
QAROR, QONUN VA FARMONLARNING TAHLILI

88

ABDUSAMADOVA ZARINA SHOBIDDINOVNA

LEGAL ISSUES OF APPLYING LAND SERVITUDE: FOREIGN
EXPERIENCE AND PROSPECTS FOR IMPLEMENTATION INTO
NATIONAL LEGISLATION

96

**TURSUNKULOV ELBEK
ABDUKHAKIMOV ANVAR**

CURRENT ISSUES IN THE LEGAL GOVERNANCE OF
WATER RESOURCES IN CENTRAL ASIA UNDER
CLIMATE CHANGE

Original research article

EKOLOGIK XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNING HUQUQIY ASOSLARI

Xudoyberdiyev Xumoyunbek Xabibulla o'g'li

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti “Ekologiya va huquq” fakulteti
yurisprudensiya yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Ataboyev Javoxir Sarvar o'g'li

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti “Ekologiya va huquq”
fakulteti yurisprudensiya yo'nalishi 4-bosqich talabasi

MAQOLA MA'LUMOTI

Kalit so'zlar:

ekologik xavfsizlik,
yashil taraqqiyot,
barqaror rivojlanish,
huquqiy asoslar,

atrof-muhit,
suv resurslari

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O'zbekistondagi ekologik xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan huquqiy asoslar, xalqaro tajriba hamda milliy qonunchilikdagi so'nggi islohotlar tahlil qilingan. Shuningdek, yashil taraqqiyot va barqaror rivojlanish tamoyillari asosida atrof-muhitni muhofaza qilishning ustuvor yo'nalishlari ko'rib chiqiladi.

LEGAL FRAMEWORK FOR ENSURING ENVIRONMENTAL SAFETY

ARTICLE INFO

Keywords: ecological

safety green

development

sustainable development legal

framework environment

water resources

ABSTRACT

This article analyzes the legal framework, international experience, and recent reforms in national legislation aimed at ensuring environmental safety in Uzbekistan. It also considers priority areas of environmental protection based on the principles of green development and sustainable development.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ИНФОРМАЦИЯ СТАТЬИ

Ключевые слова:

экологическая
безопасность зеленое
развитие устойчивое
развитие правовые
основы окружающая
среда
водные ресурсы

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются правовые основы, направленные на обеспечение экологической безопасности в Узбекистане, международный опыт и последние реформы в национальном законодательстве. Также будут рассмотрены приоритетные направления охраны окружающей среды на основе принципов зеленого развития и устойчивого развития.

KIRISH

Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida inson huquqlari, ijtimoiy barqarorlik va ekologik xavfsizlik alohida e'tiborga ega. Xususan, ekologik xavfsizlik masalasi milliy va xalqaro huquqiy normalar doirasida tizimli islohotlarni talab etmoqda. Atrof-muhitni muhofaza qilish, bioxilma-xillikni asrash, suv resurslaridan oqilona foydalanish orqali yashil taraqqiyotga erishish – zamonaviy davrning dolzarb vazifalaridan biridir.

Haqiqatan ham, hozirda barcha nufuzli xalqaro tashkilotlar dasturlarida, mamlakatlararo diplomatik munosabatlarda ekologik xavfsizlik hamda yashil taraqqiyot g'oyasi yuqori o'ringa chiqdi, desak, mubolag'a bo'lmaydi. Bizning mamlakatimiz ham ana shu muhim jarayonning bir a'zosi sifatida ekologik xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash borasidagi bir qancha xalqaro bitimlarga qo'shilgani sohadagi hamkorlikning o'ziga xos takomili uchun asos bo'lmoqda. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, bir qator qonunlar va qonunosti hujjatlarida ekologik barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi zaruriy huquqiy normalar belgilab olingani ham alohida e'tiborga loyiqdir.

Prezidentimiz tomonidan 2025-yilning "Atrof-muhitni asrash va "yashil iqtisodiyot" yili deb nomlanishi zamirida ham ekologik barqarorlikni ta'minlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish hamda yashil texnologiyalarni keng joriy etish maqsadlari yotibdi. [1] Bu tashabbus ekologik muammolarga e'tiborni kuchaytirish, atrof-muhitni muhofaza qilish

bo'yicha innovatsion yondashuvlarni ilgari surish va insonlarning ekologik madaniyatini shakllantirishga qaratilgan.

ASOSIY QISM

Shubhasiz, ekologik barqarorlik va suv resurslaridan oqilona foydalanishning ahamiyati bugungi kunda asosiy ustuvor vazifalarimizdan biriga aylandi. Ekologik xavfsizlikning asl mohiyati bu - inson va atrof-muhitning barqaror rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan tizimli choralar majmui bo'lib, jamiyat tomonidan tabiatga zarar yetkazuvchi omillarning oldini olish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik xavflarni kamaytirishga yo'naltirilgan faoliyat yig'indisi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining ekologik xavfsizligini ta'minlash bo'yicha ustuvor yo'nalishlari:

- Xavfli faoliyat turlari va favqulodda vaziyatlarda xavfsizlikni ta'minlash;
- Sog'likni saqlashda ekologik ustuvorliklar;
- Favqulodda vaziyatlarda ekologik oqibatlarini oldini olish va kamaytirish;
- Atrof-muhit uchun xavf tug'diruvchi terrorizmning oldini olish
- Potensial xavfli faoliyat va favqulodda vaziyatlarda xavfsizlikni ta'minlash.

Rivojlangan mamlakatlarda ekologik xavfsizlikni ta'minlash uchun samarali choralar ko'rilgan. Germaniyada sanoat chiqindilarini qayta ishlash va ekologik toza texnologiyalarni joriy qilish ustuvor yo'nalish bo'lib, korxonalar chiqindilarni qayta ishlash yoki energiya manbai sifatida foydalanishga majbur. Yaponiya esa "Yashil iqtisodiyot" modelini qo'llab-quvvatlab, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlashga yo'naltirilgan innovatsion texnologiyalarni joriy qilgan, shuningdek, zamonaviy filtr tizimlari orqali havo ifloslanishini minimallashtirgan.

AQSH va Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida ekologik standartlar va sanksiyalar tizimi mustahkam yo'lga qo'yilgan. Masalan, AQSHda EPA (Environmental Protection Agency) talablariga rioya qilinmagan taqdirda, korxonalarga katta jarimalar solinadi yoki faoliyati cheklanishi mumkin. Yevropa Ittifoqida esa sanoat korxonalarini chiqindilarini kamaytirish va zararsizlantirish bo'yicha qat'iy majburiyatlarga ega. [2]

Xususan, mamlakatimizda ham ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasida 40 ga yaqin ekologik qonunlar va mingdan ortiq qonunosti normativ huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

Ma'lumotlarga ko'ra, 2023-2024 yillar davomida ekologik huquqbuzarliklar yuzasidan 27 ta holat bo'yicha jinoiy ish qo'zg'atilgan bo'lib, ularning barchasi bo'yicha yengil moliyaviy jarima jazosi qo'llanilgan. Hisob-kitoblarga ko'ra, 44 mingga yaqin, shundan 9,5 mingga yaqin noyob turdagi daraxtlar noqonuniy kesilishi oqibatida tabiatga 36 mlrd so'mlik

zarar yetkazilgan. [3]

So'nggi uch yilda qurilayotgan obyektlar soni 3 barobar oshib, daryo o'zanlarida noqonuniy qum-shag'al qazib olish bilan bog'liq 303 ta holatda 268 nafar shaxslarga nisbatan 68 mlrd so'm miqdorida jarima qo'llanilgan, shundan 42 ta holatda 45 mlrd so'm miqdorida tabiatga zarar yetkazilganlik uchun jinoyat ishlari qo'zg'atilgan.

Ekologik xavfsizlikni ta'minlash borasida o'tgan yillar mobaynida Ekologik partiya tomonidan ham muhim ishlar amalga oshirdi. Jumladan, Oliy Majlis Qonunchilik palatasidagi partiya fraksiyasi mas'ulligida "Ma'muriy javobgarlik to'g'risida"gi kodeks ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish organlari davlat inspektorining qonuniy faoliyatiga to'sqinlik qilganlik, shuningdek uning ko'rsatmalarini bajarmaslik uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi yangi 197⁶-modda bilan to'ldirildi. [4]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasidagi ekologiya, atrof-muhit va suvdan foydalanish sohasidagi huquqiy normalar: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 68-moddasida: "Yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy resurslar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir" [5]

Bu konstitutsiya normasi quyidagi qonunlarga asos qilib olingan:

O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksi, O'zbekiston Respublikasining "Yer osti boyliklari to'g'risida"gi, "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida"gi, "O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi, "Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi, "O'rmon to'g'risida"gi, "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"gi, "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonunlari.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 49-moddasida: "Har kim qulay atrof-muhitga, uning holati to'g'risidagi ishonchli axborotga ega bo'lish huquqiga ega.

Davlat barqaror rivojlanish prinsipiga muvofiq, atrof-muhitni yaxshilash, tiklash va muhofaza qilish, ekologik muvozanatni saqlash bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshiradi.

Davlat Orolbo'yi mintaqasining ekologik tizimini muhofaza qilish hamda tiklash, mintaqani ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan rivojlantirish yuzasidan choralar ko'radi.

Bu konstitutsiyaviy ekologik huquqlar O'zbekistonda toza va xavfsiz atmosfera havosiga, toza va xavfsiz suv va suv obyektlaridan foydalanishga, qulay va xavfsiz yerga, yer osti boyliklaridan foydalanishga, o'simlik va hayvonot dunyosidan foylanish va muhofaza qilish huquqlarini anglatadi.

Shuningdek, asosiy qonunimizning 62-moddasida: “Fuqarolar atrof, tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo’lishga majburlar” degan norma belgilangan.

Agar O’zbekistonda inson va fuqarolar mazkur konstitutsiyaviy burchlarini buzsa O’zbekiston Respublikasining “Tabiatni muhofaza qilish to’grisida”gi Qonuni 12-moddasining uchinchi qismi, [6] O’zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to’g’risidagi kodeksining VIII bobi (“Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanish sohasidagi huquqbuzarliklar uchun ma’muriy javobgarlik”), O’zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi maxsus qismining to’rtinchi bo’limi (“Ekologiya sohasidagi jinoyatlar”) [7] ni sodir qilgan bo’ladi va ana shu qonunlarda ko’rsatilgan tartibda javobgar bo’ladilar.

Davlat ekologik siyosati va dasturlari: Chindan ham bugungi kunda ekologik xavfsizlik mamlakatimizning rivojlanishidagi muhim omil sanaladi. Bu nafaqat Konstitutsiyamizda, balki O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son farmoniga muvofiq “O’zbekiston – 2030” strategiyasida ham muhim maqsadlar qatorida joy oldi. [8] Ushbu taraqqiyot strategiyasi O’zbekiston Respublikasining 2030 yilgacha beshta ustuvor yo’nalishlarini belgilab berdi:

- har bir insonga o’z salohiyatini ro’yobga chiqarish uchun munosib sharoitlar yaratish;
- barqaror iqtisodiy o’sish orqali aholi farovonligini ta’minlash;
- suv resurslarini tejash va atrof-muhitni muhofaza qilish;
- qonun ustuvorligini ta’minlash, xalq xizmatidagi davlat boshqaruvini tashkil etish;
- “xavfsiz va tinchliksevar davlat” tamoyiliga asoslangan siyosatni izchil davom ettirish.

2023-yilgi Dasturining 13-bandi Ekologik barqarorlikning muhim sohasi Suv xo’jaligidagi suv resurslaridan oqilona foydalanish, 25-bandi bevosita suv resurslarini tejash va atrof muhitni muhofaza qilishga qaratilgan.

Shuningdek, “O’zbekiston-2030” strategiyasini “Atrof-muhitni asrash va “Yashil iqtisodiyot” yili deb nomlangan 2025 yil davlat dasturida mamlakatimizni ekologik xavfsizligi ta’minlashdagi barqaror vazifalar belgilangan. [9]

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, O’zbekistonda ekologik xavfsizlikni ta’minlash bo’yicha zarur normativ-huquqiy asoslar shakllantirilgan bo’lib, Konstitutsiyaviy tamoyillar, maxsus qonunlar, davlat dasturlari va xalqaro huquqiy majburiyatlar orqali ushbu sohadagi davlat siyosatining asosiy yo’nalishlari belgilab qo’yilgan. Chindan ham bugungi kunda amalga oshirilayotgan yashil taraqqiyot, “yashil energiya”ni rivojlantirish, chiqindilarni qayta ishlash va ekologik monitoring tizimini kuchaytirish borasidagi islohotlar ekologik xavfsizlikni ta’minlashga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, ekologik xavfsizlikni ta'minlashda ayrim tizimli muammolar – ekologik huquqbuzarliklar uchun javobgarlikning yetarli emasligi, hududiy ekologik monitoringning sustligi, aholining ekologik madaniyati pastligi va xalqaro standartlarga mos infratuzilmaning yetishmasligi mavjud. Ushbu muammolarni ekologik qonunchilikni takomillashtirish, sud-huquq tizimida ekologik adliya institutlarini joriy etish, davlat-xususiy sheriklik asosida ekologik loyihalarni qo'llab-quvvatlash va eng asosiysi aholimizning ekologik huquqiy bilimlarini oshirish orqali hal etishimiz mumkin. Shubhasiz, ekologik xavfsizlikni ta'minlash har bir fuqaroning muqaddas burchidir. Zero, yurtimizning farovon kelajagi toza atrof-muhit, sog'lom hayot va barqaror ekologik taraqqiyot bilan chambarchas bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. <https://gov.uz/oz/eco/news/view/28064>
2. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi rasmiy sayti. URL: <https://gov.uz/oz/eco/news/view/41852>
3. “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasini transformatsiya qilish va vakolatli davlat organi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida” gi PF-81-son O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni URL: <https://lex.uz/docs/-6479180>
4. O'zbekiston Respublikasining “Ma'muriy javobgarlik to'g'risida”gi kodeksi. 197⁶-modda
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 49-modda. O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. URL: <https://lex.uz/uz/docs/-6445145>
6. O'zbekiston Respublikasining “Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida”gi Qonuni 12-modda. URL: <https://lex.uz/docs/-107115>
7. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi maxsus qismining to'rtinchi bo'limi (“Ekologiya sohasidagi jinoyatlar”) URL: <https://lex.uz/docs/-111453>
8. 2023-yil 11-sentabrdagi “O'zbekiston — 2030” strategiyasi to'g'risida”gi PF-158-son Farmoni. 13, 25-bandi. URL: <https://lex.uz/uz/docs/-6600390>
9. “O'zbekiston — 2030” strategiyasini “Atrof-muhitni asrash va “yashil iqtisodiyot” yilida amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida”gi PF-16-son Farmoni URL: <https://lex.uz/uz/docs/-7369703>

Original research article

YASHIL IQTISODIYOT: BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISHNING ZAMONAVIY MODEL

Sattarov Ulug'bek Umed o'g'li

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti “Iqtisodiyot” fakulteti

“Buxgalteriya hisobi” ta’lim yo’nalishi 2-kurs talabasi

MAQOLA MA'LUMOTI

Kalit so'zlar:

yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, yashil investitsiyalar, ekologik xavfsizlik, qayta tiklanuvchi energiya, uglerod emissiyasi, energiya samaradorligi, yashil texnologiyalar.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada yashil iqtisodiyot konsepsiyasining nazariy va amaliy asoslari, uning barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashdagi o'rni hamda ekologik muammolarni bartaraf etishdagi ahamiyati tahlil qilingan. So'nggi yillarda dunyo iqtisodiyotida kuzatilayotgan ekologik muammolar, iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning kamayib borishi va energiya xavfsizligi masalalari yashil iqtisodiyot modeliga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirmoqda. Tadqiqot davomida yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, resurslardan samarali foydalanish, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish va uglerod chiqindilarini kamaytirish masalalari o'rganildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida yashil iqtisodiyotga o'tish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar va istiqboldagi vazifalar tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari yashil iqtisodiyot iqtisodiy o'sish, ekologik barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashning muhim omili ekanligini ko'rsatdi.

GREEN ECONOMY: A MODERN MODEL OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

ARTICLE INFO

Keywords:

green economy,
sustainable development,
green investment,
environmental security,
renewable energy,
carbon emissions,
energy efficiency,
green technologies

ABSTRACT

This article analyzes the theoretical and practical foundations of the green economy concept, its role in ensuring sustainable economic development, and its significance in addressing environmental problems. In recent years, environmental challenges observed in the global economy, climate change, the depletion of natural resources, and issues of energy security have further increased the need for a green economy model. During the study, the main principles of the green economy, the use of renewable energy sources, the efficient use of resources, the introduction of energy-saving technologies, and the reduction of carbon emissions were examined. In addition, the reforms being implemented in the Republic of Uzbekistan regarding the transition to a green economy and future priority tasks were analyzed. The results of the study show that the green economy is an important factor in ensuring economic growth, environmental sustainability, and social well-being.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ИНФОРМАЦИЯ СТАТЬИ

Ключевые слова:

зелёная экономика,
устойчивое развитие,
зелёные инвестиции,
экологическая безопасность,
возобновляемая энергия,
углеродные выбросы,
энергоэффективность,
зелёные технологии.

АННОТАЦИЯ

В данной статье проанализированы теоретические и практические основы концепции зелёной экономики, её роль в обеспечении устойчивого экономического развития, а также значение в решении экологических проблем. В последние годы экологические проблемы, наблюдаемые в мировой экономике, изменение климата, сокращение природных ресурсов и вопросы энергетической безопасности всё больше усиливают необходимость перехода к модели зелёной экономики. В ходе исследования были изучены основные принципы зелёной экономики, вопросы использования возобновляемых источников энергии, эффективного использования ресурсов, внедрения энергосберегающих технологий и сокращения углеродных выбросов. Также проанализированы реформы, осуществляемые в Республике Узбекистан по переходу к зелёной экономике, и перспективные задачи в данной сфере. Результаты исследования

показали, что зелёная экономика является важным фактором обеспечения экономического роста, экологической устойчивости и социального благополучия.

KIRISH

XXI asr insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichini boshlab berdi. Fan-texnika yutuqlari, sanoat ishlab chiqarishining kengayishi va iqtisodiy o'sish sur'atlarining ortishi jahon iqtisodiyotining rivojlanishiga katta hissa qo'shdi. Biroq mazkur rivojlanish jarayoni atrof-muhitga sezilarli bosim o'tkazdi. Tabiiy resurslarning haddan tashqari ekspluatatsiyasi, atmosfera havosining ifloslanishi, suv resurslari tanqisligi, biologik xilma-xillikning kamayishi hamda global iqlim o'zgarishi bugungi kunda insoniyat oldida turgan eng dolzarb muammolardan biriga aylandi.

Mutaxassislarning ta'kidlashicha, agar mavjud iqtisodiy rivojlanish modeli o'zgarmasa, yaqin kelajakda ko'plab tabiiy resurslar tanqisligi kuzatilishi mumkin. Ayniqsa, energiya resurslariga bo'lgan talabning ortib borishi ekologik muammolarni yanada kuchaytirmoqda. Shu sababli iqtisodiy rivojlanish va ekologik xavfsizlik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydigan yangi iqtisodiy modelga ehtiyoj paydo bo'ldi.

Ana shunday model sifatida yashil iqtisodiyot konsepsiyasi shakllandi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit dasturi (UNEP) ta'rifi ko'ra, yashil iqtisodiyot aholi farovonligini oshirish va ijtimoiy tenglikni ta'minlash bilan birga ekologik xavflar va tabiiy resurslar tanqisligini kamaytirishga qaratilgan iqtisodiy tizim hisoblanadi [2].

Yashil iqtisodiyotning asosiy maqsadi iqtisodiy o'sishni ta'minlash bilan bir qatorda tabiiy kapitalni asrash, resurslardan oqilona foydalanish va ekologik barqarorlikni ta'minlashdan iboratdir. Mazkur konsepsiya energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, chiqindilarni qayta ishlash va yashil texnologiyalarni joriy etish kabi yo'nalishlarni qamrab oladi.

Bugungi kunda Germaniya, Daniya, Shvetsiya, Janubiy Koreya va Xitoy kabi davlatlar yashil iqtisodiyot tamoyillarini faol ravishda amalga oshirib, muhim natijalarga erishmoqda. Ushbu mamlakatlarda qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ulushi ortib, uglerod emissiyasi kamaymoqda hamda yangi ish o'rinlari yaratilmoqda [8].

O'zbekiston Respublikasida ham yashil iqtisodiyotga o'tish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Xususan, 2019–2030-yillarda O'zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi qabul qilinib, energiya

samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish va iqtisodiyotning ekologik barqarorligini ta'minlash bo'yicha qator vazifalar belgilab berildi [14, 15].

Mamlakatimizda quyosh va shamol energetikasini rivojlantirish, energiya tejavchi texnologiyalarni joriy etish, elektr transport vositalaridan foydalanishni kengaytirish hamda chiqindilarni qayta ishlash tizimini takomillashtirish bo'yicha yirik loyihalar amalga oshirilmoqda. Ushbu chora-tadbirlar nafaqat ekologik muammolarni kamaytirishga, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirishga ham xizmat qilmoqda.

Shu sababli yashil iqtisodiyotning nazariy asoslari, iqtisodiy samaradorligi va O'zbekiston sharoitidagi rivojlanish istiqbollari ilmiy jihatdan o'rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda yashil iqtisodiyotning nazariy asoslari, iqtisodiy samaradorligi va amaliy natijalarini baholash maqsadida bir qator ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik ma'lumotlarni o'rganish, iqtisodiy tahlil va umumlashtirish metodlari tashkil etdi.

Birinchi navbatda, yashil iqtisodiyot konsepsiyasining shakllanishi va rivojlanishi bo'yicha xalqaro ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Bunda Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Jahon banki, Xalqaro energetika agentligi (IEA), Xalqaro qayta tiklanuvchi energiya agentligi (IRENA) hamda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan e'lon qilingan ilmiy hisobotlar va statistik ma'lumotlardan foydalanildi [9].

Tadqiqot jarayonida rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarning yashil iqtisodiyotga o'tish tajribalari o'zaro qiyoslandi. Germaniya, Daniya, Shvetsiya, Xitoy va Janubiy Koreya tajribalari alohida o'rganilib, ularning iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari va ekologik natijalari tahlil qilindi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga oid normativ-huquqiy hujjatlari, davlat dasturlari va strategik rivojlanish konsepsiyalari tahlil qilindi. Xususan, "2019–2030-yillarda O'zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi", energetika va ekologiya sohasidagi davlat dasturlari o'rganildi [14].

Tahlil davomida yashil iqtisodiyotning iqtisodiy samaradorligini baholashda quyidagi mezonlardan foydalanildi:

- yalpi ichki mahsulotning o'sish sur'ati;
- energiya samaradorligi ko'rsatkichlari;

- qayta tiklanuvchi energiya ulushi;
- uglerod chiqindilari hajmi;
- yangi ish o'rinlari soni;
- investitsiyalar hajmi;
- ekologik barqarorlik ko'rsatkichlari.

Mazkur metodologiya asosida yashil iqtisodiyotning iqtisodiy rivojlanishga ta'siri, ekologik samaradorligi va istiqbollari yuzasidan ilmiy xulosalar ishlab chiqildi [12].

TAHLIL VA NATIJALAR

Yashil iqtisodiyot zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Uning asosiy maqsadi iqtisodiy o'sish bilan bir qatorda ekologik xavfsizlikni ta'minlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishdan iborat.

An'anaviy iqtisodiy model uzoq yillar davomida iqtisodiy o'sishning asosiy omili sifatida tabiiy resurslardan keng foydalanishga asoslanib keldi. Natijada sanoat ishlab chiqarishining ortishi, energiya iste'molining ko'payishi va tabiiy resurslarning kamayishi kuzatildi. Bu esa ekologik muammolarni yanada keskinlashtirdi.

Mutaxassislarning hisob-kitoblariga ko'ra, dunyoda atmosferaga chiqarilayotgan issiqxona gazlarining asosiy qismi energetika, transport va sanoat tarmoqlari hissasiga to'g'ri keladi. Ushbu holat global haroratning oshishi, muzliklarning erishi va ekstremal ob-havo hodisalarining ko'payishiga sabab bo'lmoqda.

Yashil iqtisodiyot aynan mana shu muammolarni hal qilishga qaratilgan bo'lib, quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish.
2. Energiya samaradorligini oshirish.
3. Chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash.
4. Ekologik transport tizimlarini rivojlantirish.
5. Yashil investitsiyalarni kengaytirish.
6. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish.

Qayta tiklanuvchi energiya manbalari yashil iqtisodiyotning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda dunyo bo'yicha quyosh, shamol, gidroenergetika va biomassa energetikasi jadal rivojlanmoqda [9].

Ayniqsa, quyosh energiyasidan foydalanish ko'rsatkichlari so'nggi o'n yillikda sezilarli darajada oshdi. Quyosh panellari narxining pasayishi va texnologiyalarning takomillashuvi natijasida ko'plab davlatlar elektr energiyasi ishlab chiqarishda qayta

tiklanuvchi manbalarga o'tishni jadallashtirmoqda.

Shamol energetikasi ham yashil iqtisodiyotning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Daniya va Germaniya tajribasi shuni ko'rsatadiki, shamol elektr stansiyalari energiya xavfsizligini ta'minlash va uglerod chiqindilarini kamaytirishda muhim rol o'ynaydi.

Yashil iqtisodiyotning muhim afzalliklaridan biri yangi ish o'rinlarini yaratish imkoniyatidir. Xalqaro tadqiqotlar natijalariga ko'ra, qayta tiklanuvchi energiya, chiqindilarni qayta ishlash va energiya samaradorligi sohalarida millionlab yangi ish o'rinlari yaratilmoqda.

Yashil investitsiyalar iqtisodiy rivojlanishning yangi manbai sifatida shakllanmoqda. Bugungi kunda dunyoning yirik moliyaviy institutlari va investitsiya fondlari ekologik loyihalarni moliyalashtirishga katta e'tibor qaratmoqda.

O'zbekistonda ham yashil iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha muhim qadamlar tashlanmoqda. Mamlakatimiz tabiiy-iqlim sharoiti quyosh energetikasini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega. Mutaxassislarining ta'kidlashicha, O'zbekiston hududida yil davomida quyoshli kunlar sonining ko'pligi quyosh energiyasidan samarali foydalanish imkonini beradi [14, 15].

So'nggi yillarda mamlakatimizda yirik quyosh va shamol elektr stansiyalari qurilishi boshlandi. Ushbu loyihalar elektr energiyasi ishlab chiqarishni ko'paytirish, energiya importiga qaramlikni kamaytirish va ekologik barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Energiya samaradorligini oshirish ham yashil iqtisodiyotning ustuvor vazifalaridan biridir. Sanoat korxonalarida energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etish natijasida energiya sarfini kamaytirish va ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartirish mumkin.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, energiya samaradorligini oshirish nafaqat ekologik, balki iqtisodiy jihatdan ham katta foyda keltiradi. Korxonalar energiya xarajatlarini kamaytirish orqali raqobatbardoshlik darajasini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Qishloq xo'jaligi sohasida ham yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Suv resurslaridan oqilona foydalanish, tomchilatib sug'orish texnologiyalarini keng joriy etish va ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

O'zbekistonda suv resurslari cheklanganligi sababli suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish alohida ahamiyat kasb etadi. Bu esa nafaqat ekologik muammolarni kamaytirishga, balki qishloq xo'jaligi mahsuldorligini oshirishga ham xizmat qiladi.

Shuningdek, chiqindilarni qayta ishlash sanoatini rivojlantirish yashil iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Chiqindilarni qayta ishlash natijasida yangi mahsulotlar ishlab chiqarish, resurslarni tejash va atrof-muhit ifloslanishini kamaytirish mumkin.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, yashil iqtisodiyotning rivojlanishi quyidagi natijalarga olib keladi:

- iqtisodiy o'sishning yangi manbalari shakllanadi;
- energiya xavfsizligi mustahkamlanadi;
- ekologik muammolar kamayadi;
- aholi salomatligi yaxshilanadi;
- yangi ish o'rinlari yaratiladi;
- investitsiyalar hajmi ortadi;
- xalqaro raqobatbardoshlik kuchayadi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari yashil iqtisodiyotning iqtisodiy rivojlanish uchun katta imkoniyatlar yaratishini ko'rsatdi. Shu bilan birga, yashil iqtisodiyotga o'tish jarayoni qator muammolar bilan ham bog'liq.

Birinchi muammo moliyaviy xarajatlarning yuqoriligidir. Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va ekologik infratuzilmani yaratish katta investitsiyalar talab qiladi. Ayrim rivojlanayotgan davlatlar uchun bu jarayon murakkab kechishi mumkin [7].

Ikkinchi muammo texnologik salohiyat bilan bog'liq. Yashil iqtisodiyot zamonaviy texnologiyalar va yuqori malakali mutaxassislarni talab etadi. Shu sababli ta'lim tizimini rivojlantirish va kadrlar tayyorlash muhim vazifa hisoblanadi.

Uchinchi muammo aholining ekologik madaniyati bilan bog'liq. Fuqarolar va tadbirkorlik subyektlarining ekologik mas'uliyatini oshirish yashil iqtisodiyotning muvaffaqiyatli rivojlanishida muhim omillardan biridir.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining mavjudligi yashil iqtisodiyot rivojlanishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Soliq imtiyozlari, subsidiyalar va investitsion rag'batlantirish choralari yashil texnologiyalarni keng joriy etishga yordam beradi.

O'zbekiston sharoitida yashil iqtisodiyotning rivojlanishi uchun tabiiy resurslar va geografik imkoniyatlar mavjud. Ayniqsa, quyosh energetikasi, shamol energetikasi va ekologik qishloq xo'jaligi yo'nalishlari katta istiqbolga ega.

Shu bilan birga, mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish hamda ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish zarur.

XULOSA

Tadqiqot natijalariga ko'ra, yashil iqtisodiyot zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotning eng istiqbolli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. U iqtisodiy o'sish, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy farovonlikni uyg'unlashtirgan holda barqaror rivojlanishni ta'minlash imkonini beradi.

Tadqiqot davomida yashil iqtisodiyotning energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va ekologik muammolarni kamaytirishdagi ahamiyati aniqlandi.

O'zbekiston Respublikasida yashil iqtisodiyotga o'tish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi kutilmoqda.

Tadqiqot asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Qayta tiklanuvchi energiya manbalariga investitsiyalar hajmini yanada oshirish.
2. Yashil loyihalarni moliyalashtirish uchun maxsus moliyaviy instrumentlarni rivojlantirish.
3. Energiya samarador texnologiyalarni joriy etishni rag'batlantirish.
4. Chiqindilarni qayta ishlash sanoatini rivojlantirish.
5. Ekologik ta'lim va madaniyatni oshirish.
6. Yashil iqtisodiyot bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish.
7. Xalqaro tajribalarni faol o'rganish va amaliyotga joriy etish.

Umuman olganda, yashil iqtisodiyotga o'tish O'zbekistonning iqtisodiy raqobatbardoshligini oshirish, ekologik muammolarni kamaytirish va kelajak avlodlar uchun qulay yashash muhitini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Pearce D., Markandya A., Barbier E. Blueprint for a Green Economy. – London: Earthscan Publications Ltd, 1989. – 192 p.
2. United Nations Environment Programme (UNEP). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. – Nairobi: UNEP, 2011. – 624 p.
3. World Bank. Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development. – Washington DC: World Bank Publications, 2012. – 171 p.
4. OECD. Towards Green Growth. – Paris: OECD Publishing, 2011. – 142 p.
5. Stern N. The Economics of Climate Change: The Stern Review. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. – 692 p.
6. Jacobs M. The Green Economy: Environment, Sustainable Development and the Politics of the Future. – London: Pluto Press, 2013. – 336 p.
7. Barbier E.B. A Global Green New Deal: Rethinking the Economic Recovery. – Cambridge University Press, 2010. – 320 p.
8. International Energy Agency (IEA). World Energy Outlook 2024. – Paris: IEA Publications, 2024.
9. International Renewable Energy Agency (IRENA). Renewable Energy Statistics 2024. – Abu Dhabi: IRENA, 2024.
10. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report 2024: Sustainable Development and Green Transformation. – New York: UNDP, 2024.
11. World Resources Institute. Green Economy and Climate Policy Report. – Washington DC, 2023.
12. United Nations. Sustainable Development Goals Report 2024. – New York: United Nations Publications, 2024.
13. Sachs J.D. The Age of Sustainable Development. – New York: Columbia University Press, 2015. – 544 p.
14. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son qarori. 2019–2030-yillarda O'zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida.

15. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda PF-436-son Farmoni. 2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining "yashil iqtisodiyot"ga o'tishini jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida.
16. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
17. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bo'yicha statistik to'plam. – Toshkent, 2025.
18. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi. Atrof-muhit holati to'g'risida milliy hisobot. – Toshkent, 2024.
19. Asian Development Bank (ADB). Uzbekistan: Green Growth and Sustainable Development Report. – Manila, 2024.
20. Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB). Green Infrastructure Investment Opportunities in Central Asia. – Beijing, 2024.
21. Hallegatte S., Fay M., Vogt-Schilb A. Shock Waves: Managing the Impacts of Climate Change on Poverty. – Washington DC: World Bank, 2016.
22. Giddens A. The Politics of Climate Change. – Cambridge: Polity Press, 2011.
23. Smulders S., Gradus R. Pollution Abatement and Long-Term Growth. Journal of Environmental Economics and Management. – 1996. – Vol. 30. – P. 25–52.
24. Porter M.E., Van der Linde C. Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship. Journal of Economic Perspectives. – 1995. – Vol. 9. – No. 4. – P. 97–118.
25. United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). Global Climate Action Report. – Bonn, 2024.

Original research article

TRANSCHEGARAVIY SUV RESURLARINI MUHOFAZA QILISHNING XALQARO HUQUQIY ASOSLARI

Xodjayeva Aziza Bahtiyarovna

O'zbekiston kasaba uyushmalari federatsiyasi qoshidagi
Mehnat va ijtimoiy munosabatlar akademiyasi v.b. dotsenti,
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Rixsiyev Muhammadaziz Muzaffar o'g'li

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti “Ekologiya va huquq”
fakulteti yurisprudensiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi

MAQOLA MA'LUMOTI

Kalit so'zlar:

*Transchegaraviy suvlar,
xalqaro ekologiya huquqi, suv
resurslarini muhofaza qilish,
adolatli va oqilona
foydalanish, zarar
yetkazmaslik prinsipi,
davlatlararo hamkorlik,
ekologik xavfsizlik, Markaziy
Osiyo.*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola transchegaraviy suv resurslarini muhofaza qilishning xalqaro-huquqiy asoslarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda xalqaro ekologiya huquqining asosiy prinsiplari — adolatli va oqilona foydalanish, transchegaraviy zarar yetkazmaslik hamda davlatlar o'rtasida hamkorlik qilish majburiyati — tizimli ravishda yoritiladi. Shuningdek, xalqaro konvensiyalar doirasida ushbu prinsiplarga oid normativ qoidalar va ularning amaliy qo'llanilishi tahlil etiladi. Maqolada Markaziy Osiyo misolida suv resurslarining notekis taqsimlanishi, yuqori va quyi oqim davlatlari manfaatlari o'rtasidagi ziddiyatlar hamda ekologik xavfsizlikka ta'sir etuvchi omillar o'rganiladi. Tadqiqot yakunida transchegaraviy suv resurslarini muhofaza qilish samaradorligini oshirishga qaratilgan huquqiy va institutsional takliflar ishlab chiqiladi.

INTERNATIONAL LEGAL BASIS FOR THE PROTECTION OF TRANSBOUNDARY WATER RESOURCES

ARTICLE INFO

Keywords: Transboundary waters, international environmental law, water resource protection, equitable and reasonable utilization, no-harm principle, interstate cooperation, environmental security, Central Asia.

ABSTRACT

This article is devoted to the analysis of the international legal framework for the protection of transboundary water resources. The study systematically examines the key principles of international environmental law, including equitable and reasonable utilization, the obligation not to cause transboundary harm, and the duty of cooperation among states. It also analyzes the normative provisions of these principles and their practical implementation within international conventions. The article addresses the issues of unequal distribution of water resources in Central Asia, conflicts of interest between upstream and downstream states, and factors affecting environmental security. The study concludes with legal and institutional measures aimed at improving the effectiveness of transboundary water resource protection.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОХРАНЫ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ

ИНФОРМАЦИЯ СТАТЬИ

Ключевые слова:
трансграничные воды,
международное экологическое
право,
охрана водных ресурсов,
справедливое и разумное
использование, принцип
непричинения вреда,
межгосударственное
сотрудничество, экологическая
безопасность,
Центральная Азия.

АННОТАЦИЯ

В данной статье проанализированы теоретические и практические основы концепции зелёной экономики, её роль в обеспечении устойчивого экономического развития, а также значение в решении экологических проблем. В последние годы экологические проблемы, наблюдаемые в мировой экономике, изменение климата, сокращение природных ресурсов и вопросы энергетической безопасности всё больше усиливают необходимость перехода к модели зелёной экономики. В ходе исследования были изучены основные принципы зелёной экономики, вопросы использования возобновляемых источников энергии, эффективного использования ресурсов, внедрения энергосберегающих технологий и сокращения углеродных выбросов. Также проанализированы реформы, осуществляемые в Республике Узбекистан по переходу к зелёной экономике, и перспективные задачи в данной сфере. Результаты исследования показали, что зелёная экономика является важным фактором обеспечения экономического роста, экологической устойчивости и социального благополучия.

KIRISH

Transchegaraviy suv resurslarini muhofaza qilish masalasi zamonaviy xalqaro ekologiya huquqining eng muhim va dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda suv resurslarining global miqyosda cheklanganligi, iqlim o'zgarishi, aholi sonining ortishi hamda iqtisodiy faoliyatning kengayishi natijasida davlatlar o'rtasida suvdan foydalanish bilan bog'liq huquqiy va siyosiy muammolar keskinlashib bormoqda. Markaziy Osiyo mintaqasi ushbu jihatdan alohida strategik ahamiyatga ega bo'lib, Amudaryo va Sirdaryo kabi yirik transchegaraviy suv oqimlari bir nechta davlatlarning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy manfaatlarini bog'lab turadi. Ushbu suv resurslaridan foydalanish masalasi mintaqa davlatlari o'rtasida hamkorlikni talab etishi bilan birga, ayrim hollarda manfaatlar ziddiyatiga ham sabab bo'lmoqda. Xalqaro ekologiya huquqi transchegaraviy suv resurslarini boshqarish va muhofaza qilishda bir qator asosiy prinsiplarga tayanadi. Jumladan, adolatli va oqilona foydalanish prinsipi, transchegaraviy zarar yetkazmaslik prinsipi hamda davlatlar o'rtasida hamkorlik qilish prinsipi ushbu sohaning fundamental huquqiy asoslarini tashkil etadi. Ushbu prinsiplarga 1992-yildagi Yevropa iqtisodiy komissiyasining "Transchegaraviy suv oqimlari va xalqaro ko'llarni muhofaza qilish va foydalanish to'g'risidagi konvensiyasi" (UNECE Water Convention) hamda 1992-yilgi Rio Deklaratsiyasi kabi xalqaro hujjatlar asos bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, 1997-yildagi BMTning "Xalqaro suv oqimlaridan kema qatnovidan boshqa maqsadlarida foydalanish to'g'risidagi konvensiyasi" suv resurslaridan foydalanishning asosiy huquqiy prinsiplarini mustahkamlovchi muhim xalqaro hujjat hisoblanadi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, mazkur xalqaro-huquqiy normalar mintaqaviy darajada to'liq va samarali qo'llanilmayapti. Bu esa suv resurslaridan foydalanishda nomutanosiblik, ekologik xavflarning ortishi hamda davlatlar o'rtasidagi kelishmovchiliklarning kuchayishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, Markaziy Osiyo sharoitida yuqori oqim va quyi oqim davlatlari manfaatlari o'rtasidagi tafovut ushbu muammoni yanada murakkablashtirmoqda. Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolaning maqsadi transchegaraviy suv resurslarini muhofaza qilishning xalqaro-huquqiy asoslarini tahlil qilish, Markaziy Osiyo mintaqasidagi mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy asoslangan takliflarni ishlab chiqishdan iboratdir.

METODOLOGIYA

Transchegaraviy suv resurslari deganda bir yoki bir nechta davlat hududidan oqib o'tuvchi yoki ularning chegaralarini kesib o'tadigan daryo, ko'l, suv omborlari hamda yer osti suvlarining umumiy tizimi tushuniladi. Xalqaro huquq nuqtayi nazaridan bunday suvlar

davlatlarning suveren hududi bilan cheklanmagan bo'lib, ularni boshqarish va ulardan foydalanish faqat milliy qonunchilik emas, balki xalqaro huquq normalari bilan ham tartibga solinadi. Transchegaraviy suv resurslarining o'ziga xos xususiyati shundaki, ularning bir davlat tomonidan amalga oshirilgan har qanday suv xo'jaligi faoliyati boshqa davlatlarning suv ta'minoti, ekologik holati va iqtisodiy manfaatlariga bevosita ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, ushbu resurslar "umumiy manfaatli tabiiy boyliklar" sifatida qaraladi va ularni boshqarishda hamkorlik tamoyili asosiy o'rin tutadi. Umummanfaatli tabiiy boyliklar jamiyatning barcha a'zolari manfaatiga xizmat qiluvchi va davlat tomonidan muhofaza qilinadigan tabiiy resurslar bo'lib, ular qatoriga suv resurslari, yer, o'rmonlar va yer osti boyliklari kiradi. Transchegaraviy suv resurslari ham ushbu toifaga kirib, ularni oqilona va adolatli boshqarish xalqaro ekologiya huquqining muhim talablaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida tabiiy resurslar, jumladan suv resurslari davlat mulki sifatida e'tirof etilib, ularni oqilona foydalanish va muhofaza qilish davlatning konstitutsiyaviy majburiyati sifatida belgilangan. Shuningdek, ekologik xavfsizlikni ta'minlash hamda fuqarolarning sog'lom atrof-muhitda yashash huquqini kafolatlash konstitutsiyaviy darajada mustahkamlangan. Undan tashqari Konstitutsiyaning 17-moddasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsip va normalariga rioya etadi hamda xalqaro shartnomalar asosida o'zaro hamkorlikni amalga oshiradi. Bu esa transchegaraviy suv resurslarini boshqarishda xalqaro huquq normalarining muhim rolini belgilaydi. Markaziy Osiyo mintaqasida transchegaraviy suv resurslariga Amudaryo, Sirdaryo va ularning yirik irmoqlari kiradi. Ushbu daryolar mintaqadagi bir nechta davlatlar — O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmaniston — hududidan oqib o'tadi. Natijada suv resurslaridan foydalanish masalasi nafaqat iqtisodiy, balki ekologik xavfsizlik va mintaqaviy barqarorlik bilan ham bevosita bog'liqdir. Transchegaraviy suv resurslarining ahamiyati bir necha asosiy yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Birinchidan, ular qishloq xo'jaligi uchun asosiy sug'orish manbai bo'lib xizmat qiladi va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ma'lumot yuzasidan aytish joizki mamlakatimizning qariyb 90 foizdan ortiq suv resurslari qishloq xo'jaligi uchun sarflanadi. Ikkinchidan, ushbu resurslar gidroenergetika sohasida energiya ishlab chiqarish uchun strategik ahamiyatga ega. Uchinchidan, ular ekologik tizimlarning barqarorligini saqlash, cho'llanish va yer degradatsiyasining oldini olishda muhim omil hisoblanadi. Bundan tashqari, transchegaraviy suv resurslari davlatlar o'rtasidagi siyosiy va diplomatik munosabatlarga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Suv resurslarining adolatli va

oqilona taqsimlanmasligi ko'pincha mintaqaviy ziddiyatlarga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois xalqaro ekologiya huquqida ushbu resurslardan foydalanishda adolatli taqsimot, zarar yetkazmaslik va hamkorlik prinsiplari alohida ahamiyat kasb etadi. Xulosa qilib aytganda, transchegaraviy suv resurslari nafaqat tabiiy boylik, balki mintaqaviy xavfsizlik, iqtisodiy barqarorlik va ekologik muvozanatni ta'minlovchi strategik omil hisoblanadi. Shu sababli ularni samarali boshqarish xalqaro huquq va davlatlararo hamkorlikning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

TRANSCHEGARAVIY SUV RESURLARINI MUHOFAZA QILISHNING ASOSIY XALQARO HUQUQIY PRINSIPLARI

Transchegaraviy suv resurslari xalqaro ekologik xavfsizlik va davlatlararo hamkorlikning strategik elementlaridan biri hisoblanadi. Amudaryo, Sirdaryo, Nil, Dunay kabi daryolar bir nechta davlat hududidan oqib o'tishi sababli ularning boshqaruvi murakkab huquqiy va siyosiy masalalarni yuzaga keltiradi. Shu bois xalqaro huquqda transchegaraviy suv resurslaridan foydalanish va ularni muhofaza qilishga doir bir qator fundamental prinsiplar shakllangan. Xalqaro suv huquqida transchegaraviy suv resurslaridan foydalanishning asosiy va yetakchi tamoyili sifatida adolatli va oqilona foydalanish prinsipi e'tirof etiladi. Ushbu prinsipga ko'ra, har bir suv oqimi davlati o'z hududida joylashgan xalqaro suv oqimidan foydalanishda boshqa manfaatdor davlatlarning huquq va manfaatlarini hisobga olgan holda, tenglik va muvozanat asosida harakat qilishi shart. Mazkur qoida 1997-yilgi BMTning xalqaro suv oqimlaridan foydalanish to'g'risidagi konvensiyasida normativ jihatdan mustahkamlangan bo'lib, u xalqaro suv huquqining kodifikatsiyalashgan asosiy hujjatlaridan biri hisoblanadi.

1. Adolatli va oqilona foydalanishning huquqiy mazmuni Ushbu prinsipning mohiyati shundan iboratki, xalqaro suv oqimi bir davlatning mutlaq suveren yurisdiksiyasi ostidagi resurs emas, balki bir nechta davlatlar tomonidan birgalikda foydalaniladigan tabiiy tizim hisoblanadi. Shu sababli har bir davlat suv resursidan foydalanishda: boshqa suv oqimi davlatlarining manfaatlarini inobatga olishi; suv resursidan foydalanishda adolat va tenglik mezonlariga amal qilishi; suv oqimining tabiiy muvozanatini buzmasligi lozim. Shu bilan birga, prinsip suvdan foydalanishning "oqilonaligi"ni ham talab qiladi, ya'ni suv resursi faqat foydalanish obyekti emas, balki ekologik tizim sifatida ham saqlanishi kerak.

2. Optimal va barqaror foydalanish (sustainable utilization) talabi Konvensiya normalarida suv resurslaridan foydalanish optimal va barqaror (sustainable) bo'lishi kerakligi alohida ta'kidlanadi. Bu quyidagi ikki asosiy jihatni anglatadi: optimal foydalanish

— suv resursidan iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatdan eng samarali tarzda foydalanish; barqaror foydalanish — mavjud avlod ehtiyojlarini qondirish bilan birga kelajak avlodlar huquqlarini ham himoya qilish.

Demak, suv resurslari ekspluatatsiya qilinadigan oddiy tabiiy boylik emas, balki uzoq muddatli ekologik boshqaruv obyekti.

3. Davlatlarning ishtiroki va hamkorlik majburiyati. Mazkur prinsip nafaqat huquqiy foydalanish imkoniyatini, balki davlatlar uchun aniq xalqaro-huquqiy majburiyatlarni ham belgilaydi. Xususan, suv oqimi davlatlari: suv resurslaridan foydalanishda teng ishtirok etishi; uni muhofaza qilish va rivojlantirishda hamkorlik qilishi; qo'shma boshqaruv mexanizmlarini shakllantirishi lozim. Bu jihatdan transchegaraviy suv resurslari “milliy resurs” emas, balki umumiy manfaat obyekti sifatida qaraladi.

4. Adolatli va oqilona foydalanish prinsipi suv resurslarini ekspluatatsiya qilish bilan birga uning ekologik muhofazasini ham majburiy shart sifatida belgilaydi. Shu bois suvning ifloslanishi oldi olinishi; ekotizimlarning degradatsiyasi cheklanilishi bioxilma-xillik saqlanishi lozim. Bu esa prinsipni sof iqtisodiy kategoriya emas, balki ekologik-huquqiy kompleks norma sifatida ko'rsatadi.

Xalqaro suv oqimlaridan adolatli va oqilona foydalanish prinsipi transchegaraviy suv resurslarini boshqarish tizimining asosiy ustunidir. U davlatlar o'rtasida tenglik, hamkorlik va ekologik muvozanatni ta'minlash orqali suv resurslaridan foydalanishni barqaror rivojlanish tamoyillari bilan uyg'unlashtiradi. Shu jihatdan ushbu prinsip zamonaviy xalqaro ekologiya huquqining fundamental instituti hisoblanadi.

TRANSCHEGARAVIY SUV RESURLARINI TARTIBGA SOLISHDA XALQARO KONVENSIYALAR VA ULARNING RO'LI VA AHAMIYATI

Transchegaraviy suv resurslarini boshqarish nafaqat ekologik, balki davlatlarning suvereniteti va iqtisodiy xavfsizligi bilan bog'liq murakkab geosiyosiy jarayondir. Dunyodagi chuchuk suv zaxiralarining katta qismi ikki yoki undan ortiq davlat hududidan oqib o'tishini hisobga olsak, xalqaro huquqiy mexanizmlar bu boradagi nizolarni oldini olishning yagona samarali vositasi bo'lib xizmat qiladi. Xalqaro konvensiyalar transchegaraviy suv ob'ektlaridan foydalanishda nafaqat nazariy qoidalar majmuasi, balki davlatlararo munosabatlarni barqarorlashtiruvchi asosiy huquqiy instrument hisoblanadi. Bugungi kunda xalqaro suv huquqining “kodifikatsiyalangan asosi” sifatida ikkita universal konvensiya e'tirof etiladi:

1. 1992-yildagi Helsinki konvensiyasi ya'ni Transchegaraviy ochiq suv oqimlari va xalqaro ko'llarni muhofaza qilish hamda foydalanish bo'yicha konvensiya: Ushbu hujjat "ifloslantiruvchi to'laydi" va "ehtiyotkorlik" prinsiplarini ilgari suradi. Uning asosiy roli — transchegaraviy ta'sirlarning oldini olish, nazorat qilish va kamaytirish bo'yicha davlatlararo hamkorlikni institutsional darajaga ko'tarishdir.

2. 1997-yildagi "UN watercourses convention" ko'ra: Mazkur konvensiya transchegaraviy suv obyektlaridan foydalanishda "adolatli va oqilona foydalanish" (equitable and reasonable utilization) prinsipini huquqiy norma sifatida mustahkamladi. Bu prinsip yuqori va quyi oqim davlatlari manfaatlarini muvozanatlashtirishda bosh mezon hisoblanadi.

Xalqaro konvensiyalar transchegaraviy suv munosabatlarida quyidagi muhim rollarni bajaradi:

- Prinsiplarni standartlashtirish: Konvensiyalar davlatlar uchun majburiy bo'lgan "o'yin qoidalarini" belgilaydi. Masalan, "boshqa davlatga sezilarli zarar yetkazmaslik" (no-harm rule) majburiyati xalqaro odat huquqidan yozma norma darajasiga ko'tarilgan.

- Ma'lumot almashish mexanizmi: Aksariyat konvensiyalar davlatlarga suv sathi, sifati va rejalashtirilayotgan gidrotexnik inshootlar haqida muntazam ma'lumot almashish majburiyatini yuklaydi. Bu esa "shaffoflik diplomatiyasi"ni shakllantiradi.

- Nizolarni tinch yo'l bilan hal etish: Konvensiyalar doirasida tashkil etiladigan qo'shma komissiyalar va xalqaro arbitraj mexanizmlari suv mojarolarini siyosiy darajadan huquqiy tekislikka olib chiqish imkonini beradi.

Xalqaro konvensiyalar universal xarakterga ega bo'lsa-da, ularning roli mintaqaviy shartnomalar orqali yanada kuchayadi. Markaziy Osiyo misolida xalqaro konvensiyalar normalari mahalliy shartnomalar (masalan, 1992-yilgi Olmaota bitimi) uchun nazariy-huquqiy manba bo'lib xizmat qiladi. Biroq, universal konvensiyalarning samaradorligi barcha qirg'oq bo'yi davlatlarining ushbu hujjatlarni birdek ratifikatsiya qilishi va ularga rioya etishiga bevosita bog'liqdir. Xalqaro suv huquqidagi universal hujjatlar (1992-yilgi Helsinki va 1997-yilgi Nyu-York konvensiyalari) mintaqaviy va ikki tomonlama shartnomalar uchun "model" vazifasini o'taydi. Ularning roli quyidagi uchta yo'nalishda namoyon bo'ladi:

- Huquqiy bo'shliqlarni to'ldirish: Agar qirg'oqbo'yi davlatlari o'rtasida maxsus mintaqaviy bitim mavjud bo'lmasa, universal konvensiya normalari "subsidiary" (to'ldiruvchi) manba sifatida nizolarni hal qilishda asos bo'ladi.

- Muzokaralar uchun platforma: Konvensiyalar davlatlarga kelishuvga erishish uchun zarur bo'lgan huquqiy terminologiya va ramkalarni taqdim etadi.
- Xalqaro standartlashtirish: Suv sifati, monitoring va ekologik audit masalalarida yagona xalqaro standartlarni joriy etish orqali turli davlatlarning ichki qonunchiligini uyg'unlashtiradi.

Konvensiyalarning eng muhim amaliy roli — bu transchegaraviy suv havzalari bo'yicha qo'shma komissiyalar (RBO — River Basin Organizations) tuzish majburiyatini yuklashidi. Ushbu institutlar orqali “doimiy muloqot” rejimi yo'lga qo'yiladi. Konvensiyalar ushbu komissiyalarning vakolatlari, qaror qabul qilish tartibi va ma'lumot almashish tezkorligini huquqiy jihatdan kafolatlaydi. Bu esa suv masalasining siyosiylashuv darajasini kamaytirib, uni texnik-huquqiy hamkorlik darajasiga olib chiqadi.

Xalqaro konvensiyalarning samaradorligi ularning milliy qonunchilikka qay darajada implementatsiya qilinishi bilan o'lchanadi. Bugungi kunda ushbu hujjatlarning roli faqat suv taqsimoti bilan cheklanib qolmay, balki iqlim o'zgarishiga moslashish va transchegaraviy ekotizimlarni himoya qilish kabi yangi vazifalarni ham qamrab olmoqda. Shu bilan birga, konvensiyalarning roli ularni barcha manfaatdor tomonlar tan olgan taqdirdagina to'liq namoyon bo'ladi. Markaziy Osiyo sharoitida universal konvensiya normalarini mintaqaviy xususiyatlarni (suv tanqisligi, gidroenergetika va irrigatsiya muvozanati) hisobga olgan holda tatbiq etish dolzarb huquqiy masala bo'lib qolmoqda.

Konvensiya faqat suvdan foydalanishni emas, balki ekotizimni yaxlit saqlashni birinchi o'ringa qo'yadi. Bu quyi oqim davlatlari (masalan, O'zbekiston) uchun suv sifatini saqlab qolishda huquqiy qalqon vazifasini o'taydi. Transchegaraviy suv oqimlari holati to'g'risidagi ma'lumotlarning shaffofligi — mintaqada “suv diplomatiyasi” va ishonch choralari mustahkamlashda konvensiyaning asosiy roli ekanligini ta'kidlash lozim. 1992-yildagi Helsinki konvensiyasi transchegaraviy suv resurslarini boshqarishda shunchaki tavsiyaviy xarakterga ega emas, balki davlatlar zimmasiga ekologik monitoring va institutsional hamkorlik bo'yicha aniq yuridik majburiyatlarni yuklaydi. Ayniqsa, Konvensiyaning 9-moddasida nazarda tutilgan qo'shma komissiyalar tuzish talabi Markaziy Osiyo mintaqasida suv taqsimoti mexanizmlarini huquqiy tartibga solishning fundamental asosi bo'lib xizmat qiladi.

MUHOKAMA

Markaziy Osiyo mintaqasi transchegaraviy suv resurslariga eng qaram hududlardan biri hisoblanadi. Amudaryo va Sirdaryo havzalaridagi suv resurslarini taqsimlashda

davlatlarning iqtisodiy manfaatlari turlichaligi asosiy huquqiy va diplomatik muammolarni keltirib chiqarmoqda. Suv resurslarini boshqarish – milliy chegaralardan oshib, xalqaro hamkorlik talab etadigan masala. Transchegaraviy suv obektlari 145 ta mamlakat hududini qamrab olib, dunyo aholisining 40 foizdan ko'pi ularga bog'liq holda yashamoqda. Zamonaviy dunyoda suv tanqisligi insoniyatning eng dolzarb muammolaridan biriga aylangan. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, 1,1 milliard odam xavfsiz ichimlik suvidan mahrum, 2,4 milliard kishi adekvat sanitariya xizmatlaridan foydalana olmaydi va yiliga 3,4 million odam, asosan bolalar, suv bilan bog'liq kasalliklardan halok bo'ladi. Jahon meteorologik tashkiloti bashoratiga ko'ra, 2050 yilga kelib dunyo aholisining yarmidan ko'pi suv tanqisligi mavjud hududlarda yashaydi. Dunyodagi toza suv zaxiralari juda noteng taqsimlangan. Amazonka havzasi, Rossiyaning Sibir mintaqasi, Kanadaning shimoliy qismi va Skandinaviya mamlakatlari suv boy mintaqalar hisoblansa, Shimoliy Afrika, Yaqin Sharq, Markaziy va Janubi-G'arbiy Osiyo kabi mintaqalar suv tanqisligi bilan kurashmoqda. Bu notenglik ko'plab geosiyosiy zo'riqlashlarning asosiy sabablaridan biri hisoblanadi. Suv taqchilligini mintaqaviy jihatlarini tahlil qiladigsan bo'lsak Markaziy Osiyo okean va dengizlardan olisda joylashgan, qurg'oqchil hudud bo'lgani sabab, bu yerda suv manbalari strategik ahamiyat kasb etadi. Mintaqa davlatlari suv resurslari nuqtayi nazaridan ikkiga ajratiladi. Qozog'iston, Turkmaniston va O'zbekiston kabi davlatlar "quyi oqim", Tojikiston va Qirg'iziston esa "yuqori oqim" mamlakatlar sifatida ko'riladi.

Ta'minot jihatdan birinchi guruhdagi mamlakatlar ikkinchi guruhdagi mamlakatlarga bog'langan. Xususan, O'zbekistonda foydalanilayotgan jami suv resurslarining 20 foizi mamlakat ichkarisida, 80 foizi esa qo'shni Tojikiston va Qirg'iziston hududida shakllanadi. Nisbatan kambag'al hisoblanadigan "yuqori oqim"dagi ushbu ikki davlat GES va suv omborlari qurish orqali ko'proq elektr energiya ishlab chiqarish va uni eksport qilishdan foydalanib, bu esa mintaqadagi boshqa mamlakatlarda qishloq xo'jaligini suv bilan ta'minlashda jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu jihat ko'p yillar davomida Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasidagi ziddiyat va kelishmovchilikning asosiy ildizi bo'lib keldi, suv manbalari sabab mintaqada yuzaga kelgan vaziyatdan yirik davlatlar siyosiy ta'sir ko'rsatish quroli sifatida ham foydalandi. Mintaqadagi asosiy muammo — "yuqori oqim" va "quyi oqim" davlatlari o'rtasidagi manfaatlarning huquqiy muvozanatini topishdir. Tojikiston va Qirg'iziston (yuqori oqim) suvdan asosan gidroenergetika maqsadlarida foydalanib, qish mavsumida elektr energiyasi ishlab chiqarishni ustuvor deb biladi. O'zbekiston, Qozog'iston va Turkmaniston (quyi oqim) esa vegetatsiya davrida qishloq

xo'jaligini suv bilan ta'minlashdan manfaatdor.

Amaldagi mintaqaviy kelishuvlarda suvni chiqarish rejimlari va energetika ehtiyojlari o'rtasidagi kompensatsiya mexanizmlari xalqaro huquqning "adolatli foydalanish" prinsipi asosida to'liq mukammallashmagan.

Bugungi kunda mintaqaviy suv diplomatiyasining eng dolzarb muammolaridan biri — Afg'onistonda qurilayotgan "Qo'shtepa" kanali masalasidir. Afg'oniston mintaqadagi transchegaraviy suvlar bo'yicha ko'p tomonlama bitimlarning (masalan, Olmaota kelishuvi) ishtirokchisi emas. Bu holat Amudaryo suvini taqsimlashda xalqaro huquqiy "vakuum"ni yuzaga keltirmoqda. Mazkur muammoni hal qilishda Afg'onistonni xalqaro suv konvensiyalari normalari asosida muloqotga tortish va mintaqaviy suv taqsimoti kvotalariga kiritish yuzasidan huquqiy mexanizmlar ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi. Iqlim o'zgarishi va resurslarning kamayishi Muzliklarning erishi va iqlim isishi natijasida mintaqada suv resurslarining umumiy hajmi kamaymoqda. Bu esa xalqaro huquqdagi "Precautionary principle" (ehtiyotkorlik prinsipi)ni qo'llashni talab etadi. Konvensiya normalariga binoan, davlatlar nafaqat suvni taqsimlashi, balki uning ekologik holati va barqarorligini ta'minlash bo'yicha hamkorlikni kuchaytirishi lozim.

Mintaqada suv resurslaridan oqilona foydalanish va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarning oldini olish uchun xalqaro huquqiy bazani milliy manfaatlar bilan uyg'unlashtirish talab etiladi. Tadqiqot davomida aniqlangan muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi huquqiy va diplomatik choralar dolzarb hisoblanadi:

Milliy qonunchilikni modernizatsiya qilish: Yangi Suv kodeksi va xalqaro normalar integratsiyasi

O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Suv kodeksi loyihasi transchegaraviy hamkorlikning huquqiy asosi sifatida xizmat qilishi lozim. Kodeksga quyidagi innovatsion normalarni kiritish taklif etiladi:

- Xalqaro huquq ustuvorligi: Transchegaraviy suv ob'ektlaridan foydalanishda 1992-yilgi Helsinki konvensiyasi prinsiplarini milliy qonunchilik darajasida to'g'ridan-to'g'ri qo'llash mexanizmini mustahkamlash.

- Ekologik diplomatiya majburiyati: Vakolatli organlar zimmasiga qo'shni davlatlar bilan suv sifati va monitoringi bo'yicha majburiy ma'lumot almashish vazifasini yuklovchi alohida modda joriy etish.

- Raqamli ishonch: "Smart Water" (Aqlli suv) tizimi orqali olingan raqamli ma'lumotlarning yuridik maqomini belgilash va ularni davlatlararo nizolarda isbotlovchi

dalil sifatida tan olish. Qo'shimcha qiladigan bo'lsak suniy intellekt bu borada yetakchi yordamchi sanaladi u orqali tizimni onsonlik bilan amalga kirishtish va uni tadbiq qilish mumkin sanaladi.

Bundan tashqari kodeksga transchegaraviy suv munosabatlardagi hamkorlik masalalari hamda ziddiyat va muammolarga tezkorlik bilan yechim berishning zamonaviy diplomatik usullari haqida alohida tizimli qo'shimchalar kiritish zarur hisoblanadi.

Suv resurslarini faqat "miqdoriy taqsimlash" modelidan "umumiy foyda" modeliga o'tish zarur. Bu borada quyidagi huquqiy mexanizmlar taklif etiladi:

- Qo'shma investitsion loyihalar: Transchegaraviy daryolarda gidrotexnik inshootlarni qurishda qo'shni davlatlarning ulushbay ishtirokini ta'minlash va bu inshootlarni "Davlatlararo obyekt" maqomida boshqarish bo'yicha ko'p tomonlama bitimlar tuzish.

- Kompensatsiya mexanizmlari: Yuqori oqim davlatlarining energetik ehtiyojlari va quyi oqimning irrigatsiya manfaatlarini muvozanatlashtirish maqsadida "suv-energiya" almashinuvining huquqiy va iqtisodiy reglamentini ishlab chiqish.

Mintaqaviy xavfsizlik va inklyuziv huquqiy muloqot

Afg'onistondagi "Qo'shtepa" kanali qurilishi kabi yangi geografik chaqiriqlar mintaqada yangi huquqiy yondashuvni talab etadi:

- Institutsional integratsiya: Afg'onistonni Markaziy Osiyoning yagona huquqiy suv makoniga bosqichma-bosqich jalb etish, xususan, uni Davlatlararo muvofiqlashtiruvchi suv xo'jaligi komissiyasi (MKVK) ishiga inklyuziv tarzda qo'shish.

- Nizolarni preventiv hal etish: Mintaqa davlatlari o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan huquqiy tushunmovchiliklarni xalqaro arbitraj darajasiga olib chiqmasdan, mintaqaviy Ekspertlar kengashi darajasida hal etishning doimiy mexanizmini yaratish.

Transchegaraviy suv tanqisligini yumshatishning huquqiy drayveri sifatida Suv kodeksida quyidagi rag'batlantiruvchi normalar aks etishi lozim:

- Suv tejovchi texnologiyalarni (tomchilatib sug'orish, yopiq tizimlar) joriy etgan fermer va tadbirkorlar uchun uzoq muddatli soliq imtiyozlari va subsidiyalar berish tartibini qonuniy mustahkamlash.

Ushbu takliflarning hayotga tatbiq etilishi O'zbekistonning suv diplomatiyasidagi yetakchiligini mustahkamlaydi va Markaziy Osiyoda "suv tinchligi" (Water Peace) konsepsiyasini barqarorlashtirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, transchegaraviy suv resurslarini muhofaza qilish bugungi kunda xalqaro huquqning eng dolzarb va strategik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Suv resurslari nafaqat tabiiy boylik, balki davlatlarning barqaror rivojlanishi, ekologik xavfsizligi, oziq-ovqat xavfsizligi va mintaqaviy barqarorlikning asosiy omilidir. Xalqaro huquqiy me'yorlar, xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan 1997-yildagi "Xalqaro suv oqimlaridan kema qatnovi bilan bog'liq bo'lmagan maqsadlarda foydalanish huquqi to'g'risidagi Konvensiya" hamda 1992-yildagi "Transchegaraviy suv oqimlari va xalqaro ko'llarni muhofaza qilish hamda ulardan foydalanish to'g'risidagi Konvensiya" transchegaraviy suv resurslarini boshqarishning universal huquqiy asosini yaratdi. Ushbu xalqaro hujjatlar suv resurslaridan adolatli va oqilona foydalanish, boshqa davlatlarga sezilarli zarar yetkazmaslik, o'zaro hamkorlik qilish, axborot almashish va nizolarni tinch yo'l bilan hal etish kabi fundamental prinsiplarga asoslanadi. Markaziy Osiyo sharoitida bu masala yanada muhimdir. Mintaqadagi Amudaryo va Sirdaryo havzalari davlatlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni kuchaytiradi. Shu sababli, suv resurslarini boshqarishda xalqaro huquq normalariga qat'iy rioya etish, mintaqaviy hamkorlikni mustahkamlash va o'zaro ishonchga asoslangan mexanizmlarni rivojlantirish zarur. Kelgusida transchegaraviy suv resurslarini samarali boshqarish uchun xalqaro konvensiyalarni milliy qonunchilikka izchil implementatsiya qilish, institutsional hamkorlikni rivojlantirish, zamonaviy suv tejoychi texnologiyalarni joriy etish hamda ekologik diplomatiyani kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Faqat xalqaro hamkorlik, huquqiy majburiyatlarga sodiqlik va umumiy manfaatlarga asoslangan yondashuv orqali transchegaraviy suv resurslaridan barqaror, adolatli va samarali foydalanishni ta'minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Transchegaraviy suv oqimlari va xalqaro ko'llarni muhofaza qilish va foydalanish to'g'risidagi konvensiyasi" (UNECE Water Convention)
2. BMTning "Xalqaro suv oqimlaridan notransport maqsadlarida foydalanish to'g'risidagi konvensiyasi"
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023
4. 1997-yilgi "BMTning xalqaro suv oqimlaridan foydalanish to'g'risida"gi konvensiyasi
5. 1992-yilgi "Transchegaraviy ochiq suv oqimlari va xalqaro ko'llarni muhofaza qilish hamda foydalanish bo'yicha konvensiya"
6. <https://kun.uz/news/2025/08/26/transchegaraviy-suv-resurslarini-boshqarish-xalqaro-huquq-va-zamonaviy-yondashuvlar>

Original research article

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ВОДНОГО ПРАВА В ВОДНОМ КОДЕКСЕ УЗБЕКИСТАНА: ВЫЗОВЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Мизрובה Рушана Равшановна

Студентка 2-го курса факультета «Экология и право»
Национального исследовательского университета «ТИИИМСХ»

Рустам Гафуров Баситович

Преподаватель кафедры правовых дисциплин
Национального исследовательского университета «ТИИИМСХ»

ИНФОРМАЦИЯ СТАТЬИ

Ключевые слова:

Водный кодекс Узбекистана
2025, Конвенция ООН 1997,
Конвенция Эспо 1991,
трансграничные воды,
имплементация, устойчивое
водопользование, водная
безопасность.

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена анализу имплементации норм международного водного права в новом Водном кодексе Республики Узбекистан (ЗРУ-1076 от 30.07.2025 г.). Рассматривается соответствие Кодекса принципам Конвенции ООН о несудоходных водотоках 1997 г. и Конвенции Эспо 1991 г. Отмечается, что статьи 157 и 158 закрепляют принципы справедливого и разумного использования водных ресурсов и предотвращения трансграничного вреда, однако их практическая реализация затрудняется отсутствием чётких процедурных механизмов. На примере проекта Рогунской ГЭС показана необходимость обязательной оценки трансграничного воздействия. В статье предлагается совершенствование подзаконных актов и разработка трансграничного имплементационного стандарта.

IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL WATER LAW NORMS IN THE WATER CODE OF UZBEKISTAN: CHALLENGES AND WAYS OF IMPROVEMENT

ARTICLE INFO

Keywords:

Water Code of Uzbekistan
2025,
UN Convention 1997, Espoo
Convention 1991,
Transboundary Waters,
Implementation, Sustainable
Water Use, Water Security.

ABSTRACT

This article is devoted to the analysis of the implementation of international water law norms in the new Water Code of the Republic of Uzbekistan (Law No. ZRU-1076 of 30 July 2025). It examines the compliance of the Code with the principles of the 1997 UN Convention on the Non-Navigational Uses of International Watercourses and the 1991 Espoo Convention. The article notes that Articles 157 and 158 of the Code establish the principles of equitable and reasonable utilization of water resources and the prevention of transboundary harm; however, their practical implementation is complicated by the absence of clear procedural mechanisms. Using the Rogun HPP project as an example, the article substantiates the need for mandatory transboundary impact assessment. The article proposes improving subordinate legal acts and developing a transboundary implementation standard.

O'ZBEKISTON SUV KODEKSIDA XALQARO SUV HUQUQI NORMALARINI IMPLEMENTATSIYA QILISH: MUAMMOLAR VA TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

MAQOLA MA'LUMOTI

Kalit so'zlar:

O'zbekiston Suv kodeksi,
BMTning 1997-yilgi
Konvensiyasi,
Espoo konvensiyasi 1991,
transchegaraviy suvlar,
implementatsiya,
suvdan barqaror foydalanish,
suv xavfsizligi.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola O'zbekiston Respublikasining yangi Suv kodeksida (O'RQ-1076, 30.07.2025-y.) xalqaro suv huquqi normalarining implementatsiya qilinishini tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda Kodeksning 1997-yilgi BMTning xalqaro suv oqimlaridan kema qatnovidan boshqa maqsadlarda foydalanish to'g'risidagi konvensiyasi hamda 1991-yilgi Espo konvensiyasi prinsiplariga muvofiqligi ko'rib chiqiladi. Maqolada Kodeksning 157 va 158-moddalarida suv resurslaridan adolatli va oqilona foydalanish hamda transchegaraviy zarar yetkazishning oldini olish prinsiplari mustahkamlangani, biroq ularni amalda qo'llash aniq protsessual mexanizmlarning yetishmasligi sababli murakkablashayotgani qayd etiladi. Rog'un GES loyihasi misolida transchegaraviy ta'sirni majburiy baholash zarurati asoslab beriladi. Maqolada qonunosti hujjatlarini takomillashtirish va transchegaraviy implementatsiya standartini ishlab chiqish taklif etiladi.

ВВЕДЕНИЕ

Проблема обеспечения устойчивого водопользования в Центральной Азии (ЦА) является одним из ключевых геополитических и экологических вызовов современности. Регион находится в критическом дисбалансе, обусловленном не только исторически сложившейся ирригационной системой, но и ускоряющимися внешними факторами: изменением климата, которое приводит к интенсивному таянию ледников Памира и Тянь-Шаня [1, 2], и демографическим давлением [3]. Эти факторы обостряют конкуренцию за водные ресурсы между секторами: сельским хозяйством (крупнейший потребитель), энергетикой (гидроэнергетические проекты) и коммунально-бытовым сектором.

Республика Узбекистан занимает уникальное геополитическое положение, являясь государством нижнего течения в бассейнах рек Амударья и Сырдарья. Экономика и продовольственная безопасность страны критически зависят от притока воды, формирующегося в соседних государствах, что составляет до 90% поверхностных водных ресурсов [4]. Согласно данным Министерства водного хозяйства Узбекистана, общий годовой сток поверхностных вод составляет около 116 км³, из которых лишь 12 км³ формируется внутри страны, а оставшаяся часть поступает из Кыргызстана, Таджикистана и Афганистана [19]. При этом на душу населения в Узбекистане приходится менее 1 400 м³ пресной воды в год, что по классификации Всемирного банка относится к категории «водного стресса» [20]. За последние 30 лет объём доступных возобновляемых водных ресурсов сократился более чем на 20%, а прогнозы Всемирного банка указывают на дальнейшее снижение на 15–25% к 2050 году из-за изменения климата и роста водопотребления [21].

Эти тенденции сопровождаются увеличением водной зависимости и усиливающимся конфликтом интересов между странами региона. Например, строительство крупных гидротехнических сооружений в верховьях (в частности, Рогунской ГЭС в Таджикистане) оказывает прямое влияние на объёмы стока в нижнем течении, создавая потенциальные риски нарушения принципа «справедливого и разумного использования» международных водотоков [22]. В контексте высокой зависимости Узбекистана любое одностороннее решение, принятое странами верховья относительно режима стока, может иметь катастрофические последствия для экономики, экологии и социальной стабильности государства.

Таким образом, проблема устойчивого управления трансграничными водами выходит за рамки национального регулирования и требует синхронизации внутреннего законодательства с нормами международного водного права. В этом контексте особую актуальность приобретает анализ нового Водного кодекса Республики Узбекистан (ЗРУ-1076 от 30.07.2025 г.) [5], который вступил в силу 31 октября 2025 года. Кодекс

направлен на формирование единой правовой платформы для водного управления, предусматривая институциональную реформу системы водопользования и создание механизмов, соответствующих международным обязательствам страны.

Новый Кодекс отражает попытку гармонизировать национальные нормы с ключевыми принципами Конвенции ООН о праве несудоходных видов использования международных водотоков 1997 года и Конвенции Эспо 1991 года, где закреплены нормы как материального (справедливое использование, предотвращение вреда), так и процедурного характера (оценка воздействия, уведомление и консультации). В связи с этим исследование имплементации данных принципов в национальную правовую систему Узбекистана является своевременным и имеет практическое значение для формирования эффективного механизма трансграничного сотрудничества.

Цель, задачи и научная новизна. Цель исследования – провести детальный сравнительно-правовой анализ положений нового Водного кодекса Узбекистана на предмет их гармонизации с ключевыми принципами международного трансграничного водного права и разработать практические рекомендации для совершенствования имплементационного механизма.

Задачи:

1. Осветить доктринальную и нормативную базу международного трансграничного водного права, включая обязательства, принятые Узбекистаном.
2. Провести постатейный анализ Кодекса, выделяя положения, касающиеся трансграничного регулирования (Ст. 6, 7, 157-160).
3. Идентифицировать и классифицировать ключевые вызовы имплементации: недостаточность процедурного моста между международными декларациями и внутренним правоприменением.
4. Разработать конкретные рекомендации по устранению выявленных процедурных пробелов в подзаконных актах.

Научная новизна работы заключается в том, что она представляет один из первых комплексных и своевременных академических анализов нового Водного кодекса 2025 года. Исследование переходит от проверки доктринальных пробелов к анализу функциональной исполнимости закрепленных в Кодексе международных принципов.

Эволюция и доктрина современного трансграничного водного права.

Современная доктрина, кодифицированная в Конвенции ООН 1997 года, основана на принципе «ограниченного территориального суверенитета» и утвердила «трехстержневую основу» [9]:

1. Принцип справедливого и разумного использования (Ст. 5): Право на использование должно быть сбалансировано с правами других государств. Ст. 6

детализирует этот принцип, устанавливая перечень из 11 факторов, которые должны быть учтены [6].

2. Принцип обязанности не наносить значительный ущерб (Ст. 7): Требование принятия всех надлежащих мер для предотвращения или минимизации вреда соседним странам [10].

3. Принцип обязанности сотрудничать (Ст. 8 и 9): Требование добросовестного сотрудничества и обмена данными [6].

Международные обязательства и региональный контекст. Узбекистан присоединился к Конвенции ООН 1997 года в 2007 году [7]. Хотя Узбекистан не является участником Конвенции Эспо (ТрОВОС, 1991 г.), ее процедуры признаются международным обычным правом и являются неотъемлемой частью принципа предотвращения ущерба (Ст. 7 Конвенции ООН 1997 г.) [11]. В региональном контексте, Узбекистан остается активным участником региональных соглашений, включая документы о создании Международного фонда спасения Арала (МФСА) и его исполнительных органов — Межгосударственной координационной водохозяйственной комиссии (МКВК) и ее бассейновых водохозяйственных объединений (БВО «Амударья» и «Сырдарья») [12]. Новый Водный кодекс должен быть гармонизирован не только с глобальными конвенциями, но и с этими региональными механизмами, созданными для оперативного управления стоком.

Сопоставительный анализ Конвенции 1997 года и Конвенции Эспо 1991 года. Имплементация норм международного водного права в национальное законодательство требует учёта различий и взаимодополняемости двух ключевых документов — Конвенции ООН 1997 года о праве несудоходных видов использования международных водотоков и Конвенции Эспо 1991 года о проведении оценки воздействия на окружающую среду в трансграничном контексте.

Конвенция 1997 года устанавливает материальные нормы, определяющие основные принципы использования международных водотоков:

- принцип справедливого и разумного использования (ст. 5),
- принцип предотвращения значительного ущерба (ст. 7),
- а также механизм сотрудничества и обмена данными между прибрежными государствами (ст. 9).

Эти нормы закрепляют юридическую основу равноправного водопользования и ответственности государств за возможные негативные последствия при эксплуатации общих водных ресурсов [23].

В отличие от этого, Конвенция Эспо 1991 года регулирует процедурные механизмы взаимодействия государств. Она направлена на предотвращение и

минимизацию трансграничного воздействия на окружающую среду путём обязательного уведомления, проведения оценки воздействия и проведения консультаций (ст. 2–6). Таким образом, Эспо-конвенция конкретизирует инструменты, через которые принципы Конвенции 1997 года могут реализовываться на практике [24].

Несмотря на различие по предмету правового регулирования, данные международные акты взаимосвязаны и образуют единый правовой комплекс управления трансграничными водными ресурсами. Конвенция 1997 года отвечает на вопрос «что должно быть достигнуто», а Конвенция Эспо — «как это должно быть реализовано». Именно их сочетание позволяет обеспечить баланс между суверенными интересами государств и коллективной ответственностью за экологическую безопасность региона.

В практике Узбекистана эти документы имеют взаимодополняющее значение. Присоединение Узбекистана к Конвенции Эспо в 2018 году создало правовые основания для обязательного проведения оценки воздействия на окружающую среду при реализации трансграничных проектов. Однако страна пока не является участником Конвенции 1997 года, что создаёт правовой пробел в части материальных обязательств, связанных с распределением водных ресурсов [25].

Тем не менее положения нового Водного кодекса (ст. 7, 157, 158) частично восполняют этот пробел, вводя принципы справедливого использования и приоритета экологических интересов, а также закрепляя обязанность обмена гидрологической информацией с сопредельными странами. В частности, статья 157 Кодекса устанавливает, что “использование водных объектов, имеющих трансграничное значение, осуществляется с учётом международных договоров и принципа недопущения вреда соседним государствам” [26].

Таким образом, Водный кодекс Республики Узбекистан 2025 года можно рассматривать как инструмент постепенной имплементации норм Конвенции 1997 года и Конвенции Эспо, направленный на формирование национального механизма интегрированного управления водными ресурсами. Его реализация создаёт основу для будущего присоединения Узбекистана к Конвенции 1997 года и укрепления регионального сотрудничества по трансграничным водным бассейнам.

Анализ положений нового Водного кодекса 2025 г. Анализ ключевых статей нового Водного кодекса Республики Узбекистан (ЗРУ-1076 от 30.07.2025 г.) демонстрирует прогрессивный, но частично декларативный подход к имплементации международных норм водного права. Рассмотрим наиболее значимые положения:

- **Статья 6 (Основные принципы):** Кодекс закрепляет внутренние аспекты устойчивого водопользования, включая экосистемный подход, экономию воды и приоритет рационального распределения ресурсов. Вместе с тем, прямого упоминания трансграничного «справедливого и разумного использования», предусмотренного Ст. 5

Конвенции ООН 1997 года, здесь нет, что создаёт пробел при практическом применении принципов международного права [6, 23].

- **Статья 7** (Виды водопользования): Вводит систему специального водопользования, подлежащую разрешительному порядку. Это ключевой механизм, через который должны реализовываться международные обязательства. Однако Кодекс не содержит детализированной процедуры, связывающей выдачу разрешений с принципами справедливого использования и предотвращения трансграничного ущерба, что делает необходимость создания подзаконных актов особенно актуальной [24].

- **Статья 157** (Принципы международного сотрудничества): Чётко закрепляет соблюдение межгосударственного взаимодействия, включая обмен гидрологической информацией и консультации с соседями [25].

- **Статья 158** (Механизмы сотрудничества): Наиболее значимая статья для трансграничного регулирования. Она обязывает государство обеспечивать разумное и справедливое использование водных объектов, а также предотвращать деятельность, способную оказывать трансграничное воздействие. В рамках международных обязательств это положение частично отражает требования Конвенции Эспо (о ТрОВОС) и Ст. 7 Конвенции ООН 1997 года. Тем не менее, в Кодексе отсутствует обязательная процедура проведения оценки трансграничного воздействия, включая уведомление соседних государств, проведение консультаций и публичные слушания, что снижает превентивную силу нормы [14, 26].

В целом, новый Водный кодекс создаёт декларативную основу для интеграции международных норм в национальное законодательство, но требует конкретизации процедур реализации, включая:

- юридическое закрепление процедуры ТрОВОС;
- формальные критерии при принятии решений о специальном водопользовании;
- стандартизированный обмен данными с прибрежными государствами;
- закрепление приоритета международных обязательств при возникновении внутренних конфликтов интересов.

Только при условии внедрения этих процедурных механизмов принципы Конвенции 1997 года и Конвенции Эспо смогут быть эффективно реализованы на практике, обеспечивая баланс между национальными интересами и международными обязательствами по устойчивому водопользованию и экологической безопасности региона [23–26].

Сравнительный анализ: Вызовы имплементационного моста. Новый Водный

кодекс устранил значительные доктринальные пробелы, явно закрепив в Статьях 157 и 158 принципы Конвенции ООН 1997 г. [6]. Однако, успешная реализация этих декларативных норм сталкивается с новым, более тонким вызовом: отсутствием имплементационного моста — процедурных механизмов, которые связывают высокие международные принципы с рутинными национальными решениями.

Однако, успешная реализация этих декларативных норм сталкивается с новым, более тонким вызовом: отсутствием имплементационного моста — процедурных механизмов, которые связывают высокие международные принципы с рутинными национальными решениями по водопользованию.

Доктринально-процедурный вызов: Недостаточность "Справедливого использования" на этапе разрешения.

Статья 158 требует обеспечения «разумного и справедливого использования», а статья 7 вводит специальное водопользование (требующее разрешения). Юридический конфликт возникает на стыке этих двух норм, поскольку:

Вызов: Кодекс отсутствует прямой механизм или требование для внутреннего органа, выдающего разрешение на специальное водопользование (например, на строительство нового крупного водозабора), публично обосновать свое решение с учетом всех 11 факторов Ст. 6 Конвенции ООН 1997 г.

Принципы из Главы 23 являются общими декларациями, но они не интегрированы в инструкцию по выдаче разрешений. Это создает правовую неопределенность, позволяя органу власти принимать решения, руководствуясь только внутренними приоритетами (Ст. 6), без юридической обязанности учитывать региональный баланс интересов (Ст. 157).

— “Фактическая имплементация принципа справедливого использования происходит не на уровне декларации (Ст. 158), а на уровне разрешительных инструкций. Без четкого подзаконного акта, обязывающего учитывать региональный баланс, принцип будет оставаться декларативным” [13].

Процедурный вызов: Отсутствие обязательной оценки трансграничного воздействия (ТрОВОС)

Статья 158 Кодекса обязывает Узбекистан принимать меры для предотвращения деятельности, которая «оказывает или может оказывать трансграничное воздействие». Это положение инкорпорирует требование ТрОВОС (Ст. 7 и 12 Конвенции ООН 1997 г.).

Вызов: Кодекс не создает обязательную процедуру ТрОВОС, а лишь декларирует необходимость принятия мер. В Кодексе нет ссылки на закон или подзаконный акт, который бы:

1. Устанавливал перечень проектов, подлежащих ТрОВОС (крупные ГЭС, ирригационные каналы).
2. Определял обязательные этапы (уведомление соседей, консультации, публичные слушания) до принятия решения о проекте.

Статья 158 призывает к совместной разработке мер [5], но Конвенция требует одностороннего обязательства уведомления в случае потенциального вреда. Зависимость от совместных мер в Кодексе снижает его превентивную силу [14].

Пример: Рогунской ГЭС (Таджикистан) иллюстрирует последствия отсутствия формализованной процедуры: строительство плотины в верховьях Амударьи вызвало сокращение стока в нижнем течении, что поставило под угрозу водоснабжение сельского хозяйства и энергетические планы Узбекистана. Этот кейс подчёркивает необходимость разработки юридически обязывающей процедуры ТрОВОС в национальном законодательстве [22, 27].

Институциональный вызов: Размывание регионального мандата. Статьи 157 и 158 требуют от Узбекистана реализации взаимоприемлемых механизмов и совместного управления.

Вызов: Кодекс не устанавливает, как решения, принятые в рамках совместного управления (Ст. 157), будут приоритетно исполняться внутренними органами при возникновении конфликта с внутренними "национальными интересами" (Ст. 157). Кроме того, неясен институциональный мандат нового Республиканского Водного совета по отношению к региональным структурам (МКВК, БВО).

Исполнение решений: Отсутствие четкой юридической иерархии между международными обязательствами, решениями МКВК и внутренним планом водопользования создает потенциал для конфликта полномочий.

Пути совершенствования и практические рекомендации. Для реализации высоких принципов Главы 23 Кодекса, необходимо создать «имплементационный мост» через подзаконные акты, обеспечив их приоритет над внутренними административными инструкциями.

Создание “Трансграничного имплементационного стандарта”

Для выполнения Ст. 157 и 158 необходимо принять Положение Кабинета Министров, которое:

- **Привязка к Ст. 7:** Юридически свяжет процедуру выдачи разрешения на специальное водопользование (Ст. 7) на трансграничных водотоках с требованиями Главы 23 Кодекса и 11 факторами Ст. 6 Конвенции ООН 1997 г. [13].

- **Требование прозрачности:** Установит обязательство публичного обоснования решений по водопользованию, объясняя, как был достигнут "баланс интересов" (Ст. 157) с соседями

Рекомендации:

Принятие обязательного Положения о ТрОВОС.

Для реализации Ст. 158 (предотвращение трансграничного воздействия) требуется принять отдельное Положение о процедуре оценки трансграничного воздействия (ТрОВОС), которое:

- Установит обязательный перечень проектов, подлежащих ТрОВОС.
- Четко пропишет одностороннюю обязанность по уведомлению, предоставлению документации и срокам консультаций с соседями до принятия внутреннего решения, как это требуется Конвенцией ООН 1997 г. [14].
- Закрепит ответственность за несоблюдение процедуры ТрОВОС.

Юридическое закрепление регионального мандата Водного совета:

Для укрепления "взаимовыгодного сотрудничества" (Ст. 157), необходимо расширить и закрепить полномочия Республиканского Водного совета:

- Официально включить в его мандат функцию надзора и координации по вопросам выполнения международных договоров (Ст. 159) и решений МКВК.
- Обязать соответствующие ведомства (Министерство водного хозяйства) проводить регулярный и стандартизированный обмен данными (Ст. 9 Конвенции) с соседями и региональными структурами, используя единые региональные форматы [15, 17].

Фокус на устойчивом финансировании (Практический аспект).

1. **(Остается без изменений):** Разработка системы дифференцированных тарифов и субсидий, стимулирующих внедрение водосберегающих технологий (капельное орошение) в сельском хозяйстве, а также использование штрафов за превышение лимитов [18].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Принятие нового Водного кодекса Республики Узбекистан 2025 года является значимым шагом в направлении гармонизации национального законодательства с международными нормами трансграничного водного права. Статьи 157 и 158 закрепляют ключевые принципы Конвенции ООН 1997 года — разумное и справедливое использование водных ресурсов и предотвращение трансграничного ущерба, что позволяет формально привязать национальные нормы к международным обязательствам.

Вместе с тем, выявленные вызовы демонстрируют, что декларативное закрепление принципов недостаточно для их эффективного применения. Необходимы: внедрение процедуры трансграничной оценки воздействия (ТрОВОС), создание механизма «имплементационного моста» между международными нормами и

внутренними разрешительными процедурами, а также закрепление юридического мандата Республиканского Водного совета для координации с региональными структурами.

Пример Рогунской ГЭС иллюстрирует реальную угрозу трансграничного воздействия без установленного механизма оценки, подчёркивая актуальность предложенных реформ. Внедрение этих инструментов создаст правовую и институциональную основу для устойчивого водопользования, повышения экологической безопасности и укрепления регионального сотрудничества в Центральной Азии.

Таким образом, предложенные рекомендации являются практическим путём перевода международных декларативных принципов в реальные процедуры правоприменения, что критически важно для защиты национальных интересов и обеспечения устойчивого развития региона.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. World Bank, *Climate Change, Water Security, and Human Migration in Central Asia* (World Bank 2024).
2. UNECE, *Glacier Melting and Transboundary Water Management in Central Asia: Policy Brief* (UNECE 2023).
3. FAO, *Water Scarcity and Agricultural Sustainability in Uzbekistan: Policy Options* (FAO 2025).
4. CAWater-Info, *Water Resources of Central Asia: Statistical Bulletin* (CAWater-Info 2024).
5. Water Code of the Republic of Uzbekistan, Law of the Republic of Uzbekistan No ZRU-1076 of 30 July 2025.
6. Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses (adopted 21 May 1997).
7. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No PP-683 of 9 August 2007 “On Accession to the UN Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses”.
8. Stephen C McCaffrey, *The Law of International Watercourses: Non-Navigational Uses* (Oxford University Press 2007).
9. Attila Tanzi, *Watercourse Conventions and the Challenges of International Water Law* (Martinus Nijhoff Publishers 2011).
10. ICWC and CAWater-Info, *Transboundary Water Management in Central Asia: Legal Perspectives* (ICWC/CAWater-Info 2022).

11. Water Code of the Republic of Uzbekistan, arts 157–158.
12. Salman MA Salman, *The Law of International Watercourses: An Overview* (Oxford University Press 2018).
13. *Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context* (Espoo Convention) (adopted 25 February 1991).
14. Dinara Ziganshina, *Legal Framework for Water Cooperation in the Aral Sea Basin* (ICWC 2022).
15. Patricia Wouters, ‘The Role of International Water Law in Central Asia’ (2014) 30(1) *The International Journal of Water Resources Development* 154.
16. UNECE, *Revised Guidelines on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context for Central Asian Countries* (UNECE 2019).
17. International Crisis Group, *Central Asia’s Water Diplomacy: Managing Transboundary Rivers* (ICG 2023).
18. UN Water, *Integrated Water Resources Management (IWRM): Lessons from Central Asia* (UN Water 2020).
19. OSCE, *Promoting Water Data Exchange and Modeling in the Amudarya and Syrdarya Basins* (OSCE 2021).
20. Asian Development Bank, *Modernizing Irrigation Systems and Water Pricing in Uzbekistan* (ADB 2024).
21. Ministry of Water Resources of the Republic of Uzbekistan, *Statistics of Water Resources and River Runoff* (Tashkent 2024).
22. World Bank, *Water Security and Climate Change in Uzbekistan: Updated Report* (World Bank 2024).
23. FAO AQUASTAT, *Central Asia Water Data 2022* (FAO 2022).
24. Asian Development Bank, *Impact of Rogun Hydropower Plant on Downstream Water Users* (ADB 2023).
25. Stephen C McCaffrey, *International Water Law: Cases and Materials* (Oxford University Press 2018).
26. UNECE, *Espoo Convention Guidelines for Central Asia* (UNECE 2019).

Original research article

XORIJIY INVESTITSİYALAR ISHTIROKIDAGI KORXONALARGA DAVLAT YER UCHASTKALARINI BERISHNING HUQUQIY ASOSLARI VA TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Nishonov Abdulloh Ubaydulloh o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti
Ekologiya huquqi sho'basi katta o'qituvchisi, PhD

MAQOLA MA'LUMOTI

Kalit so'zlar:

xorijiy investitsiyalar,
yer uchastkasi,
huquqiy asoslar,
davlat mulki,
investitsion muhit,
ijaraga berish,
huquqiy islohotlar,
takomillashtirish
yo'nalishlari.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarga davlat yer uchastkalarini berish tartibi, maqsadlari va huquqiy asoslari yoritilgan. Shuningdek, xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarga davlat yer uchastkalarini berish tizimini takomillashtirish yo'nalishlari haqida so'z boradi. Maqolada, shuningdek, davlat yer uchastkalarini xorijiy investorlar ishtirokidagi korxonalarga berish jarayonida shaffoflikni ta'minlash, raqobat muhitini kengaytirish, elektron auksion tizimini takomillashtirish hamda yer huquqini kafolatlashga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

LEGAL BASIS FOR GRANTING STATE LAND PLOTS TO ENTERPRISES WITH FOREIGN INVESTMENT PARTICIPATION AND DIRECTIONS FOR ITS IMPROVEMENT

ARTICLE INFO

Keywords:

foreign investment,
land plot,
legal basis,
state property,
investment climate, leasing,
legal reforms,
directions for improvement.

ABSTRACT

This article examines the procedure, objectives, and legal basis for granting state land plots to enterprises with foreign investment participation. It also discusses the main directions for improving the system of allocating state land plots to enterprises with foreign investment participation. In addition, the article develops proposals and recommendations aimed at ensuring transparency in the process of granting state land plots to enterprises involving foreign investors, expanding the competitive environment, improving the electronic auction system, and guaranteeing land rights.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬНЫХ УЧАСТКОВ ПРЕДПРИЯТИЯМ С УЧАСТИЕМ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ И НАПРАВЛЕНИЯ ИХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

ИНФОРМАЦИЯ СТАТЬИ

Ключевые слова: иностранные инвестиции, земельный участок, правовые основы, государственная собственность, инвестиционная среда, предоставление в аренду, правовые реформы, направления совершенствования.

АННОТАЦИЯ

В данной статье освещаются порядок, цели и правовые основы предоставления государственных земельных участков предприятиям с участием иностранных инвестиций. Также рассматриваются направления совершенствования системы предоставления государственных земельных участков предприятиям с участием иностранных инвестиций. Кроме того, в статье разработаны предложения и рекомендации, направленные на обеспечение прозрачности в процессе предоставления государственных земельных участков предприятиям с участием иностранных инвесторов, расширение конкурентной среды, совершенствование системы электронных аукционов, а также гарантирование прав на землю.

KIRISH

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida xorijiy investitsiyalarni jalb etish, iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va hududlar investitsion jozibadorligini oshirish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu o'rinda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti LA Karimovning investitsiyalarga oid qu- yidagi fikrlarini qiladi, deb hisoblaymiz: "Barcha- miz bir oddiy haqiqatni yaxshi anglab olishimiz darkor investitsiyalarsiz modernizatsiya ham, yangilanish ham bo'lmaydi" yoki "Vatanimizning jahon iqtisodiy tizimidagi o'rni investitsiyruga bog'liq bo'lib turibdi", bu kabi fikr va ko'plab keltirish mumkin. Bu jarayonda yer resurslaridan samarali foydalanish va ularni adolatli taqsimlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, xorijiy investorlar ishtirokidagi korxonalarga davlat yer uchastkalarini berish masalasi iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy jihatdan dolzarb mavzuga aylangan.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, Yer kodeksi, "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonun, shuningdek, Prezident qarorlari va hukumat qarorlari xorijiy investitsiyalarni himoya qilish va ular uchun qulay shart-sharoitlar yaratishning asosiy huquqiy manbalari hisoblanadi. O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilish va raqobatbardosh tarmoqlarni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalar muhim o'rin tutadi.

Xorijiy investorlar uchun eng muhim omillardan biri — bu ularning faoliyati uchun zarur bo'lgan yer uchastkalarini olish huquqining huquqiy kafolatlanganligidir. Shu bois, davlat yer uchastkalarini xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarga berish tartibini takomillashtirish dolzarb masala hisoblanadi.

Statistik ma'lumotlarga qaraganda, xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalarining hududlar kesimi doirasida joyashuvini ko'radigan bo'lsak, ularning asosiy qismi Toshkent shaharda 4728 ta bo'lib, respublikadagi jami xorijiy kapital ishtirokidagi korxonalar soniga nisbatan ulushi 62,5%ni tashkil etadi. Toshkent shaharidan keyingi o'rinda xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar soni bo'yicha yetakchi o'rinlarni Toshkent va Samarqand viloyatlari egallaydi Toshkent viloyatida 851 ta 11,3 foizni va Samarqand viloyatida 396 ta 5,2 foizni tashkil etadi. Investorlarni qiziqtiradigan muhim jihatlardan biri yer ajratish masalasidir. Xorijiy investorlar uchun yer uchastkasi — bu investitsion loyihaning asosiy resursidir. Yer ajratish tartibining shaffof va kafolatli bo'lishi O'zbekistonni sarmoya kiritish uchun ishonchli hamkor sifatida ko'rsatadi. Yer uchastkasi mavjud bo'lmaganda zavod, logistika markazi, xizmat ko'rsatish obyektlari kabi inshootlar qurishning imkoni yo'q. Shu bois, yer ajratish — real iqtisodiy faoliyatni boshlashdagi birinchi amaliy bosqichdir. Xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar odatda infratuzilma, yo'l, energetika tarmoqlarining rivojlanishiga sabab bo'ladi. Bu esa nafaqat korxona, balki butun hudud iqtisodiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalarga yer ajratish — bu nafaqat huquqiy-amaliy jarayon, balki mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishiga xizmat qiluvchi strategik ahamiyatga ega mexanizmdir. Yer uchastkalarini sarmoyadorlarga adolatli, ochiq va kafolatli asosda taqdim etish O'zbekistonning xalqaro investitsion reytingini oshiradi, yangi texnologiyalar va tajribalarni jalb etadi hamda mamlakatni modernizatsiya yo'lida oldinga olib chiqadi.

Mavjud muammolar

So'nggi kunlarda ijtimoiy tarmoqlar orqali “Yurtimiz yerlari chet elliklarga berib yuborilayotgani yoki sotilayotgani” haqida xabarlar keng tarqalmoqda.

Kadastr agentligi bu xabar yuzasidan munosabat bildirdi. Quyida uni to'liq keltiramiz. Mazkur shaxslar qonunchiligimizga ko'ra Yer uchastkalarini chet elliklarga berish tartiblaridan xabari yo'qligidan bunday ma'lumotlarni tarqatayotgan ko'rinadi. Agar xabarlari bo'lganida noto'g'ri xabarlarni tarqatmagan bo'lar edi. Yer uchastkalarini berish (realizatsiya qilish) talablari Yer kodeksi bilan belgilangan hamda uning 17-moddasiga muvofiq chet ellik fuqarolar va yuridik shaxslar, fuqaroligi bo'lmagan shaxslar, chet el investitsiyalari

ishtirokidagi korxonalar yer uchastkalariga faqat ijara huquqi asosida ega bo'lishi mumkin.

Kodeksning 24-moddasiga muvofiq chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarga, xalqaro birlashmalar va tashkilotlarga, chet el jismoniy va yuridik shaxslariga yer uchastkalari ijaraga beriladi. "Qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yer uchastkalarini xususiylashtirish to'g'risida"gi Qonunga muvofiq chet ellik fuqarolar, fuqaroligi bo'lmagan shaxslar, chet el yuridik shaxslari, chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar, shuningdek davlat organlari, muassasalari, korxonalari va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari xususiylashtirish sub'yektlari bo'lmaydi, ya'ni chet elliklarga yer xususiylashtirib berilmaydi.

ASOSIY QISM

Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risidagi qonunning asosiy mohiyati shundan iboratki, birinchi navbatda investorlarning huquqlarini himoya qilish, ularning huquq va majburiyatlarini belgilash, shuningdek, davlat tomonidan investitsiyalarning himoya qilinishini kafolatlaydi. Umumiy ma'noda ushbu qonun mahalliy va chet ellik investorlarning investitsiya sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat. "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi qonunning 9-moddasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari, yakka tartibdagi tadbirkorlari va yuridik shaxslari — rezidentlari, davlat boshqaruvi organlari va mahalliy davlat hokimiyati organlari, chet davlatlar, chet davlatlarning ma'muriy yoki hududiy organlari, xalqaro tashkilotlar hamda chet ellik yuridik shaxslar va fuqarolar, shuningdek fuqaroligi bo'lmagan shaxslar investitsiya faoliyatining subyektlari hisoblanadi. Chet ellik investorlar O'zbekiston Respublikasi hududida chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarni tashkil etishi va ularga O'zbekiston Respublikasining qonunchiligi hamda xalqaro shartnomalari bilan berilgan barcha huquqlar, kafolatlar va imtiyozlardan foydalanishi mumkin. Shuningdek, mazkur qonunning 54-moddasiga muvofiq, Chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarga yer uchastkalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan yigirma besh yilgacha muddatga, biroq investitsiya loyihalarini amalga oshirish uchun arizada ko'rsatilganidan kam bo'lmagan muddatga ijaraga beriladi. Chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar yer uchastkalaridan qonunchilikda nazarda tutilgan hollarda va shartlarda ijara huquqi asosida foydalanishi mumkin. Bino va inshootlarga bo'lgan mulk huquqi chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarga o'tganda ushbu obyektlar bilan birga yer uchastkalariga bo'lgan ijara huquqi qonunchilikda belgilanadigan tartibda va shartlar asosida o'tadi. Mol-mulkni chet ellik investorlarga ijaraga berish ijaraga beruvchi tomonidan tegishli shartnomalar asosida amalga oshiriladi.

Imtiyozlar

Xususan, ichki bozorga xorijiy investitsiyalarni faol jalb qilish maqsadida chet el kapitali ishtirokidagi korxonalar uchun qator soliq imtiyozlari joriy etilmoqda.

Xususan, yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni rivojlantirishga to'g'ridan-to'g'ri qo'yilmalar kiritayotgan xorijiy investorlar uchun maksimal darajada qulay investitsiya muhitini yaratish, respublika mintaqalariga xorijiy sarmoyalar va zamonaviy texnologiyalar jalb etilishi rag'batlantirilishini kuchaytirish, xorijiy investorlar hamda xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar uchun kafolatlar va imtiyozlar tizimi yanada mustahkamlanayapti. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 29-iyundagi "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risida"gi farmoni bilan xorijiy investorlar va investitsiyalar uchun qulay rejimni saqlab qolish, ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va ishonchli huquqiy himoyalash asosiy yo'nalishlardan biri etib belgilangan.

O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Soliq kodeksi har jihatdan qulayligi, asosiysi, soliq to'lovchilarga keng imkoniyatlarni yaratgani bilan amaliyotda yuksak e'tirof etilmoqda. Xususan, to'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari deganda chet davlatning fuqarolari bo'lgan jismoniy shaxslar, O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida doimiy yashovchi fuqaroligi bo'lmagan shaxslar, shuningdek chet ellik nodavlat yuridik shaxslar tomonidan O'zbekiston Respublikasining kafolatini taqdim etmasdan amalga oshiriladigan investitsiyalar tushuniladi.

Buni to'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarga Soliq kodeksi bilan berilgan imtiyozlardan ko'rish mumkin. Jumladan, yuridik shaxslarga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan belgilanadigan muddatga kiritilgan to'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari hajmiga qarab, yer, mol-mulk solig'i hamda suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni to'lashdan ozod etish tarzidagi soliq imtiyozlari berilgan.

Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005-yil 11-apreldagi "To'g'ridan-to'g'ri xususiy xorijiy investitsiyalarni jalb etishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoniga asosan to'g'ridan-to'g'ri xususiy xorijiy investitsiyalar hajmiga qarab soliq imtiyozlari tatbiq etilishi belgilangan. Masalan, 300 ming AQSH dollaridan 3 million AQSH dollarigacha investitsiya jalb qilgan xorijiy tadbirkorga 3 yil muddatga, agarda 3 million AQSH dollaridan ortiq 10 million AQSH dollarigacha 5 yil muddatga hamda 10 million AQSH dollaridan ortiq bo'lganda 7 yil muddatga soliq imtiyozlari joriy etiladi.

Soliq kodeksida to'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari ishtirokidagi yuridik

shaxslar tomonidan bir qator shartlar bajarilgan taqdirda soliq imtiyozlari qo'llanilishi belgilangan, – deydi Navoiy viloyati Davlat soliq boshqarmasi sho'ba boshlig'i Olim Nayimov. – Xususan, yuridik shaxslar qonun hujjatlarida belgilanadigan hududlarga joylashtirilganda, chet ellik investorlar tomonidan to'g'ridan-to'g'ri xususiy chet el investitsiyalari O'zbekiston Respublikasining kafolati berilmagan holda amalga oshirilganda, yuridik shaxslarning ustav fondida yoki ustav kapitalida chet ellik ishtirokchilarning ulushi kamida 33 foiz, aksiyadorlik jamiyatlari uchun esa kamida 15 foiz bo'lganda, chet el investitsiyalari erkin ayirboshlanadigan valyuta yoki yangi zamonaviy texnologik asbob-uskuna tarzida kiritilganda hamda soliq imtiyozlari berilganligi natijasida ularning qo'llanilishi muddati mobaynida olingan daromadlarning kamida 50 foizi ishlab chiqarishni yana-da rivojlantirish maqsadida reinvestitsiyaga yo'naltirilganda bunday imtiyozlar qo'llaniladi.

Muxtasar aytganda, bunday imkoniyatlar mamlakatimiz investitsiyaviy jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi.

YER AJRATISH AHAMIYATI VA HUQUQIY TARTIBI

Yuqoridagi imtiyozlar bilan bir qatorda xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarga yer ajratish muhim ahamiyatga ega. Xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarga yer uchastkalarini ajratish mamlakat iqtisodiy rivojlanishining eng muhim omillaridan biridir. Chunki yer — ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va infratuzilma sohalarini tashkil etishda asosiy resurs hisoblanadi. Xorijiy investorlar uchun qulay yer sharoitlarini yaratish ularning faoliyatini boshlashi, ishlab chiqarish quvvatlarini joylashtirishi va yangi texnologiyalarni joriy etishi uchun zarur huquqiy va moddiy asosni ta'minlaydi. Yer uchastkasi ijarasi "Yer kodeksi" bilan tartibga solinadi. Ushbu kodeksning 17-moddasiga ko'ra, Yer uchastkasining ijarasi yer uchastkasiga ijara shartnomasi shartlarida muddatli, haq evaziga egalik qilish va foydalanishdan iboratdir.

Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yer uchastkalari quyidagilarga ijara huquqi asosida beriladi:

- 1) elektron onlayn-auksion natijalari asosida — jismoniy va yuridik shaxslarga;
- 2) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan:

qishloq xo'jaligi sohasida ilmiy-tadqiqot va tajriba-sinov ishlarini amalga oshirish uchun O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligining taklifiga ko'ra — davlat ilmiy-tadqiqot va ta'lim muassasalariga;

qiymati kamida 10 million AQSH dollari ekvivalentida bo'lgan, eng yaxshi taklifni

tanlab olish yo‘li bilan aniqlanadigan yirik investitsiya loyihasini amalga oshiruvchi jismoniy va yuridik shaxslarga. Bunda beriladigan yer uchastkasining o‘lchami investitsiya hajmiga qarab O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

Chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarga, xalqaro birlashmalar va tashkilotlarga, chet el jismoniy va yuridik shaxslariga yer uchastkalari O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan ijaraga beriladi. Mazkur shaxslar (bundan xalqaro birlashmalar va tashkilotlar mustasno) yer uchastkasini ijaraga olish huquqining baholovchi tashkilot tomonidan aniqlanadigan bozor qiymatiga nisbatan koeffitsiyentlarda belgilanadigan miqdordagi mablag‘larni O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjetiga to‘lashi kerak.

Bo‘sh turgan qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yer uchastkalarini qishloq xo‘jaligi maqsadlari uchun elektron onlayn-auksion savdo orqali ijaraga berish tartibi to‘g‘risidagi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 24-noyabrdagi 709-son qaroriga muvofiq, bo‘sh turgan qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yer uchastkalarini qishloq xo‘jaligi maqsadlari uchun jismoniy va yuridik shaxslarga elektron onlayn-auksion savdo orqali ijaraga berish tartibini belgilanadi. Ahamiyatli tomoni shundan iboratki, mazkur qarorda ishtirokchi sifatida elektron onlayn-auksion savdolarida ishtirok etish uchun yashash joyidan (yuridik manzilidan), tashkiliy-huquqiy shaklidan qat’iy nazar, belgilangan tartibda ariza bergan, o‘n sakkiz yoshga to‘lgan, muomalaga layoqatli O‘zbekiston Respublikasi rezidenti bo‘lgan barcha jismoniy va yuridik shaxslar, shu jumladan, chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarining ham keltirib o‘tilganligidir. Shuningdek, ushbu Vazirlar Mahkamasining qarorida elektron onlayn – auksion savdoni tashkil etish, savdo natijalarini rasmiylashtirish va auksionga doir tartib-tamoillarni o‘z ichiga oladi.

TAKOMILLASHTIRISH BOSQICHLARI

2018 yil 19–21 noyabrda Toshkent shahrida bo‘lib o‘tadigan Turizm sohasidagi birinchi xalqaro investitsiya forumini samarali tashkil etish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risidagi hukumat qarori qabul qilindi. Qarorga muvofiq, forumni o‘tkazish doirasida investitsiya loyihalarini amalga oshirish uchun, istisno tariqasida, yer uchastkalari ajratilishining alohida tartibi belgilandi.

Bunda:

turizm infratuzilmasi ob‘ektlarini qurish uchun investorga aniq investitsiya majburiyatlari ostida yer uchastkalarini elektron auksion o‘tkazmasdan ajratish;

barcha zarur shartlar, shu jumladan, ajratilayotgan yer uchastkasi va investor tomonidan bajarilishi lozim bo'lgan investitsiya majburiyatlari bo'yicha mahalliy davlat organi rahbari va investor o'rtasida kelishuvga erishilgan taqdirda loyihani amalga oshirish to'g'risida investitsiya bitimining imzolanishi;

investor tomonidan O'zbekistonning tijorat banklariga 15 ish kuni mobaynida investitsiya bitimi summasining 25 foizi miqdoridagi mablag'ni deponentga o'tkazish yoki 5 foizi miqdoridagi majburiyatni bajarish kafolatini (performance bond) berish sharti bilan investitsiya bitimi tuzilishi nazarda tutilgan.

Investor tomonidan pul mablag'lari depozitga o'tkazilgan yoki moliyaviy majburiyatlarni bajarish bo'yicha kafolat berilgan kundan e'tiboran besh kun muddatda investitsiya loyihasini amalga oshirish uchun hokimliklar yer uchastkasini ajratish to'g'risida qaror qabul qiladi.¹

Yer uchastkalarini ajratishning barcha uchun teng, shaffof va bozor tamoyillariga asoslangan tartibini joriy etish, yerga oid mulkiy va huquqiy munosabatlarda barqarorlikni ta'minlash, yerlarni muhofaza qilish, yer egalarining mulkiy huquqlarini kafolatlash, shuningdek, yerning iqtisodiy qiymatini belgilash orqali uni fuqarolik huquqiy munosabatlar obyekti sifatida erkin muomalaga kiritish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.06.2021-yildagi PF-6243-son farmoni qabul qilingan. Ushbu farmon asosida Vazirlar Mahkamasi 2021-yil 1-avgustdan boshlab, istisno tariqasida, faqat quyidagi hollarda yer uchastkalarini to'g'ridan-to'g'ri ijaraga berishi belgilandi:

Qishloq xo'jaligi sohasida ilmiy tadqiqot va tajriba sinovlar amalga oshirish uchun davlat ilmiy-tadqiqot va ta'lim muassasalariga — Qishloq xo'jaligi vazirligining taklifiga asosan;

maxsus iqtisodiy zonalarda investitsiya loyihalarini joylashtirish uchun, shuningdek, mahalliy va chet ellik investorlar, shu jumladan, chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar, chet ellik yuridik va jismoniy shaxslarga qiymati kamida 10 million AQSH dollari ekvivalentida bo'lgan, eng yaxshi taklifni tanlab olish yo'li bilan aniqlanadigan yirik investitsiya loyihasini amalga oshirish uchun yer uchastkalarini ijaraga berishda ushbu yer uchastkalarini ijaraga olish huquqining baholovchi tashkilot tomonidan aniqlanadigan bozor qiymatiga nisbatan koeffitsiyentlarda belgilanadigan miqdordagi mablag'ni ijaraga oluvchi

¹ <https://www.gazeta.uz/>

tomonidan O'zbekiston Respublikasining Davlat budjetiga to'lash sharti bilan. Bunda yer uchastkasining qiymati qonunchilik hujjatlarida belgilangan tartibda bevosita yoki bo'lib-bo'lib to'lanishi yoxud ijaraga oluvchi tomonidan tashkil etilgan (tashkil etiladigan) xo'jalik jamiyatining ustav fondiga davlat ulushi sifatida kiritilishi mumkin;

YER AJRATISH BOSQICHLARI

Yer ajratishning huquqiy asosi "Yirik investitsiya loyihasini amalga oshirish uchun eng yaxshi taklifni tanlab olishning ma'muriy reglamentini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 21.09. 2021-yildagi 592-sonli qarori bilan belgilanadi. Mazkur Reglament Vazirlar Mahkamasi tomonidan qiymati kamida 10 million AQSH dollari ekvivalentida bo'lgan yirik investitsiya loyihasini amalga oshirish uchun eng yaxshi taklifni tanlab olish va ushbu loyihani amalga oshirish uchun ijaraga yer uchastkasi berish tartibini belgilaydi. Yirik investitsiya loyihasini amalga oshirish uchun yer uchastkasi Vazirlar Mahkamasining hujjati asosida:

a) O'zbekiston Respublikasi fuqarolari va yuridik shaxslariga (chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar bundan mustasno):

qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar — 30 yil muddatga;

qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yerlar — 49 yildan oshmaydigan muddatga;

b) xorijiy jismoniy va yuridik shaxslarga, fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga, shuningdek chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarga 25 yilgacha bo'lgan muddatga ijaraga beriladi.

Yirik investitsiya loyihasini amalga oshirish uchun eng yaxshi taklifni tanlab olish quyidagi uchta bosqichda amalga oshiriladi:

birinchi bosqich — yer uchastkasini tanlash va yer uchastkasiga oid materiallarni tayyorlash;

ikkinchi bosqich — yirik investitsiya loyihasini amalga oshirish maqsadga muvofiqligini aniqlash va muqobil taklif qabul qilish bo'yicha e'lon berish;

Uchinchi bosqich- takliflarni baholash va g'olibni aniqlash.

Yirik investitsiya loyihasini amalga oshirish uchun yer uchastkasini tanlash va yer uchastkasi bo'yicha hujjatlar yig'ma jildini tayyorlash tartibi

Hukumat komissiyasi yirik investitsiya loyihasini amalga oshirish maqsadga muvofiq deb qaror qabul qilgan taqdirda ushbu qaror qabul qilingan kundan keyingi ish kunidan kechikmagan holda Davlat kadastrlari palatasiga ariza bo'yicha bo'sh turgan yer uchastkasini aniqlash bo'yicha so'rov yuboradi. Davlat kadastrlari palatasi so'rov kelib tushgan kundan

boshlab 20 ish kuni ichida elektron shaklda yer uchastkasi bo'yicha hujjatlar yig'ma jildini tayyorlaydi va uni Ishchi organga yuboradi. Ishchi organ hujjatlar yig'ma jildini olgandan so'ng, 2 ish kuni ichida Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasining ixtisoslashtirilgan ekspert bo'linmalariga davlat ekologik ekspertizasi xulosasini olish uchun yuboradi. Vakolatli tashkilotlar hujjatlar yig'ma jildi kelib tushgan kundan boshlab 5 ish kuni ichida hujjatlar yig'ma jildini kelishadi yoki tegishli xulosalar beradi. Vakolatli tashkilotning xulosasi "YERELEKTRON" AAT orqali elektron raqamli imzosi bilan tasdiqlangan elektron shaklda yoki xulosaning ko'chirilgan nusxasi tarzida Ishchi organga yuboriladi. Bunda ijobiy yoki salbiy xulosa berilishi mumkin. Ijobiy xulosada yer uchastkasidan foydalanish huquqi egasiga nisbatan shaharsozlik, sanitariya, tabiatni muhofaza qilish, yong'inga qarshi va boshqa faoliyatini tartibga solish sohasidagi normativ hujjatlarga rioya etish talablari bayon etiladi. Salbiy xulosada qonunchilik hujjatining aniq normasiga tayangan holda bo'sh yer uchastkasini ajratish imkoni yo'qligining asoslangan sabablari ko'rsatiladi. Yer uchastkalari bo'yicha materiallarni kelishish tegishli yer uchastkasi bo'yicha rozilik rezolyutsiyasini vakolatli tashkilotning elektron raqamli imzosi bilan tasdiqlash yo'li bilan "YERELEKTRON" AAT orqali amalga oshiriladi.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarga davlat yer uchastkalarini ajratish masalasi O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashda muhim omillardan biridir. Mamlakatda so'nggi yillarda yer munosabatlarini tartibga solish, investorlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish hamda yer uchastkalarini ajratish jarayonining shaffofligini ta'minlash bo'yicha sezilarli islohotlar amalga oshirildi. Yer uchastkalarini ajratishning barcha uchun teng, shaffof va bozor tamoyillariga asoslangan tartibini joriy etish, yerga oid mulkiy va huquqiy munosabatlarda barqarorlikni ta'minlash, yerlarni muhofaza qilish, yer egalarining mulkiy huquqlarini kafolatlash, shuningdek, yerning iqtisodiy qiymatini belgilash orqali uni fuqarolik huquqiy munosabatlar obyekti sifatida erkin muomalaga kiritish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.06.2021-yildagi PF-6243-son farmoni qabul qilingan. Yer ajratishning huquqiy asosi "Yirik investitsiya loyihasini amalga oshirish uchun eng yaxshi taklifni tanlab olishning ma'muriy reglamentini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 21.09. 2021-yildagi 592-sonli qarori bilan belgilandi. Biroq amaliyotda ayrim huquqiy va tashkiliy muammolar, xususan yer uchastkalarini ajratishdagi byurokratik to'siqlar, hududiy organlar o'rtasidagi vakolatlarning aniq chegaralanmaganligi va yer kadastr tizimining raqamlashtirish darajasi yetarli emasligi kabi masalalar mavjud. Shu bois, ushbu sohada islohotlarni yanada

chuqurlashtirish zarur.

Kelgusida xorijiy investitsiyalarni jalb etish samaradorligini oshirish maqsadida:

Birinchidan, yer uchastkalarini ajratish jarayonini to'liq raqamlashtirish, "bir darcha" tamoyilini keng joriy etish;

Ikkinchidan, yer ijarasi va mulk huquqini berish bilan bog'liq huquqiy normalarni soddalashtirish;

Uchunchidan, xorijiy investorlar uchun kafolatlar tizimini mustahkamlash, ayniqsa, investitsiya nizolarini hal etish mexanizmlarini takomillashtirish;

To'rtinchidan, ekologik va ijtimoiy barqarorlik mezonlarini inobatga olgan yer siyosatini shakllantirish maqsadga muvofiqdir.

Shunday qilib, xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarga yer uchastkalarini ajratishning huquqiy asoslarini takomillashtirish mamlakat iqtisodiy salohiyatini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni jalb etish va yangi ish o'rinlarini yaratish uchun muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qonunchilik ma'lumotlari milliy ba'zasi. 01.07.1998. Yer kodeksi. <https://lex.uz/docs/-152653>

1. Yer huquqi : O'quv qo'llanma/ Kenjayev Rustam Xaydarovich.-T.:TDYU nashriyoti, 2023- 300b

2. Qonunchilik ma'lumotlari milliy ba'zasi. 22.09.2021. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 592-sonli "Yirik investitsiya loyihasini amalga oshirish uchun eng yaxshi taklifni tanlab olishning ma'muriy reglamentini tasdiqlash to'g'risida" gi qarori. <https://lex.uz/docs/-5649119>

3. Qonunchilik ma'lumotlari milliy ba'zasi. 27.01.2020. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiya va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi 598-son qonuni. <https://lex.uz/uz/docs/-4664142>

4. Qonunchilik ma'lumotlari milliy ba'zasi. 09.06.2021. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yer munosabatlarida tenglik va shaffoflikni ta'minlash, yerga bo'lgan huquqlarni ishonchli himoya qilish va ularni bozor aktiviga aylantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6243 son farmoni. <https://lex.uz/docs/-5450176>

Original research article

YEVROPA ITTIFOQI VA MARKAZIY OSIYO: SUV, EKOLOGIYA VA ATROF-MUHIT MUHOFAZASI SOHASIDA XALQARO-HUQUQIY HAMKORLIK

Xaydarali Yunusov

yuridik fanlar doktori (DSc),

Toshkent davlat yuridik universiteti,

Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik

fakulteti tadqiqot markazining yetakchi ilmiy xodimi

MAQOLA MA'LUMOTI

Kalit so'zlar:

Yevropa Ittifoqi,
Markaziy Osiyo, ekologiya,
atrof-muhit,
strategiya,
bitim,
dasturlar.

ANNOTATSIYA

Maqolada Markaziy Osiyo mintaqasidagi global ekologik muammolar – iqlim o'zgarishi, muzliklarning erishi, suv tanqisligi va Orol dengizi inqirozi sharoitida Yevropa Ittifoqi (YeI) va Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi xalqaro-huquqiy hamkorlik masalalari yoritilgan. Suv, ekologiya va atrof-muhit muhofazasi sohasida YeI va Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi xalqaro-huquqiy hamkorlikning yutuqlari, muammolari va istiqbollari tahlil qilingan.

LEGAL BASIS FOR GRANTING STATE LAND PLOTS TO ENTERPRISES WITH FOREIGN INVESTMENT PARTICIPATION AND DIRECTIONS FOR ITS IMPROVEMENT

ARTICLE INFO

Keywords:

European Union,
Central Asia,
ecology,
environment,
strategy,
agreement,
programs.

ABSTRACT

The article highlights the issues of international legal cooperation between the European Union (EU) and Central Asian states in the context of global environmental problems in the Central Asian region, such as climate change, melting glaciers, water scarcity, and the Aral Sea crisis. It analyzes the achievements, challenges, and prospects of international legal cooperation between the EU and Central Asian states in the field of water, ecology, and environmental protection.

ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ И ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ: МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В СФЕРЕ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ, ЭКОЛОГИИ И ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

ИНФОРМАЦИЯ СТАТЬИ

Ключевые слова:

Европейский Союз,
Центральная Азия,
экология,
окружающая среда,
стратегия,
соглашение,
программы.

АННОТАЦИЯ

В статье освещаются вопросы международно-правового сотрудничества между Европейским Союзом (ЕС) и государствами Центральной Азии в условиях глобальных экологических проблем в Центральноазиатском регионе, таких как изменение климата, таяние ледников, дефицит водных ресурсов и кризис Аральского моря. Анализируются достижения, проблемы и перспективы международно-правового сотрудничества между ЕС и странами Центральной Азии в области водных ресурсов, экологии и охраны окружающей среды.

KIRISH

Markaziy Osiyo mintaqasidagi iqlim o'zgarishlari, muzliklarning erishi va Orol dengizi inqirozi oqibatlari bugungi kunda global ekologik xavfsizlikka to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois, Yevropa Ittifoqi (YeI) va Markaziy Osiyo (MO) davlatlari o'rtasidagi hamkorlik nafaqat siyosiy va iqtisodiy, balki xalqaro-huquqiy jihatdan ham ekologik barqarorlikni ta'minlashning muhim mexanizmiga aylanmoqda.

Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyo bo'yicha strategik hujjatlari, xalqaro universal shartnomalar hamda Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyo davlatlari bilan imzolagan sherikchilik va hamkorlik bitimlari ushbu hamkorlikning huquqiy asoslari bo'lib xizmat qilmoqda.

Markaziy Osiyo aholi soni tez o'sib borayotgan va, ayni paytda, suv zaxiralari cheklangan mintaqadir. Bir yilda jon boshiga 1000 kub metrdan kam, ya'ni minimal ehtiyojlarni qondirish uchungina zarur bo'lgan suv miqdori to'g'ri keladigan davlatlar orasida Markaziy Osiyoning Turkmaniston (206 kub metr) va O'zbekiston (625 kub metr) kabi davlatlari bor. Jahon resurslari institutining tadqiqotlariga ko'ra, Turkmaniston va O'zbekiston suv bilan eng kam ta'minlangan dunyodagi 13 ta mamlakat qatoriga kiradi. Shu bois, Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyo bo'yicha strategiyalarida suv va transchegaraviy daryolar zaxiralaridan foydalanish masalasi e'tibordan chetda qolmagan.

Yevropa Ittifoqining 2007-yilda qabul qilingan "YeI va Markaziy Osiyo: Yangi sherikchilik uchun Strategiya" hujjatida transchegaraviy daryolar va gidroenergetika masalasi

batafsil yoritilgan edi. Birinchi strategiyaning “Energiya va transport aloqalarini kuchaytirish” (*Strengthening energy and transport links*) mavzusidagi paragrafida aytiladiki “Neft, gaz va elektr energiyasidan tashqari, suv resurslarini boshqarish Markaziy Osiyo bilan energetika sohasidagi hamkorlikning hal qiluvchi jihati hisoblanadi. Hidroenergetikani ishlab chiqarish va taqsimlash Markaziy Osiyo va undan tashqarida, jumladan, Afgʻoniston va Pokistonda barqarorlik va farovonlikni ragʻbatlantirishda muhim ahamiyatga ega”[1].

Strategik hujjatga koʻra, Yevropa Ittifoqi yangi neft, gaz va gidroenergetika resurslarini qidirish va mavjud energetika infratuzilmasini modernizasiya qilishni qoʻllab-quvvatlaydi. Mintaqa ichidagi va Yevropaga yoʻnaltirilgan mavjud quvurlarni qayta tiklash hamda yangi quvurlar va elektr transport tarmoqlarini qurishga koʻmak beradi.

Ushbu hujjatning “Ekologik barqarorlik va suv” deb nomlangan paragrafida Markaziy Osiyodagi asosiy ekologik muammolarning aksariyati suv resurslarini taqsimlash, ulardan foydalanish va sifatini muhofaza qilish bilan bogʻliqligi, mintaqa chegaradosh daryolar, koʻllar va dengizlar orqali bogʻlanganligi sababli, ushbu resurslarni himoya qilishda mintaqaviy yondashuv muhim ahamiyatga ega ekanligi hamda integratsiyalashgan suv xoʻjaligi siyosati (yuqori va quyi oqimdagi birdamlik) joriy etilishi zarurligi qayd etilgan.

Unda Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyo respublikalariga ajratadigan yordami quyidagi sohalarni qamrab olishi koʻrsatilgan edi:

- Transchegaraviy daryolar havzasini boshqarish hamda Kaspiy dengizi atrof-muhit konvensiyasi doirasida mintaqaviy hamkorlikni rivojlantirish;
- Yer usti va er osti transchegaraviy suv resurslarining integratsiyalashgan boshqaruviga, jumladan, suvdan samaraliroq foydalanish texnikasi (irrigatsiya va boshqa texnikalar)ni joriy etishga alohida koʻmak berish;
- Suvni integratsiyalashgan boshqarish va gidroenergetika ishlab chiqarish boʻyicha mintaqaviy salohiyatni qoʻllab-quvvatlash.

Shu maqsadda, Ittifoqning Xavfsiz suv taʼminoti va sanitariya hamda suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish boʻyicha Yevropa Ittifoqi Suv tashabbusi (EUWI)ning tarkibiy qismi hisoblangan EECCA (*Eastern Europe, Caucasus, Central Asia (EECCA)*) – Sharqiy Yevropa, Kavkaz, Markaziy Osiyo) dasturini amalga oshirishni qoʻllab-quvvatlashi taʼkidlangan edi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Yevropa Ittifoqining 2019-yildagi Markaziy Osiyo boʻyicha yangi Strategiyasining

normativ-formal asosi hisoblangan “YeI va Markaziy Osiyo: yanada kuchliroq sherikchilik uchun yangi imkoniyatlar” mavzusidagi Qo‘shma Kommunikatsiyasi [2] hamda ushbu Kommunikatsiya yuzasidan Tashqi ishlar bo‘yicha Kengashning 2019-yil 17-iyunda e‘lon qilingan xulosalarida suv va transchegaraviy suv zaxiralarini boshqarish masalasi yana bir bor o‘z aksini topdi [3].

Kengash xulosalarida ta’kidlanishicha, biologik xilma-xillik va suv zaxiralarini asrash bo‘yicha sa’y-harakatlar faqat jadallashtirilgan muloqot va kuchaytirilgan hamkorlik orqaligina muvaffaqiyat qozonadi. Yevropa Ittifoqi transchegaraviy suv zaxiralarini boshqarish sohasida yanada yaqinroq hamkorlikka chaqiradi hamda bu borada Orolni qutqarish xalqaro jamg‘armasining rolini, shuningdek, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Markaziy Osiyo uchun preventiv diplomatiya mintaqaviy markazining tashabbuslarini olqishlaydi (9-band).

Yevrokomissiya Kommunikatsiyasining 1.3-bandi (Atrof-muhit, iqlim va suv masalalari bo‘yicha barqarorlikni yaxshilash)da iqlim o‘zgarishlarining ta’sirida Markaziy Osiyoning daryo va irmoqlari boshlanuvchi muzliklarning orqaga chekinishi va aholining tez o‘sishi sababli yuzaga kelgan suv tanqisligi mintaqada oldida turgan ba’zi ekologik muammolarni yanada kuchaytirishi taxmin qilinadi. Bunday holatda Yevropa Ittifoqi atrof-muhit, suv resurslari va iqlim o‘zgarishiga qarshi kurash sohasidagi hamkorlikka nisbatan mintaqaviy yondashuvni davom ettirishi ta’kidlanadi.

Yevropa Ittifoqi Kengashining Suv diplomatiyasi to‘g‘risidagi xulosalariga muvofiq, suv, tinchlik va farovonlik uchun mintaqaviy dasturini ilgari surish ustuvor vazifa bo‘lib qoladi [4]. Yevropa Ittifoqi BMT agentliklari va boshqa tegishli hamkorlar bilan kelishilgan holda transchegaraviy suv resurslarini adolatli boshqarish yuzasidan mintaqaviy hamkorlikni yaxshilash bo‘yicha o‘zaro maqbul echimlarni ilgari surishda davom etadi. YeI Birlashgan Millatlar Tashkiloti qoshidagi Yevropa iqtisodiy komissiyasining Suv konvensiyasiga a’zo bo‘lish va uni amalga oshirishni rag‘batlantiradi, shuningdek, 2018-yil 12-avgustda Oqtouda imzolangan Orol dengizi mintaqasida hamkorlik va Kaspiy dengizining huquqiy maqomi to‘g‘risidagi bitimni amalga oshirishda hamkorlik qiladi.

Yevropa Ittifoqi mintaq bilan hamkorlikni suv resurslarini kompleks boshqarishni rag‘batlantirish, oqova suvlarni kamaytirish, suv sifatini yaxshilash, shuningdek, suv infratuzilmalarini modernizasiya qilish va zamonaviy qishloq xo‘jaligi sug‘orish tizimlarini rivojlantirishni davom ettirish maqsadida mutaxassislar tayyorlash orqali qo‘llab-quvvatlaydi.

Mintaqa tabiiy va texnogen tahdidlarga moyil bo‘lganligi sababli, Yevropa Ittifoqi tabiiy

ofatlar xavfini kamaytirish bo'yicha yangi siyosat va qonunlarni qabul qilish yo'lida milliy va mintaqaviy harakatlarga ko'mak beradi. Shuningdek, YeI o'z tajribasi bilan o'rtoqlashgan holda fuqarolik muhofazasi va favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish bo'yicha mintaq xususiyatlaridan kelib chiqib yanada tizimli yondashuvni ilgari suradi.

Suv masalasi bilan birgalikda va uzviylikda ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish masalalari ham YeI-Markaziy Osiyo hamkorligining ustuvor yo'nalishlardan biridir. Mazkur yo'nalishda WELOOP (Atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi bo'yicha muloqot) va CAWEP (Markaziy Osiyo suv-energetika dasturi) kabi dasturlar ekologiya sohasidagi o'zaro hamkorlikning muhim mexanizmiga aylangan.

Qayd etish joizki, Yevropa Ittifoqi Orolbo'yi mintaqasidagi ijtimoiy-iqtisodiy masalalarni hal etishda sezilarli yordam bermoqda. Xususan, Yevropa Ittifoqining moliyaviy-texnik ko'magi doirasida qiymati 5,2 mln. evro bo'lgan "Orolbo'yi mintaqasi uchun inson xavfsizligi bo'yicha ko'psheeriklik trast fondiga YeIning hissasi" loyihasi amalga oshirilmoqda. Bundan tashqari, YeI-Markaziy Osiyo hamkorligi quyidagi maqsadli dasturlar va ular doirasidagi faoliyatni ham o'z ichiga oladi:

- Xavfsiz suv ta'minoti va sanitariya hamda suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish bo'yicha Yevropa Ittifoqi Suv tashabbusi (EUWI)ning tarkibiy qismi hisoblangan EECCA (*Eastern Europe, Caucasus, Central Asia (EECCA)*) - Sharqiy Yevropa, Kavkaz, Markaziy Osiyo) dasturi;

- O'rmon qonunchiligini qo'llash va boshqarish bo'yicha vazirliklar jarayoni (*Forest Law Enforcement and Governance Ministerial process (FLEG)*) doirasida Indikativ harakatlarning mintaqaviy jihatlariga yordam berish orqali Markaziy Osiyoda o'rmonlar va boshqa tabiiy resurslarni barqaror boshqarishni takomillashtirish;

- Ekologik xabardorlikni oshirish va ekologik fuqarolik jamiyatini rivojlantirishni, shu jumladan, Markaziy Osiyo mintaqaviy ekologik markazi (*Central Asia Regional Environment Centre (CAREC)*) bilan hamkorlik qilish orqali rag'batlantirish.

Umumlashtirib aytganda, Yevropa Ittifoqining birinchi va ikkinchi strategiyalari uchun asos bo'lgan hujjatlar tahlili shuni ko'rsatadiki, 2019-yilgi yangi Strategiyada transchegaraviy suv zaxiralaridan foydalanish masalasiga juda ehtiyotkorona yondashilgan. Markaziy Osiyoda transchegaraviy suvlardan gidroenergetik maqsadda foydalanish nozik siyosiy masala sifatida qaralgan. Yangi strategiyada transchegaraviy daryolar suvidan gidroenergetik maqsadda foydalanish mavzusi ko'tarilmaydi. Ayni paytda suv va xavfsizlik o'rtasidagi uzviylik yaqqol e'tirof etilgan.

Suv, ekologiya va atrof-muhit muhofazasi sohasida YeI va Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi xalqaro-huquqiy hamkorlik, ham ko'p tomonlama xalqaro shartnomalar, ham mintaqaviy va ikki tomonlama xalqaro shartnomalar tizimiga asoslanadi.

NATIJALAR

BMT Yevropa iqtisodiy komissiyasining "Transchegaraviy suv oqimlari va xalqaro ko'llarni muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Xelsinki konvensiyasi [5] doirasida Yevropa Ittifoqi Markaziy Osiyoning konvensiyaga a'zo – Qozog'iston, O'zbekiston va Turkmaniston bilan hamkorlikni amalga oshiradi. Mazkur konvensiya transchegaraviy suv resurslarini adolatli va ekologik xavfsiz boshqarishning huquqiy mezonlarini belgilaydi.

YeI va Markaziy Osiyoning 5 ta davlati tomonidan ratifikatsiya qilingan Iqlim o'zgarishlari bo'yicha Parij Bitimi tomonlar o'rtasida issiqxona gazlarini kamaytirish va "yashil iqtisodiyot"ga o'tish bo'yicha xalqaro hamkorlik asoslarini yaratadi [6].

Nihoyat, Sheriklik va hamkorlik to'g'risidagi bitimlar (ShHB) hamda Kengaytirilgan sheriklik va hamkorlik to'g'risidagi bitimlar (KShHB) doirasida Yevropa Ittifoqi va uning a'zo davlatlari bilan Markaziy Osiyo mamlakatlari (Qozog'iston, Qirg'iziston va O'zbekiston) o'rtasida ekologiya va atrof-muhit muhofazasi sohasidagi xalqaro-huquqiy hamkorlikning shartnomaviy mexanizmlari o'rnatilgan. Xususan, Yevropa Ittifoqi va uning a'zo davlatlari bilan O'zbekiston o'rtasida 1996-yil 21-iyunda imzolangan va 1999-yil 1-iyulda kuchga kirgan Sherikchilik va hamkorlik bitimining muqaddima qismi, 54-moddasi ("Atrof-muhit va inson salomatligi") va boshqa moddalarida suv, ekologiya va atrof-muhit muhofazasi bo'yicha hamkorlik qoidalari o'z aksini topgan [7]. Bitimning 54-moddasi 2-bandiga ko'ra, atrof-muhitning yomonlashuviga qarshi kurashish umumiy maqsad sifatida belgilanib, hamkorlik quyidagi sohalarni o'z ichiga oladi: suv sifati va muhofazasi, atrof-muhitni ekologik jihatdan tiklash choralari, ifloslanish darajasini samarali monitoring qilish va atrof-muhit holatini baholash, ekologik ahvol to'g'risida axborot tizimini yaratish, chiqindilarni boshqarish, biologik xilma-xillikni saqlash, muhofaza etiladigan hududlar hamda biologik resurslarni barqaror boshqarish va ulardan foydalanish, o'rmonlarni muhofaza qilish, global iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish, transchegaraviy kontekstda atrof-muhitga ta'sirni baholash bo'yicha Espo konvensiyasini hayotga tatbiq etish, sanoat korxonalari xavfsizligini ta'minlash hamda kimyoviy moddalarni klassifikasiyalash va xavfsiz ishlatish.

54-moddaning 3-bandi esa hamkorlikni amalga oshirish shakllari va metodlarini aniqlashtiradi. Jumladan, ekologiya sohasidagi hamkorlik quyidagi metodlar orqali amalga oshirilishi belgilangan: ofatlarni rejalashtirish va boshqa favqulodda vaziyatlar bo'yicha

harakatlar; axborot va ekspertlar almashinuvi; qo‘shma ilmiy-tadqiqot faoliyati; qonunchilikni Yevropa Ittifoqi standartlariga yaqinlashtirish; mintaqaviy darajada (xususan, Yevropa atrof-muhit agentligi doirasida) va xalqaro darajada hamkorlik qilish; global va iqlim masalalari bo‘yicha strategiyalarni ishlab chiqish hamda atrof-muhitga ta’sirni baholash tadqiqotlarini o‘tkazish.

2022-yil 6-iyul kuni Bryussel shahrida parafe qilingan O‘zbekiston Respublikasi va Yevropa Ittifoqi o‘rtasida Kengaytirilgan sherikchilik va hamkorlik to‘g‘risidagi bitim (KShHB) ikki tomonlama hamkorlik qamrovini yanada kengaytirdi va yangi mexanizmlar bilan boyitdi. Bitimda suv resurslarini boshqarish va ekologik xavfsizlik masalalari Markaziy Osiyo mintaqasidagi barqarorlikning muhim omili sifatida e’tirof etilgan. Atrof-muhitning barqarorligi va muhofazasini ta’minlash, jumladan, transchegaraviy hamkorlik hamda tomonlar a’zo bo‘lgan ko‘p tomonlama ekologik bitimlarni hayotga tatbiq etish maqsadlari bayon etilgan. BMTning Iqlim o‘zgarishi to‘g‘risidagi hadli konvensiyasi doirasida 2015-yil 12-dekabrda qabul qilingan Parij bitimiga muvofiq, iqlim bo‘yicha harakatlarning barcha sohalarida hamkorlikni kuchaytirish ko‘zda tutilgan [8].

MUHOKAMA

Umumiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, suv, ekologiya va atrof-muhit muhofazasi sohasida YeI va Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasidagi ko‘p yillik xalqaro-huquqiy va institusional hamkorlik natijasida bir qator sezilarli natijalarga erishildi.

Birinchidan, izchil institutsional muloqot yo‘lga qo‘yildi, “YeI – Markaziy Osiyo” yuqori darajadagi platformasi doirasida Atrof-muhit va suv resurslari bo‘yicha ishchi guruh doimiy faoliyat yuritmoqda. Bunday tuzilmalar transchegaraviy suv muammolarini huquqiy tartibga solishda muhim maydon hisoblanadi.

Ikkinchidan, “yashil Markaziy Osiyo” (Green Central Asia) tashabbusi yo‘lga qo‘yildi. Germaniya Tashqi ishlar vazirligi va YeI ko‘magida amalga oshirilayotgan ushbu mintaqaviy dastur suv xavfsizligi va iqlim o‘zgarishi ta’sirini kamaytirishda xalqaro huquq normalarini qo‘llashni qo‘llab-quvvatlaydi.

Uchinchidan, Markaziy Osiyo mintaqaviy ekologik markazi (*Central Asia Regional Environment Centre (CAREC)*) faoliyati kuchaytirildi. YeI ko‘magida tashkil etilgan ushbu tuzilma suv resurslarini integratsiyalashgan holda boshqarish tamoyillarini mintaq davlatlari qonunchiligiga kiritishda huquqiy-konsultativ yordam ko‘rsatib kelmoqda.

To‘rtinchidan, Yevropa Ittifoqi tomonidan mintaq uchun sezilarli moliyaviy-huquqiy ko‘mak ko‘rsatilmoqda. YeIning WECOP (Atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim

o‘zgarishi bo‘yicha muloqot) loyihasi doirasida Markaziy Osiyo davlatlarida ekologik nazorat tizimi YeI standartlariga yaqinlashtirilmoqda.

YeI va Markaziy Osiyo aloqalaridagi ijobiy tendensiyalarga qaramay, ekologiya va atrof-muhit muhofazasi sohasida hamkorlik samaradorligini cheklovchi bir qator tizimli huquqiy muammolar mavjud. Masalan, Markaziy Osiyo davlatlarining ekologik normativlari va milliy standartlari YeIning ilg‘or ekologik direktivalari va reglamentlari bilan to‘liq uyg‘unlashmagan.

Shunday bo‘lishiga qaramay, suv, ekologiya va atrof-muhit muhofazasi sohasida YeI va Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasidagi xalqaro-huquqiy hamkorlikning istiqbollari katta imkoniyatlarga ega. Hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqish uchun quyidagi yo‘nalishlar ustuvor ahamiyatga ega, deb hisoblaymiz:

Birinchidan, “Team Europe” tashabbusini kengaytirish hamda YeIning suv, energiya va iqlim bo‘yicha mintaqaviy tashabbusi doirasida investitsiyalarni huquqiy kafolatlash va “yashil” loyihalarni moliyalashtirishni kuchaytirish;

Ikkinchidan, “Global Gateway” strategiyasini Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyodagi mintaqaviy va mahalliy dasturlari bilan integratsiyalash orqali mintaqada raqamli suv hisoblagichlari, suv tejovchi texnologiyalar va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etishning xalqaro shartnomaviy-huquqiy bazasini yaratish;

Uchinchidan, Yevropa Ittifoqi va Markaziy Osiyo ekologik qonunchiligini kodifikatsiyalash va uyg‘unlashtirish hamda mintaqada davlatlari milliy qonunchiligiga YeIning “Yashil kelishuv” (EU Green Deal) tamoyillarini va chiqindilarni boshqarish, havo sofligini saqlashga oid direktivalarini bosqichma-bosqich implementatsiya qilish;

To‘rtinchidan, iqlim diplomatiyasini kuchaytirish. Bunda transchegaraviy ekologik nizolarni xalqaro hakamlilik va sudlov mexanizmlari orqaligina emas, balki YeI vositachiligida huquqiy konsultatsiyalar, muzokaralar va yarashtiruv vositalari asosida hal etish tizimini ham rivojlantirish.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Yevropa Ittifoqi va Markaziy Osiyoning ekologik hamkorligi faqatgina moliyaviy grantlar ajratish bilan cheklanib qolmasligi kerak. Mintaqada barqaror tinchlik va ekologik xavfsizlikni ta‘minlashning yagona yo‘li – xalqaro suv va ekologiya huquqi normalarini tan olish, ikki va ko‘p tomonlama shartnomaviy majburiyatlarni qat‘iy bajarish hamda YeIning ilg‘or institutsional tajribasini mintaqaviy voqelikka moslashtirgan holda tatbiq etishdir.

REFERENCES

1. The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership. Council of the European Union, Brussels, 31 May 2007, 10113/07/PESC 655/COEST 179: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/07/st10/st10113.en07.pdf>
2. Joint Communication to the European Parliament and the Council. The EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership. Official Document of the European Commission and High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy /Brussels, 15.05.2019 JOIN (2019) 9 final. The text derived from the official source: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/joint_communication_-_the_eu_and_central_asia_-_new_opportunities_for_a_stronger_partnership.pdf
3. Council Conclusions on the New Strategy on Central Asia /Official Document of the Council of the European Union/Brussels, 17 June 2019_ (OR. En) 10221/19_COEST 139 (English). The text derived from the official source: <https://www.consilium.europa.eu/media/39778/st10221-en19.pdf>
4. Сув дипломатияси – Кенгаш хулосалари, 2018 йил 19 ноябрдаги 13991/18 -сонли хужжат (Water Diplomacy – Council conclusions, 13991/18 of 19 November 2018).
5. Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes (Helsinki, March 17, 1992): <https://unece.org/DAM/env/water/pdf/watercon.pdf>
6. United Nations Framework Convention on Climate Change: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/parisagreement_publication.pdf
7. Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Uzbekistan, of the other part. Official Journal of the European Communities L 229/3 of 31.8.1999: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:3fc91869-1662-40ed-a106-b5015b71b1b6.0019.02/DOC_1&format=PDF
8. Enhanced Partnership and Cooperation Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and the Republic of Uzbekistan, of the other part: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202600918

Original research article

INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF CLIMATE CHANGE AND THE FACTORS OF ITS FORMATION

Galymzhan Akhmet

Deputy Dean of the Faculty of Law and
Economics at Zhetysu University named after
I. Zhansugurov, Master of Legal Sciences

ARTICLE INFO

Keywords:

climate,
international law, ecology,
anthropogenic factor, global
warming, sustainable
development.

ABSTRACT

This article analyzes the role of climate change in international law, its natural and anthropogenic factors, as well as its economic, cultural, and psychological aspects. Global climate change requires international cooperation and legal regulation. The study examines international legal mechanisms for climate protection and substantiates the predominance of the anthropogenic factor..

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА И ФАКТОРЫ ЕГО ФОРМИРОВАНИЯ

ИНФОРМАЦИЯ СТАТЬИ

Ключевые слова:

климат,
международное право,
экология,
антропогенный фактор,
глобальное потепление,
устойчивое развитие.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется роль изменения климата в международном праве, его природные и антропогенные факторы, а также экономические, культурные и психологические аспекты. Глобальное изменение климата требует международного сотрудничества и правового регулирования. В исследовании рассматриваются международно-правовые механизмы защиты климата и обосновывается преобладание антропогенного фактора.

IQLM O'ZGARISHINING XALQARO-HUQUQIY JIHATLARI VA UNING SHAKLLANISH OMILLARI

MAQOLA MA'LUMOTI

Kalit so'zlar:

*iqlim,
xalqaro huquq,
ekologiya,
antropogen omil,
global isish,
barqaror rivojlanish.*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada iqlim o'zgarishining xalqaro huquqdagi o'rni, uning tabiiy va antropogen omillari, iqtisodiy, madaniy va psixologik jihatlari tahlil qilinadi. Global iqlim o'zgarishi xalqaro hamkorlik va huquqiy tartibga solishni talab etadi. Tadqiqot iqlimni saqlash bo'yicha xalqaro huquqiy mexanizmlarni ko'rib chiqadi va antropogen omilning ustuvorligini asoslaydi.

INTRODUCTION

In 1988, United Nations General Assembly Resolution 43/53 recognized global climate change as a “common concern of humankind,” since climate is a fundamental condition ensuring the preservation of life on Earth [1]. The term “common concern of humankind” had rarely been used in earlier international legal documents [2]. The choice of this term was associated with the growing concern of states regarding climate change and the necessity of taking concrete steps to address this issue. The concept of “common concern of humankind” includes issues of mutual interest to the international community that transcend the scope of a single state and require collective action and the development of new legal norms in response [3]. Considering the importance of this issue, the continuation of anthropogenic influence on climate change, the mitigation of its effects, and adaptation to the consequences of global warming, the obligations of states to address this “common concern of humankind” may be regarded as *erga omnes* obligations (i.e., obligations owed to the international community as a whole).

Thus, the development of effective legal measures to ensure the preservation of the Earth's climate requires not only an understanding of the physical causes of climate change but also other components. For example, in addition to the factors described above, climate change is also associated with various economic, cultural, and psychological factors.

First, economic factors include the choice of production type for future development. Since the mid-nineteenth century, industrialization has led to the dominance of industrial production in economic life. States have sought to use all possible means to ensure economic

growth, the cheapest and fastest of which was the use of coal and other fossil fuels. In other words, states prioritized extensive development over intensive development.

Of course, significant economic results were achieved; however, this had a negative impact on the environment, including the Earth's climate. Thus, global industrialization, as well as economic competition between states and private corporations, became specific factors influencing the climate changes currently observed.

It should also be noted that the main participants in this process were developed countries, which gained advantages through long-term exploitation of natural resources, and therefore contributed significantly to climate change. Developing countries, on the other hand, remain economically dependent on natural resources such as agriculture, fisheries, and forestry, which reduces their resilience to the negative consequences of climate change.

As a result, it is logical that developed countries should share their technologies and provide technical and financial assistance to developing countries, as this would ensure the repayment of the "environmental debt" to the international community. This fact later became the basis for the principle of common but differentiated responsibilities.

Second, cultural factors also have a certain impact on climate change. Some scholars, such as M. Hulme, link climate change with spiritual beliefs. According to him, religion influences how individuals think about climate change, that is, how people perceive their moral obligations toward others, nature, and God [4].

Human habits and lifestyles are also among the factors influencing global climate change. According to scientists, the "consumerist" culture dominating modern society is an example of improper environmental behavior and may potentially contribute to climate change [5].

Other scholars, such as J. Williams, associate climate change with societal perceptions and valuation of time. For example, in present-oriented cultures, priority is given to solving today's problems, while addressing climate change requires an understanding of the value of the future [6].

Therefore, issues such as poverty eradication, improvement of education quality, and reduction of unemployment are, in some countries, examples of current challenges that compete with efforts to address climate change.

Finally, to some extent, public awareness of the state of the climate system and current problems also affects climate preservation. Research conducted by Tien Ming Lee

demonstrates how socio-demographic characteristics, geography, and wealth influence awareness of climate change and the perception of its negative consequences [7].

Third, psychological factors influencing climate change include cognitive characteristics of human thinking. For example, since the late 1960s, Forrester considered certain systems with specific characteristics to be too complex for the human mind. According to the scientist, system understanding becomes particularly difficult when causes and effects are separated in time (i.e., when effects appear years after causes) or geographically (i.e., when effects of causes in one country appear in another country or even on another continent) [8]. All these characteristics are typical of climate change as a phenomenon. Other researchers (Bostrom and others) have confirmed this theory, finding that people tend to systematically confuse concepts such as “climate change” and “ozone depletion” [9]. Thus, the inherent complexity of the phenomenon makes it difficult for the human mind to fully comprehend it, which in turn leads to weak emotional engagement and a lack of motivation to take action to address it [10].

The above-mentioned factors affecting climate, the role of humans in climate change, and issues related to the scale and cyclicity of changes in the Earth’s climate system are the subject of non-legal sciences. However, the answers to these questions form the scientific basis for legal regulation. Legal norms in the field of climate preservation are based on scientific knowledge about natural and socio-economic processes of humanity [11]. The task of legal science is to find, justify, and determine the most effective ways to implement ambitious proposals derived from other scientific fields, such as natural science recommendations aimed at reducing global greenhouse gas emissions. Thus, law plays an important role in addressing current climate challenges by systematizing state actions aimed at stabilizing and reducing anthropogenic impacts on the climate system.

Law has significant regulatory potential, enabling the creation of an international legal climate protection regime, the adoption of conventions, the conduct of climate negotiations, and the establishment of national regulatory mechanisms in the field of climate preservation [12].

As rightly noted by D. S. Boklan, solving environmental protection issues (including climate) is directly related to human survival and can only be successfully achieved through active cooperation between states. In fact, national environmental components form a “single global ecological system,” and the protection of this system must be one of the main goals of international cooperation [13].

The International Court of Justice, in its advisory opinion, noted that “the environment is not an abstraction; it is the living space, determining the quality of life and health of people, including future generations” [14].

Thus, each state should contribute to solving this issue within its capabilities and be interested in fulfilling climate protection obligations.

Another perspective on climate change is presented by supporters of the theory of “intergenerational equity” [15]. According to this doctrine, international law imposes certain obligations to preserve the climate aimed at ensuring justice and equality between present and future generations, as well as among different communities within future generations.

This concept was first reflected in the 1972 Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration), which stated: “The natural resources of the Earth, including air, water, land, flora and fauna, must be safeguarded for the benefit of present and future generations” [16].

The consequences of global climate change for the well-being of future generations will depend on its speed: the faster climate change occurs, the more severe the consequences for future generations will be [17]. In this regard, in order to ensure the principle of intergenerational equity and the human right to a favorable environment, the international community, individual states, and every individual must contribute to combating climate change [18].

From an economic perspective, climate change may lead to enormous losses. According to the Stern Review on the Economics of Climate Change, if no action is taken by the international community, the total costs of climate change could amount to at least 5% of global GDP annually. If a broader range of risks and impacts is considered, this figure could rise to 20% [19]. At the same time, there is a certain economic imbalance in terms of the “distribution of negative risks of climate impacts”: in some regions of the world (for example, island states), these effects are felt much more severely than in others [20].

The growing interest of the international community in climate change and in legal mechanisms regulating this issue has led to proposals to establish a branch of international environmental law known as “international climate law” (international climate change law). This idea was primarily developed by representatives of American and Australian schools of international law [21]. Over time, the scope of international climate law has expanded: while initially focused on mitigation of climate change, it now increasingly addresses adaptation mechanisms, technology transfer, and financial support. At the same time, issues of justice,

equality, and human rights have become crucial in the context of legal responses to climate change.

Why does the regulation of climate change appear to be a difficult issue in international law? This is due to several factors.

First, as noted above, climate is a global public good; therefore, the results of actions aimed at mitigating climate change benefit all countries regardless of the extent of their contribution. In other words, the benefits of actions by some actors (states, private companies) are distributed to others. Thus, from a pragmatic perspective, the main difficulty in regulating climate change lies in the lack of sufficient motivation and incentives among actors.

Second, measures such as reducing greenhouse gas emissions require a relatively long time before their effects become visible. Therefore, states, and especially private organizations, are often reluctant to engage in long-term projects and prefer to address immediate short-term issues.

Third, measures aimed at reducing greenhouse gas emissions and maintaining the stability of the Earth's climate system are often extremely costly at the scale required to have a significant impact on the current state of the planet.

Finally, the "asymmetrical" nature of climate change makes its regulation more difficult. States differ significantly in terms of socio-economic conditions, historical contribution to climate change, geographical vulnerability, and adaptive capacity.

In conclusion, two main approaches to climate change currently exist:

a) climate change is an uncontrollable natural process and therefore does not require regulation (usually supported by natural scientists);

b) climate change is a process caused by human economic activity and therefore requires urgent international and national legal regulation.

The second view is more factually accurate, as there is strong evidence supporting the anthropogenic nature of climate change. Accordingly, the author of this work adopts the position that human activity is one of the main (though not the only) factors contributing to current global climate change.

Based on reports by the UN Secretary-General and expert opinions, it is evident that without effective international cooperation, including in the legal sphere, the negative consequences of climate change pose a threat to the world, global economic development, future generations, and even the survival of humanity.

Despite existing difficulties, there are currently three main international legal instruments directly related to state obligations in preserving the Earth's climate:

- 1992 United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC);
- 1997 Kyoto Protocol;
- 2015 Paris Agreement.

In addition, international instruments related to climate preservation include declarations of international conferences (such as the 1972 Stockholm Declaration, 1992 Rio Declaration, 2012 Johannesburg Declaration, etc.), UN General Assembly resolutions, acts of specialized organizations such as the United Nations Environment Programme (UNEP), the World Meteorological Organization (WMO), reports of the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), and annual decisions of Conferences of the Parties to the UNFCCC and Meetings of the Parties to the Kyoto Protocol.

However, there is a risk that the pace of resolving climate change issues within existing international agreements and legal frameworks may lag behind the accelerating rate of climate-related risks.

REFERENCES

1. Boyle A. E., Birnie P.W. Protection of global atmosphere (Ch. 1) in International law and the environment edited by R. Churchill, D. Freestone. Oxford University Press. 1991. P. 11.
2. Shelton D. Common Concern of Humanity // Environmental Policy and Law, 39/2. 2009. P. 83. [Electronic resource] / Dinah Shelton. URL: <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20091sz/05.pdf> (date of the application: 31.01.2018).
3. ICJ. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996. I.C.J. Reports 1996. P. 226. At 29–31.
4. Hulme M. Why We Disagree About Climate Change. New York: Cambridge University Press. 2009. P. 339.
5. Williams J. Cultural and Economic Factors That Influence Brazilian Public Opinion on Climate Change, 2016 All Graduate Plan B and other Reports 773. P. 6 URL: <https://digitalcommons.usu.edu/gradreports/773> (date of application: 19.05.2018).
7. Hulme M. Why We Disagree About Climate Change. New York: Cambridge University Press. 2009. P. 283.
8. Tien Ming Lee, Markowitz E.M., Howe P.D., Ko Chia-Ying, Leiserowitz A.A.

Predictors of public climate change awareness and risk perception around the world. *Nature Climate Change*. №5. 2015. Pp. 1014-1020.

9. Kloeckner Ch. A. Towards a Psychology of Climate Change (pp. 153 - 173) in W.L. Filho (ed.), *The Economic, Social and Political Elements of Climate Change*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg. 2011.

10. Bostrom A, Morgan M.G, Fischhoff B., Read D. What do people know about global climate change? *Risk Analysis*. 1994. 14(6):959–970.

11. Weber E.U. Experience-based and description-based perceptions of long-term risk: why global warming does not scare us (yet). *Clim Change* 77. 2006. Pp. 103–120.

12. Rogeberg O., Andresen S. and Holtsmark B. International climate treaties: The case for pessimism // *1 Climate Law* 177. 2010. At. 179.

13. Боклан Д. С. Киотский протокол - регулятивный компонент международной торговой системы // *Российский внешнеэкономический вестник*, № 12 (Декабрь). 2007. С. 62.

14. Охрана глобального климата в интересах нынешнего и будущих поколений (резолюция Генеральной Ассамблеи № A/RES/43/53 от 6 декабря 1988 г.). [Электронный ресурс]. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/534/94/IMG/NR053494.pdf?OpenElement> (дата обращения: 13.02.2018).

15. См. Weiss E. B. *Climate change, intergenerational equity and international law: an introductory note*. Kluwer Academic Publishers. 1989; Redgwell C. *Intergenerational equity and global warming in International law and global climate change* edited by R. Churchill, D. Freestone. 1991. [Electronic resource]/ Redgwell C.–URL: <http://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2637&context=facpub> (date of application: 31.01.2018).

16. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды. 1972. [Электронный ресурс]. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml (дата обращения: 31.01.2018).

17. Weiss E. B. *Climate change, intergenerational equity and international law: an introductory note*. Kluwer Academic Publishers. 1989. P. 329.

18. Валеев Р. М. Защита прав человека на благоприятную окружающую среду в международном праве / *Евразийский юридический журнал*. №7. 2013. С.56-60. С. 56.

19. General Union Environment Action Programme to 2020 ‘Living well, within the limits of our planet’. Annex to the Decision № 1386/2013/EU of the European Parliament and of the Council of 20 November 2013. Para. 8. [Electronic resource] / General Union Environment Action Programme to 2020. URL:<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013D1386&from=EN> (date of application: 12.06.2018).

20. Боклан Д. С., С. Гоузи Огбодо. Международно-правовое сотрудничество как инструмент предотвращения глобального изменения климата //Евразийский юридический журнал. №9. 2013. С. 106.

21. См. Bodansky D. et al. International Climate Change Law. Oxford university press. 2017; Cinnamon P. Carlarne et al. The Oxford Handbook of International Climate Change Law. Oxford university press. 2016; Farber D. A., Peeters M. Climate Change Law. Edward Elgar Publishing. 2016; Alexander Zahar. International Climate Change Law and State Compliance. Routledge. 2015; Thoko Kaime. International Climate Change Law and Policy. Cultural Legitimacy in Adaptation and Mitigation. Taylor&Francis. 2014.

Original research article

BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARI, EKOLOGIYA VA INSON HUQUQLARI TAMOYILLARINING O'ZARO UYG'UNLIGI

To'laganov Abdumannop Abdujabborovich
O'zbekiston Respublikasi FA Davlat va huquq instituti
direktori o'rinbosari, yuridik fanlari doktori, professor

MAQOLA MA'LUMOTI

Kalit so'zlar:

barqaror rivojlanish,
ekologiya,
inson huquqlari,
ekologik huquqlar,
2030 kun tartibi,
ijtimoiy adolat,
avlodlar o'rtasidagi adolat,
fuqarolik jamiyati, ekologik
xavfsizlik.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada barqaror rivojlanish maqsadlari, ekologiya va inson huquqlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning nazariy-huquqiy asoslari tahlil qilingan. Barqaror rivojlanish konsepsiyasining vujudga kelishi, uning asosiy tamoyillari, inson huquqlari tizimi bilan uyg'un jihatlari hamda mazkur sohada milliy va xorijiy olimlar tomonidan bildirilgan ilmiy qarashlar tadqiq etilgan. Shuningdek, O'zbekistonda barqaror rivojlanish va inson huquqlarini ta'minlashning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari ochib berilgan. Maqola yakunida sohaga doir qonunchilik va institutsional mexanizmlarni takomillashtirishga qaratilgan takliflar ilgari surilgan.

THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS, ECOLOGY AND HUMAN RIGHTS PRINCIPLES

ARTICLE INFO

Keywords:

sustainable development,
ecology,
human rights, environmental
rights, 2030 Agenda,
social justice,
intergenerational justice, civil
society, environmental
security.

ABSTRACT

This article analyzes the theoretical and legal foundations of the interrelationship between the Sustainable Development Goals, ecology and human rights. It examines the emergence of the concept of sustainable development, its fundamental principles, its harmonized aspects with the human rights system, as well as the scientific views expressed by national and foreign scholars in this field. The article also reveals the constitutional and legal foundations for ensuring sustainable development and human rights in Uzbekistan. In conclusion, the article puts forward proposals aimed at improving legislation and institutional mechanisms in this area.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ, ЭКОЛОГИИ И ПРИНЦИПОВ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

ИНФОРМАЦИЯ СТАТЬИ

Ключевые слова: устойчивое развитие, экология, права человека, экологические права, Повестка дня на период до 2030 года, социальная справедливость, межпоколенческая справедливость, гражданское общество, экологическая безопасность.

А Н Н О Т А Т С И Я

В данной статье анализируются теоретико-правовые основы взаимосвязи между целями устойчивого развития, экологией и правами человека. Исследуются становление концепции устойчивого развития, её основные принципы, аспекты согласованности с системой прав человека, а также научные взгляды отечественных и зарубежных учёных в данной сфере. Кроме того, раскрываются конституционно-правовые основы обеспечения устойчивого развития и прав человека в Узбекистане. В заключение статьи выдвигаются предложения, направленные на совершенствование законодательства и институциональных механизмов в данной области.

KIRISH

Jahonda globallashuv jarayonlarining jadallashuvi davlatlar oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlikni kuchaytirib, iqtisodiy oʻsish, ijtimoiy taraqqiyot va ekologik xavfsizlik oʻrtasidagi muvozanatni taʼminlash masalasini dolzarb qilib qoʻydi. Ushbu sharoitda barqaror rivojlanish konsepsiyasi jahon hamjamiyati oldida turgan murakkab muammolarga tizimli yondashuv sifatida shakllandi.

Barqaror rivojlanish tushunchasi ilmiy va siyosiy muomalaga keng miqyosda Brundtland komissiyasining “Our Common Future” maʼruzasi orqali kirib kelgan boʻlib, unda mazkur tushuncha hozirgi avlod ehtiyojlarini kelajak avlodlar ehtiyojlariga zarar yetkazmagan holda qondirish sifatida taʼriflangan. Keyinchalik ushbu yondashuv 2015-yilda qabul qilingan “2030-yilgacha barqaror rivojlanish kun tartibi”da xalqaro miqyosda mustahkamlandi. Mazkur hujjatda 17 ta barqaror rivojlanish maqsadi va 169 ta vazifa belgilangan boʻlib, ularning oʻzaro bogʻliq va ajralmas ekani alohida taʼkidlangan.

Inson huquqlari zamonaviy xalqaro huquqning asosiy institutlaridan biri hisoblanadi. 1948-yilda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi barcha insonlar uchun tenglik, qadr-qimmat va erkinlik tamoyillarini umum eʼtirof etilgan huquqiy standart sifatida belgilab berdi. Shu nuqtayi nazardan, barqaror rivojlanish va inson huquqlari bir-biridan ajralgan holda emas, balki oʻzaro bogʻliq huquqiy va ijtimoiy hodisalar sifatida baholanishi lozim.

Barqaror rivojlanish faqat iqtisodiy o'sish tushunchasi bilan cheklanmaydi. U iqtisodiy taraqqiyot, ijtimoiy tenglik va ekologik muvozanatning uyg'unligini ifoda etuvchi kompleks kategoriya hisoblanadi. Mazkur yondashuvda inson manfaatlarini ustuvor o'rin egallaydi, chunki taraqqiyotning haqiqiy maqsadi iqtisodiy ko'rsatkichlarni oshirish emas, balki inson uchun munosib va xavfsiz hayot sharoitini yaratishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Xorijiy olim Amartya Sen rivojlanishni inson erkinliklari va imkoniyatlarining kengayishi sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, jamiyat taraqqiyotini baholashda faqat daromad yoki ishlab chiqarish hajmi emas, balki shaxsning ta'lim olish, sog'lig'ini saqlash, ijtimoiy hayotda ishtirok etish va o'z salohiyatini namoyon etish imkoniyatlari asosiy mezon hisoblanadi. Mazkur yondashuv barqaror rivojlanishni inson huquqlarining amaliy ifodasi sifatida anglash imkonini beradi.

Edith Brown Weissning avlodlar o'rtasidagi adolat to'g'risidagi konsepsiyasi barqaror rivojlanishning yana bir muhim nazariy tayanchini tashkil etadi. Uning qarashiga ko'ra, har bir avlod ekologik barqarorlikni ta'minlash va tabiiy resurslardan foydalanishda kelajak avlodlar manfaatlarini ham hisobga olishi shart. Shu bois barqaror rivojlanish faqat bugungi kun manfaatlarini emas, balki kelajak avlodlar huquqlarini ham muhofaza qilishga qaratilgan huquqiy va axloqiy majburiyat sifatida namoyon bo'ladi.

Inson huquqlari barqaror rivojlanishning mazmuniy asosini tashkil etadi. Chunki qashshoqlikka barham berish, ochlikni kamaytirish, sifatli ta'lim, tibbiy xizmat, gender tengligi, toza suv va sog'lom atrof-muhit kabi yo'nalishlar inson huquqlarining asosiy tarkibiy qismlari bilan bevosita bog'liqdir.

BMTning Inson huquqlari bo'yicha oliy komissari boshqarmasi 2030 kun tartibini inson huquqlarini ro'yobga chiqarishga qaratilgan global dastur sifatida baholaydi. Unda "hech kimni chetda qoldirmaslik" tamoyili alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur tamoyil tenglik, kamsitmaslik va ijtimoiy adolat g'oyalarini mustahkamlab, barqaror rivojlanishning insonparvarlik mohiyatini ochib beradi.

Barqaror rivojlanish maqsadlari mazmunan inson huquqlarining amaliy ko'rinishi hisoblanadi. Masalan, qashshoqlikni kamaytirish insonning munosib turmush darajasiga bo'lgan huquqi bilan, sifatli ta'lim ta'lim olish huquqi bilan, gender tenglik esa tenglik va kamsitmaslik prinsiplari bilan bog'liqdir. Shuningdek, toza va sog'lom atrof-muhitda yashash huquqi zamonaviy sharoitda inson huquqlarining yangi avlod huquqlari doirasidagi muhim tarkibiy qismi sifatida baholanmoqda.

John Knox va BMTning tegishli maxsus ma’ruzalarida atrof-muhitning buzilishi insonning hayot, sog’liq, suv va oziq-ovqatga bo’lgan huquqlariga bevosita tahdid solishi qayd etilgan. BMT Bosh Assambleyasi 2022-yilda toza, sog’lom va barqaror atrof-muhitni inson huquqi sifatida e’tirof etdi. Bu esa ekologik huquqlarni barqaror rivojlanishning markaziy elementlaridan biriga aylantirdi.

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda barqaror rivojlanish va inson huquqlari o’rtasidagi aloqadorlik keng tadqiq etilgan. Amartya Senning rivojlanishni erkinliklar kengayishi sifatida anglatuvchi nazariyasi mazkur masalani inson qadr-qimmatini nuqtayi nazaridan talqin qiladi. Edith Brown Weiss esa ekologik muvozanat va kelajak avlodlar manfaatlarini xalqaro huquqning asosiy tamoyillaridan biri sifatida baholaydi.

Sakiko Fukuda-Parr fikricha, Barqaror rivojlanish maqsadlari avvalgi global rivojlanish dasturlariga nisbatan ancha keng qamrovli va transformativ xususiyatga ega bo’lib, ular tengsizlik, ishtirok, gender adolati va hisobdorlik kabi masalalarni ham qamrab oladi. Bu qarashdan kelib chiqib, SDGlar faqat iqtisodiy yoki ijtimoiy emas, balki huquqiy va institutsional islohotlarni ham taqozo etishi anglashiladi.

Milliy ilmiy adabiyotlarda ham mazkur masalaga alohida e’tibor qaratilgan. M. Sh. Usmanov barqaror rivojlanish maqsadlarini o’zaro bog’liq, bir-birini mustahkamlovchi va to’ldiruvchi tizim sifatida baholaydi hamda ularni inson huquqlarini ta’minlash bilan uyg’un ravishda tahlil qiladi. Ushbu yondashuv SDGlarning faqat iqtisodiy dastur emas, balki inson manfaatlariga yo’naltirilgan keng qamrovli ijtimoiy-huquqiy platforma ekanini ko’rsatadi.

B. A. Narimanov nodavlat notijorat tashkilotlarini jamiyat hayotidagi ijtimoiy, iqtisodiy, ekologik va madaniy-ma’rifiy muammolarni hal qilishda, shuningdek, BMTning 2030-yilgacha belgilangan 17 ta maqsad va 169 ta vazifalarini amalga oshirishda davlatning muhim hamkori sifatida baholaydi. Mazkur fikr barqaror rivojlanish va inson huquqlarini ta’minlashda fuqarolik jamiyati institutlarining o’rni nihoyatda muhim ekanini anglatadi.

Shu ma’noda, milliy va xorijiy olimlar qarashlarini umumlashtirgan holda shunday xulosaga kelish mumkinki, barqaror rivojlanish inson huquqlarining amaliy mexanizmi, inson huquqlari esa barqaror rivojlanishning huquqiy va axloqiy poydevori hisoblanadi.

O’zbekistonda barqaror rivojlanish va inson huquqlarini ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 21-fevraldagi 83-son qarori bilan 2030-yilgacha bo’lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalar, ularni amalga oshirish bo’yicha chora-tadbirlar rejasi, shuningdek, muvofiqlashtiruvchi va ekspert guruhlar tizimi belgilangan.

“O‘zbekiston — 2030” strategiyasida ham inson kapitalini rivojlantirish, sifatli ta’lim, aholi salomatligini muhofaza qilish, kambag‘allikni qisqartirish, ekologik barqarorlikni ta’minlash kabi vazifalar davlat taraqqiyotining ustuvor yo‘nalishlari sifatida belgilangan. Bu holat milliy islohotlarning SDGlar va inson huquqlari bilan uyg‘un ravishda amalga oshirilayotganini ko‘rsatadi.

Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham inson huquqlari va barqaror rivojlanish tamoyillari o‘zaro bog‘liq holda mustahkamlangan. Xususan, Konstitutsiyaga muvofiq har kim sog‘lig‘ini saqlash va malakali tibbiy xizmatdan foydalanish huquqiga ega, har kim qulay atrof-muhitga hamda uning holati to‘g‘risida ishonchli axborot olish huquqiga ega, har kim ta’lim olish huquqiga ega. Shuningdek, yer, yer osti boyliklari, suv, o‘simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy resurslar umummilliy boylik ekani, ulardan oqilona foydalanish zarurligi va ular davlat muhofazasida ekani belgilab qo‘yilgan.

Mazkur konstitutsiyaviy normalar barqaror rivojlanishni huquqiy jihatdan ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Zero, inson huquqlarini ta’minlash faqat deklarativ tamoyil emas, balki aniq huquqiy majburiyatlar tizimiga tayanadi.

Amaldagi islohotlarga qaramasdan, mazkur sohada qator vazifalar dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Birinchidan, barqaror rivojlanish va inson huquqlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni ifodalovchi yagona milliy konseptual hujjat qabul qilinishi maqsadga muvofiq. Bunday hujjat sohaviy islohotlarni umumiy huquqiy yondashuv asosida muvofiqlashtirish imkonini beradi.

Ikkinchidan, ekologik huquqlarning amaliy kafolatlarini kuchaytirish zarur. Bu borada atrof-muhit to‘g‘risidagi axborotdan foydalanish, jamoatchilik ishtirokini kengaytirish va ekologik odil sudlov mexanizmlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Uchinchidan, ta’lim tizimiga barqaror rivojlanish va inson huquqlari masalalariga bag‘ishlangan maxsus o‘quv kurslarini keng joriy etish lozim. Chunki mazkur sohadagi huquqiy madaniyat va ijtimoiy mas’uliyat darajasi ko‘p jihatdan ta’lim orqali shakllanadi.

To‘rtinchidan, davlat organlari faoliyatida hisobdorlik va ochiqlikni kuchaytirish, ayniqsa, BRMLar ijrosini inson huquqlari indikatorlari bilan bog‘liq holda baholash mexanizmlarini takomillashtirish talab etiladi. Bunda fuqarolik jamiyati institutlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va ommaviy axborot vositalarining ishtiroki muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, barqaror rivojlanish maqsadlari va inson huquqlari zamonaviy huquqiy taraqqiyotning o‘zaro bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi tarkibiy

qismlaridir. Barqaror rivojlanish inson huquqlarining amaliy ro'yobiga xizmat qiladi, inson huquqlari esa barqaror rivojlanishning huquqiy va axloqiy poydevorini tashkil etadi.

Milliy va xorijiy olimlar qarashlari mazkur munosabatning nazariy asoslarini mustahkamlaydi. Amartya Sen rivojlanishni inson erkinliklari bilan, Edith Brown Weiss esa kelajak avlodlar manfaatlari bilan bog'lasa, milliy tadqiqotchilar barqaror rivojlanishni inson huquqlari, ijtimoiy tenglik va fuqarolik jamiyati ishtirokisiz tasavvur etib bo'lmashligini ta'kidlaydilar.

Shu bois, barqaror rivojlanishni faqat iqtisodiy o'sish dasturi sifatida emas, balki inson qadri, ijtimoiy adolat, ekologik xavfsizlik va huquqiy davlatchilikni ta'minlashga qaratilgan kompleks huquqiy model sifatida baholash maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. BMT. "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development".
2. OHCHR. "About the 2030 Agenda on Sustainable Development".
3. BMT. "Universal Declaration of Human Rights".
4. UN / Brundtland Commission. "Our Common Future" va "The Brundtland Report – 20 Years On".
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 21-fevraldagi 83-son qarori.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni.
7. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023-yil 30-aprel.
8. Akmal Saidov. Ijtimoiy rivojlanish, inson salohiyati va "hech kimni chetda qoldirmaslik" haqidagi mulohazalar.
9. Mahbuba Xamidova. "Atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida yechimi kutilayotgan chora-tadbirlar".
10. N. Sabirov. Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda NNT va fuqarolik jamiyati institutlarining roli haqidagi tadqiqot.
11. Amartya Sen, Edith Brown Weiss, Sakiko Fukuda-Parr, Mihir Kanade, John Knox va boshqalarning nazariy yondashuvlarini aks ettiruvchi manbalar.

Original research article

ATROF-MUHIT VA O'SIMLIK DUNYOSINI MUHOFAZA QILISH BORASIDAGI HUKUMATNING QABUL QILGAN QAROR, QONUN VA FARMONLARNING TAHLILI

Rustamov Nazar Sarvar o'g'li

Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari
ilmiy-tadqiqot instituti doktoranti (DSc)

MAQOLA MA'LUMOTI

Kalit so'zlar:

atrof-muhit,
tabiat,
bioxilma-xillik,
muhofaza qilish,
genetik yaxlitlik,
flora,
strategiya,
genofond,
genbank,
genetik fond.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi hukumatining atrof-muhit va o'simlik dunyosini muhofaza qilish borasidagi hukumatning qabul qilgan qaror, qonun va farmonlarning tahlili keltirilib o'tilgan. Tahlillarda mustaqillikka erishgan vaqtdan to hozirgi kunga qadar bosqichma-bosqich qabul qilingan va kuchga kirgan qonun hujjatlarining dolzarbligi izohlangan. Qayd etib o'tilgan barcha qonun hujjatlarida tabiatimizning biologik xilma-xilligini asrash qolishga qaratilgan konseptual yondashuvlarga alohida urg'u berib o'tilgan.

ANALYSIS OF LAWS, DECREES AND GOVERNMENT RESOLUTIONS IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL AND FLORA PROTECTION

ARTICLE INFO

Keywords:

environment,
nature,
biodiversity,
protection,
genetic integrity, flora,
strategy, gene pool,
gene bank,
gene fund.

ABSTRACT

This article presents an analysis of decisions, laws, and regulations of the Government of the Republic of Uzbekistan on environmental and flora protection. The analysis explains the relevance of the legislation that has been gradually adopted and enacted since independence. All of the legislation outlined emphasizes conceptual approaches aimed at preserving the biological diversity of our natural environment.

АНАЛИЗ ЗАКОНОВ, УКАЗОВ И ПОСТАНОВЛЕНИЙ ПРАВИТЕЛЬСТВА В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И РАСТИТЕЛЬНОГО МИРА

ИНФОРМАЦИЯ СТАТЬИ

Ключевые слова: *окружающая среда, природа, биоразнообразие, защита, генетическая целостность, флора, стратегия, генофонд, банк генов, генетический фонд.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлен анализ решений, законов и постановлений Правительства Республики Узбекистан по охране окружающей среды и флоры. Анализ объясняет актуальность законодательных актов, которые постепенно принимались и вступали в силу после обретения независимости. Все упомянутые законодательные акты подчеркивают концептуальные подходы, направленные на сохранение биологического разнообразия нашей природы.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, hukumat organlari tomonidan atrof-muhitni muhofaza qilishga, xususan o'simlik (flora) olamini himoya qilish va undan foydalanishga o'ta jiddiy e'tibor qaratib, nazoratni muntazam ravishda amalga oshirib kelmoqda.

Mustaqillikning ilk kunlaridan to hozirgi kunga qadar yuzdan ortiq qonun va qarorlar ishlab chiqilgan hamda amaliyotda joriy etilgan. Ushbu qonun hujjatlarining mazmun-mohiyati bilan yaqindan tanishgan holda, ularning tafsiri ushbu maqolada aks ettirilgan. Yaqin o'tmishdagi hujjatlarga yuzlanadigan bo'lsak, muhtaram Prezidentimizning 2023-yil, 11-sentabrdagi PF-158-son farmonida ("O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida) "*Biologik xilma-xillik ishonchli saqlanishini ta'minlash*" (PF-158-son farmonning 1-ilovasi, 71-band) kabi muhim vazifa qayd etilgan. Xususan farmoning ushbu bandida muhofaza qilinadigan tabiiy hududlarni 12% gacha kengaytirish hamda 2 million ga maydondagi tabiiy yaylovlar va pichanzorlardagi o'simliklarni biobotanik tekshirishni har yili amalga oshirish vazifasi belgilangan [4].

Umuman olganda Respublika hukumatining tabiatimizni muhofaza qilishga qaratilgan dastlabki qonunlaridan biri bu 1992-yilning, 9-dekabrdagi "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi O'RQ-754-XII-sonli qonuni hisoblanadi [5]. Ushbu qonunda tabiatning muhofaza qilinadigan obyektlari (yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi,

atmosfera havosi) aniq qilib belgilangan va hozirgi kungacha muhofaza qilib kelinmoqda. Qonunda keltirib o'tilgandek, "...jonli tabiatning turlari va genetik fondi boyligini saqlab qolish" (3-modda, 3-xatboshi) maqsadi ayniqsa hozirgi davrda dolzarb ekanligini turmush tarzimizda kuzatib bormoqdamiz. O'sha davrlarda qabul qilingan o'ta muhim qonun hujjatlaridan yana biri bu Vazirlar Mahkamasining "'Ekosan" xalqaro ekologiya va salomatlik jamg'armasini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi VM-556-son (17.11.1994 dagi) qarori hisoblanadi [11]. Qarorda "EKOSAN" xalqaro jamg'armasi tomonidan O'rta Osiyo hamda Respublikamizning ekologik holatini yaxshilash, atrof-muhitni muhofaza qilish, aholi salomatligini himoya qilish hamda genofondni saqlab qolishga qaratilgan dastur va loyihalarni amalga oshirish kabi ma'lumotlar keltirilib o'tilgan. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, hukumatning atrof-muhit va tabiatga bo'lgan e'tibori nafaqat Vazirlar Mahkamasi tomonidan, balki Respublika Oliy Sudi organlari tomonidan ham o'sha davridayoq jiddiy nazoratga olingan. Bunga misol qilib O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi plenumining 1996-yil, 20-dekabrda "Atrof muhitni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanish sohasidagi jinoyatlar va boshqa huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlar bo'yicha sud amaliyoti haqida"gi 36-son qarorini keltirib o'tsak maqsadga muvofiq bo'ladi [8]. Ushbu qarorda "Tabiiy muhitni asrash, tabiat boyliklaridan oqilona foydalanish umummilliy vazifa hisoblanadi va bu ekologiya tizimini, tabiat komplekslari va ayrim obyektlarning muhofazasini ta'minlashga, fuqarolarning qulay atrof muhitga ega bo'lish huquqini kafolatlashga qaratilgan" kabi muhim konseptual yondashuv qayd etib o'tilgan.

Atrof-muhitni muhofaza qilishning yana bir e'tiborga molik jabhalaridan biri bu mavjud tabiiy resurslarning hisobini to'g'ri va doimiy tarzda yuritishdir. Tabiatdagi mavjud resurslar, xoh u hayvonot olami bo'lsin, xoh u o'simlik dunyosi bo'lsin, doimiy ravishda nazorat qilinishi lozim. Shu nuqtai nazardan O'zR Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston respublikasining muhofaza etiladigan tabiiy hududlari davlat kadastrini yuritish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi VM-104-son (10.03.1998 dagi) qarorini qabul qilish dastlabki muhim qadamlardan bir bo'lgan. Ushbu qarorning nizomida "Muhofaza etiladigan hududlar davlat kadastrini O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi tomonidan Fanlar akademiyasi bilan birgalikda yuritiladi va tabiiy muhitning muhofaza etiladigan toifalariga kiritilgan obyektlari bo'yicha birxillashtirilgan ma'lumotlar to'plamidan iborat bo'ladi, u O'zbekiston Respublikasi Davlat kadastrlari yagona tizimining tarkibiy qismi hisoblanadi" deb belgilangan [12].

O'zbekiston Respublikasi, xususan O'rta Osiyo mintaqasi uchun tuzalmas kasallik

bo'lib turgan Orol dengizi fojiasi hozirgi vaqtda ayniqsa dolzarb muammoligicha qolmoqda. Ushbu dengizning kun sayin qurib borishi, mazkur hududdagi tuproqlarning sho'rlanishi va eroziyaga uchrashi nafaqat O'zbekiston hududiga balki butun Markaziy Osiyo hududiga jiddiy ta'sir o'tkazib kelmoqda. Shu nuqtai nazardan Respublikamiz hukumati mustaqillikning dastlabki yillaridanoq ushbu muammo yechimini topishga mahkam belbog' bog'lagan. Hukumatiz tomonidan qabul qilingan VM-162-son (3.04.2004 yildagi) "Orolbo'yi genofondini muhofaza qilish xayriya jamg'armasini tashkil etish to'g'risida"gi qarori bunga yaqqol misol bo'la oladi [13]. Qabul qilingan qarorda ustuvor vazifalar, shu jumladan "...*mintaqaning biologik rangbarangligini saqlashda va tiklashda faol ishtirok etish*" vazifasining belgilanishi mazkur hududdagi tabiatni saqlab qolish o'ta muhim ekanligini taqazo etadi.

Yuqorida ko'p marotaba ta'kidlanganidek, mamlakatimiz tabiati, xususan atrof-muhitga bo'lgan e'tibor eng yuqori darajada muhofaza qilinishi davr talabiga aylanib bo'lgan. Yurtboshimiz tashabbuslari bilan 2018-yil, 3-oktabrda PQ-3956 sonli qaror tasdiqlangan ("Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi). Ushbu qarorda bioxilma-xillikni muhofaza qilishga qaratilgan o'ta muhim vazifa, ya'ni "*o'simlik va hayvonot dunyosi obyektlarining mavjud bo'lishi, turlarining xilma-xilligini, tabiiy turkumlari yaxlitligini va ularning yashash muhitini saqlash uchun zarur shart-sharoitlar yaratish*" vazifasi belgilangan [1]. Shu o'rinda yurtboshimizning yana bir muhim farmoniga to'xtalib o'tsak. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil, 30-oktabrdagi PF-5863-sonli farmonida ("2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida") "Biologik xilma-xillik to'g'risidagi konvensiyada Konvensiya tomonlariga quruqlikdagi qo'riqlanadigan tabiat hududlari ulushini mamlakat jami hududining 17 foizigacha yetkazish tavsiya etilgan. Hozirgi vaqtda O'zbekistonda bu ko'rsatkich qariyb 5 foizni tashkil etadi" degan muhim statistik ma'lumotlar keltirilib o'tilganligi, tabiatimizni kafolatli saqlab qolishda hali uzoq va uzoq mashaqatli mehnat qilish zarurligini taqazo etadi. Bajarilgan ishlarga to'xtaladigan bo'lsak, tabiiy hududlarni rivojlantirish va saqlash (muhofaza qilish) bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil, 16-fevraldagi PQ-131-sonli qarori bilan belgilangan. Buning natijasida (ushbu qarorda keltirilib o'tilganidek) 2018 — 2021-yillar davomida Ugom-Chotqol davlat biosfera rezervati, Xorazm va "Janubiy Ustyurt" milliy tabiat bog'lari hamda "Sudochye-Akpetki" davlat buyurtma qo'riqxonasi tashkil etilib, muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning mamlakat hududidagi ulushi qariyb ikki baravarga

ortdi. Shu bilan bir qatorda, PQ-131-son qarorida (16.02.2022) “Respublikada “Qizil kitob”ga kiritilgan o‘simlik va hayvonot dunyosining noyob hamda yo‘qolib borayotgan turlarini qamrab olgan, o‘ziga xos, qimmatli tabiiy obyektlar va majmualar mavjud bo‘lib, ularni saqlab qolish va qayta tiklash muhim ahamiyat kasb etadi” deb ta’kidlanganligi tabiatdagi mavjud noyob obyektlarni saqlash va muhofaza qilish o‘ta muhimligini belgilaydi.

Umuman olganda, mamlakatimizning ko‘plab noyob hududlariga “*Muhofaza etiladigan tabiiy hudud*” maqomi berilishi bu juda quvonarli holat. Zero tabiiy omillarning salbiy ta’siri bo‘lganidek, hozirgi vaqtda inson omili ham, ming afsuski tabiiy hududlarning degradatsiyaga uchrashi oqibatlarini keltirib chiqarmoqda. Shu sababli hukumatimiz tomonidan bir qator qonun hujjatlari, shu jumladan, O‘zbekiston Respublikasining 2005 yil, 6-yanvardagi “Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar to‘g‘risida”gi O‘RQ-710-II-sonli qonuni; O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil, 20-martdagi “Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4247-sonli qarori, ; O‘zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo‘mitasining 2012 yil, 6-fevraldagi “Muhofaza etiladigan tabiiy hududlarni boshqarish rejalarini ishlab chiqish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 2325 raqamli qarori; O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 10-martdagi O‘zbekiston respublikasining muhofaza etiladigan tabiiy hududlari davlat kadastrini yuritish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi VM-104-son qarori; O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2014 yil 2-iyundagi “Muhofaza etiladigan tabiiy hududning pasportini yuritish tartibi to‘g‘risidagi Nizomni tasdiqlash haqida”gi VM-137-son qarori hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022yil, 4-martdagi “O‘rmon fondi yerlarida muhofaza etiladigan tabiiy hududlarni tashkil etish bilan bog‘liq qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi VM-93-son kabi qarorlari bejizga ishlab chiqilmagan [6; 9; 10; 12; 14; 15]. Shu o‘rinda hukumatizmizning “Chorvoq suv ombori atrofidagi tog‘ va tog‘ oldi hududlarda o‘simlik qoplarning qisqarishini oldini olishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi (06.08.2021 dagi VM-499-son) qarorni tilga olsak maqsadga muvofiq bo‘ladi. Zero inson omilining atrof-muhitga bo‘lgan salbiy ta’siri kun sayin ortib bormoqda. Qaror bilan “o‘simlik qoplarning qisqarishiga ta’sir etuvchi tizimli omillarni o‘rganishga qaratilgan keng ko‘lamdagi ilmiy tadqiqotlarni tashkil etish” vazifasini bajarish qat’iy etib belgilangan.

Yuqoridagi zikr etilgan hamda qonun hujjatlarda bir necha bora qayd etilgan “*Muhofaza etiladigan tabiiy hudud*” tushunchasi bilan birgalikda yana bir muhim tushuncha mavjud bo‘lib, ushbu tushuncha “*biologik xilma-xillik*”dir. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar

Mahkamisining 2018-yil, 7-noyabrdagi VM-914-sonli (“Hayvonot va o‘simlik dunyosi obyektlarining davlat hisobini, ulardan foydalanish hajmlari hisobini va davlat kadastrini yuritish to‘g‘risida”) qarorida ushbu tushunchaga quyidagicha tavsif berilgan: “biologik xilma-xillik — jami o‘simlik dunyosi (hayvonlar, o‘simliklar, mikroorganizmlar) turlarining xilma-xilligi bo‘lib, tur doirasidagi, ekotizimlar turlari va rang-barangligi o‘rtasidagi xilma-xillikni o‘z ichiga oladi”. Xuddi shu qaror bilan O‘zbekiston Respublikasi o‘simlik dunyosi obyektlarining, ya’ni yovvoyi holda o‘sovchi o‘simliklarning foydalanish xususiyatlari bo‘yicha bir necha guruhlarga ajratilgan: kamyob va yo‘qolib ketish xavfi bo‘lgan yovvoyi holda o‘sovchi o‘simliklar; iqtisodiy jihatdan qimmatli bo‘lgan yovvoyi holda o‘sovchi o‘simliklar; tabiiy yaylovlar va pichanzorlar o‘simliklari; muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda o‘sadigan o‘simliklar; o‘simliklarning boshqa turlari [15].

O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil, 21-sentabrdagi ““O‘simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida” O‘RQ-409-son qonunida ham flora dunyosining bioxilma-xilligini saqlab qolishda botanika bog‘larining ahamiyatiga jiddiy e’tibor qaratilgan. Ushbu qonunda “O‘simlik dunyosini va uning genetik fondini saqlab qolish, kamyob va yo‘qolib ketish xavfi ostida turgan yovvoyi holda o‘sovchi o‘simliklarning turlarini sun’iy yaratilgan sharoitlarda o‘rganish, iqlimga moslash va takror ko‘paytirish, ilmiy, o‘quv hamda ta’lim ishlarini olib borish, o‘simlik dunyosini muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish...” kabi muhim tushunchalar qayd etib o‘tilgan.

XULOSA

Hukumatimiz tomonidan atrof-muhitni muhoza qilish borasidagi sa’y-harakatlar, shu o‘rinda bevosita Prezidentimiz, Vazirlar Mahkamasi hamda boshqa ijro etish organlarining tabiatimizni asrab qolishga qaratilgan harakatlari hech birimizni befarq qoldirmasligi zarur. Zikr etib o‘tilgan qonun hujjatlarida, shu jumladan “*Urug‘lar genetik bankini (genbank) tashkil qilish*”, “*O‘simlik dunyosini va uning genetik fondini saqlab qolish...*”, “*Biologik xilma-xillik to‘g‘risidagi konvensiya...*”, “*o‘simlik va hayvonot dunyosi obyektlarining mavjud bo‘lishi, turlarining xilma-xilligini, tabiiy turkumlari yaxlitligini va ularning yashash muhitini saqlash uchun zarur shart-sharoitlar yaratish*”, “*...mintaqaning biologik rangbarangligini saqlashda va tiklashda faol ishtirok etish*”, “*...jonli tabiatning turlari va genetik fondi boyligini saqlab qolish*” hamda “*Biologik xilma-xillik ishonchli saqlanishini ta’minlash*” kabi konseptual yondashuvlar yuzaga kelayotgan hamda haligacha yechimini topa olmayotgan muammolar yechimining huquqiy poydevori hisoblanadi.

FOYDALANILGAN MANBALAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 3-oktabrdagi "Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3956-sonli qarori
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 31-oktabrdagi "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5863-sonli farmoni
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 16-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi tizimida muhofaza etiladigan tabiiy hududlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-131-sonli qarori
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11-sentabrdagi "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-sonli farmoni
5. O'zbekiston Respublikasining 1992 yil 9-dekabrdagi "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi O'RQ-754-XII-sonli qonuni
6. O'zbekiston Respublikasining 2005 yil 6-yanvardagi "Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar to'g'risida"gi O'RQ-710-II-sonli qonuni
7. O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 22-sentabrdagi "O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi O'RQ-409-sonli qonuni
8. O'zbekiston Respublikasining Oliy Sudi Plenumining 1996 yil 20-dekabrdagi "Atrof muhitni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanish sohasidagi jinoyatlar va boshqa huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlar bo'yicha sud amaliyoti haqida"gi 36-son qarori
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 20-martdagi "Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4247-sonli qarori
10. O'zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasining 2012 yil 6-fevraldagi "Muhofaza etiladigan tabiiy hududlarni boshqarish rejalarini ishlab chiqish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 2325 raqamli qarori
11. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994 yil 17-noyabrdagi "Ekosan" xalqaro ekologiya va salomatlik jamg'armasini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi VM-556-son qarori
12. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 10-martdagi "O'zbekiston respublikasining muhofaza etiladigan tabiiy hududlari davlat kadastrini yuritish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi VM-104-son qarori

13. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004 yil, 3-apreldagi “Orolbo‘yi genofondini muhofaza qilish xayriya jamg‘armasini tashkil etish to‘g‘risida”gi VM-162-son qarori
14. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2014 yil, 2-iyundagi “Muhofaza etiladigan tabiiy hududning pasportini yuritish tartibi to‘g‘risidagi Nizomni tasdiqlash haqida”gi VM-137-son qarori
15. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil, 7-noyabrdagi “Hayvonot va o‘simlik dunyosi obyektlarining davlat hisobini, ulardan foydalanish hajmlari hisobini va davlat kadastrini yuritish to‘g‘risida”gi VM-914-son qarori
16. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022 yil, 4-martdagi “O‘rmon fondi yerlarida muhofaza etiladigan tabiiy hududlarni tashkil etish bilan bog‘liq qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi VM-93-son qarori

Original research article

LEGAL ISSUES OF APPLYING LAND SERVITUDE: FOREIGN EXPERIENCE AND PROSPECTS FOR IMPLEMENTATION INTO NATIONAL LEGISLATION

Abdusamadova Zarina Shobiddinovna

Independent Researcher,

Tashkent State University of Law

shavkatovazarina89@gmail.com

ARTICLE INFO

Keywords:

legislation,
land,
easement,
public easement,
private easement, contract,
right, public need

ABSTRACT

This thesis analyzes the legal nature of land servitude and its role in ensuring the rational use of land plots and balancing the interests of landowners. It examines the regulation of servitude in the Civil Code and Land Code of the Republic of Uzbekistan, as well as existing practical issues related to its establishment, registration, compensation, and dispute resolution. The study also considers the experience of Germany, France, the Russian Federation, and the United States in order to identify prospects for improving national legislation.

ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНОГО СЕРВИТУТА: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ В НАЦИОНАЛЬНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО

ИНФОРМАЦИЯ СТАТЬИ

Ключевые слова:

окружающая
среда, природа,
биоразнообразие,
защита,
генетическая целостность,
флора,
стратегия,
генофонд,
банк генов,
генетический фонд.

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлен анализ решений, законов и постановлений Правительства Республики Узбекистан по охране окружающей среды и флоры. Анализ объясняет актуальность законодательных актов, которые постепенно принимались и вступали в силу после обретения независимости. Все упомянутые законодательные акты подчеркивают концептуальные подходы, направленные на сохранение биологического разнообразия нашей природы.

YER SERVITUTINI QO'LLASHNING HUQUQIY MASALALARI: XORIJIY TAJIRIBA VA MILLIY QONUNCHILIKKA TATBIQ ETISH ISTIQBOLLARI

MAQOLA MA'LUMOTI

Kalit so'zlar:

qonunchilik,
yer, servitut,
ommaviy servitut,
xususiy servitut, shartnoma,
huquq,
jamoat ehtiyoji.

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda yer servitutining huquqiy tabiati hamda uning yer uchastkalaridan oqilona foydalanishni ta'minlash va yer egalari manfaatlarini o'rtasidagi muvozanatni saqlashdagi o'rni tahlil qilinadi. Unda O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi va Yer kodeksida servitutning tartibga solinishi, shuningdek, uni belgilash, davlat ro'yxatidan o'tkazish, kompensatsiya miqdorini aniqlash va servitut bilan bog'liq nizolarni hal etishga oid amaliy muammolar ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda milliy qonunchilikni takomillashtirish istiqbollari aniqlash maqsadida Germaniya, Fransiya, Rossiya Federatsiyasi va Amerika Qo'shma Shtatlari tajribasi ham o'rganiladi.

INTRODUCTION

Land servitude is recognized as a limited real right within the institution of property law. Its primary purpose is to expand the possibility of land use and ensure a balance between neighboring landowners. Through servitude, one landowner is granted the right to use another land plot for specific needs. Such needs may include pedestrian or vehicle access, installation of water pipelines, placement of electrical networks, or use of communication systems.

According to legal scholars, one of the main characteristics of servitude is its limited nature. In other words, servitude does not grant ownership of a land plot but only creates an opportunity for limited use. In this regard, servitude acts as a legal institution that balances private property rights and public interests.

Servitudes are generally divided into two categories:

- private servitude;
- public servitude.

Private servitude is established in favor of a particular person or landowner, while public servitude is introduced to satisfy the needs of the state and society. For example, the use of

land plots for electricity transmission lines, gas pipelines, or public roads constitutes public servitude.

Regulation of Land Servitude in Germany

In the Federal Republic of Germany, the institution of land servitude is regulated by the German Civil Code (BGB). In German legal terminology, servitude is referred to as “Grunddienstbarkeit,” which is based on the limited use of one land plot for the benefit of another.

The main feature of the German system is the strict balance maintained between the rights of landowners and public interests. Servitude may only be established when grounds explicitly provided by law exist, and it must be officially registered in the land register.

The following aspects of German practice are particularly significant:

1. Mandatory state registration of servitude;
2. Clearly defined compensation mechanisms;
3. Strong judicial supervision;
4. Existence of an electronic land cadastre system.

In Germany, damages caused to a landowner due to servitude are determined according to a special assessment methodology. This significantly reduces the number of disputes. Furthermore, all information related to servitude is reflected in an electronic cadastre system, allowing citizens and investors to receive advance information about restrictions imposed on land plots.

This experience is highly relevant for Uzbekistan because a unified electronic database concerning servitude restrictions has not yet been fully established.

The Institution of Servitude in French Legislation

In the French Republic, the institution of servitude is закреплено in the Civil Code under the term “servitudes.” French law considers servitude an integral part of property rights.

One distinctive feature of the French legal system is that certain types of servitudes arise directly from the law. For instance, when a land plot has no access road, servitude may arise even without a court decision.

In addition, France has developed the institution of environmental servitudes. According to this mechanism, restrictions are imposed on the use of certain land plots for the purpose of environmental protection. This serves as an important legal instrument in ensuring ecological security.

The following aspects of French experience deserve special attention:

- existence of environmental servitudes;
- expedited establishment of servitude through judicial procedures;
- priority of neighborhood law principles;
- strict liability for violation of servitude rights.

Based on this experience, it would be appropriate to introduce the concept of environmental servitude into the legislation of Uzbekistan, especially regarding forest lands, water protection zones, and specially protected natural territories.

Experience of the Russian Federation

In the Russian Federation, land servitude is regulated by both the Land Code and the Civil Code. Russian legislation distinguishes between private and public servitudes.

One of the most important features of the Russian system is the clear definition of the powers of state authorities in establishing public servitudes. Public servitudes are often applied for road construction, communication networks, or defense purposes.

Moreover, Russian legislation provides a specific procedural mechanism for terminating servitude. If the grounds for servitude cease to exist or if it excessively violates the rights of the landowner, the servitude may be canceled by court decision.

Another positive aspect of Russian practice is the extensive development of judicial practice. Plenum resolutions of the Supreme Court ensure uniform interpretation of disputes related to servitude.

This issue is also relevant for Uzbekistan because judicial practice concerning servitude disputes has not yet been sufficiently systematized.

The Institution of Servitude in the United States

In the United States legal system, servitude is referred to as “easement.” The main characteristic of the American approach is that easements are primarily based on contractual relations.

The following types of easements are widely used in the United States:

- utility easement;
- access easement;
- conservation easement.

Utility easements are used for the placement of public utility networks, while conservation easements are introduced for environmental protection purposes.

The U.S. system provides strong legal protection for landowners’ interests. Easements may only be established with the consent of the owner or by court decision. In addition, compensation is determined based on market value.

Conservation easements play a particularly important role in ensuring environmental protection. In some regions, landowners voluntarily establish restrictions on their land to preserve natural resources.

This experience could also be useful for Uzbekistan in expanding protected environmental territories.

Problems in Uzbek Legislation and Ways to Eliminate Them

Although land servitude is provided for in the Civil Code and Land Code of Uzbekistan, several practical problems remain. First, the legal grounds for establishing servitude are not sufficiently clear, which leads to different interpretations by state authorities and courts. Second, there is no unified methodology for determining compensation for damages caused by servitude. Third, a unified electronic database for information related to servitude has not been fully developed. Fourth, the concept of environmental servitude has not yet been закреплено in national legislation.

To eliminate these problems, the following proposals may be advanced:

1. Clearly define the grounds for establishing servitude in the Land Code;
2. Create a digital system for state registration of servitude;
3. Develop a unified methodology for determining compensation;
4. Introduce the institution of environmental servitude;
5. Systematize judicial practice related to servitude disputes;
6. Adopt explanatory resolutions of the Supreme Court concerning servitude-related issues.

CONCLUSION

The institution of land servitude is one of the most important legal instruments for regulating modern land relations. The experience of Germany, France, the Russian Federation, and the United States demonstrates that when servitude is implemented through effective legal mechanisms, it ensures a balance between private property rights, public interests, and environmental security.

Based on the analysis of foreign experience, it can be concluded that improving national legislation concerning servitude, developing electronic cadastre systems, introducing environmental servitude, and unifying judicial practice are urgent tasks for Uzbekistan.

Implementation of these measures will contribute to ensuring legal certainty in land relations, improving the investment climate, and effectively protecting citizens' property rights.

REFERENCES

1. Саипова Ю.Б. Правовой режим недвижимости как имущественной основы предпринимательской деятельности. Автореф....дис.канд.юрид.наук.-Ташкент: 2010.- 14 с.
2. Matluba, M. (2025). *Yer servitutini rivojlanishi. Actual Problems of Humanities and Social Sciences*, 12(4), 78–89. <https://scienceproblems.uz/index.php/journal/article/view/3943>
3. Vlahna, K., & Kuçi, H. (2022). *Protection of the right of real servitude according to local and international legislation and practice. Revista de Investigaciones Universidad del Quindío*, 35(2), 112–129. <https://portal.amelica.org/ameli/journal/517/5173110028/html>
4. Lincoln Institute of Land Policy. (n.d.). *Easements, covenants and servitudes*. <https://www.lincolnst.edu/es/publications/articles/easements-covenants-servitudes>
5. Победоносцев К.П. Курс гражданского права. Первая часть: Вотчинные права. – Спб., 1873. – С. 11-14; Гамбаров Ю. С. Гражданское право. Общая часть / Под ред. В.А. Томсинова. – М., 2003. – С. 608 – 611; Васьковский Е.В. Учебник гражданского права. – М., 2003. – С. 118 – 119.
6. Францессон К.И. Продажа зданий, воздвигнутых на чужой земле // Журнал Министерства юстиции. – 1905. – № 10. – С. 148 –149, 154 – 156.
7. Законы гражданские (Свод законов. Т.Х., ч.1). Практический и теоретический комментарий / Под ред. А.Э. Вормса, В.Б. Ельяшевича. - М., 1913. — С. 18-22: Думашевский А. Характер прав на здание, построенное на чужой земле // Журнал Министерства юстиции. 1868, кн. 2. - С. 168-174.
8. Бобокулов С.Б. Ижара муносабатларининг тарихий ривожланиш босқичлари ва бозор иқтисодиёти шароитида ижара шартномаси конструкцияларини табақалаштириш муаммолари.-Тошкент: Илм-Зиё, 2008.-76 б.
9. Akmaljon Rakhimjonov, N.F. Imomov. (2021). Improving the creation of a land information base for the privatization of land plots in the republic of Uzbekistan and foreign

experience in this area. "The American journal of social science and education innovations", pp. 160-165

10. Bakhromjon Topildiev; Rustam Khursanov; Muniskhon Usmonova. "Trust management agreement Property and prospects for its development in the Republic of Uzbekistan". European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7, 3, 2020, 3199- 3205.

11. Топилдиев Б. Р. Особенности гражданско-правового регулирования передачи предприятия в доверительное управление //правовые аспекты регулирования общественных отношений. – 2019. – с. 29-33.

Original research article

CURRENT ISSUES IN THE LEGAL GOVERNANCE OF WATER RESOURCES IN CENTRAL ASIA UNDER CLIMATE CHANGE

Tursunkulov Elbek

2nd-year student of the Faculty of Law at
the “TIIAME” National Research
University

Abdukhakimov Anvar

2nd-year student of the Faculty of Law at the
“TIIAME” National Research University

ARTICLE INFO

Keywords:

climate change,
transboundary water resources,
international water law,
Central Asia,
Amu Darya,
Syr Darya,
Qoshtepa Canal,
water diplomacy,
Helsinki Convention,
International Fund for Saving
the Aral Sea (IFAS),
Interstate Commission for Water
Coordination (ICWC)

ABSTRACT

This article examines the current challenges of legal governance of water resources in Central Asia under climate change, the existing institutional framework for transboundary water cooperation, and recent regional initiatives. The study comprehensively analyzes the existing legal mechanisms based on international conventions, regional agreements, and the Water Code of the Republic of Uzbekistan. It further explores the impacts of climate change, the Qoshtepa Canal project, and regional water security issues, while proposing practical and scientific recommendations for improving legal regulation in accordance with the principles of international water law.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В УСЛОВИЯХ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА

ИНФОРМАЦИЯ СТАТЬИ

Ключевые слова:

изменение климата,
трансграничные водные
ресурсы, международное водное
право, Центральная Азия,
Амударья, Сырдарья,
канал Коштеня,
водная дипломатия,
Хельсинкская конвенция,
Международный фонд спасения
Арала (МФСА),
Межгосударственная
координационная
водохозяйственная комиссия
(МКВК).

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются современные проблемы правового регулирования водных ресурсов в Центральной Азии в условиях изменения климата, действующая институциональная система сотрудничества в сфере трансграничных водных ресурсов, а также последние региональные инициативы. В исследовании проведён комплексный анализ существующих правовых механизмов, основанных на международных конвенциях, региональных соглашениях и Водном кодексе Республики Узбекистан. Кроме того, исследуются правовые аспекты изменения климата, проекта канала Коштеня и вопросов региональной водной безопасности, а также предлагаются практические и научно обоснованные рекомендации по совершенствованию правового регулирования в соответствии с принципами международного водного права.

IQLIM O'ZGARISHI SHAROITIDA MARKAZIY OSIYODA SUV RESURLARINI HUQUQIY BOSHQARISHNING DOLZARB MASALALARI

MAQOLA MA'LUMOTI

Kalit so'zlari:

iqlim o'zgarishi,
transchegaraviy suv resurslari,
xalqaro suv huquqi, Markaziy
Osiyo, Amudaryo, Sirdaryo,
Qoshtepa kanali,
suv diplomatiyasi,
Helsinki konvensiyasi,
Orolni qutqarish xalqaro
jamg'armasi (OQXJ),
Suv xo'jaligini muvofiqlashtiruvchi
davlatlararo komissiya (SXMDK)

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada iqlim o'zgarishi sharoitida Markaziy Osiyoda suv resurslarini huquqiy boshqarishning dolzarb muammolari, transchegaraviy suv hamkorligining amaldagi institutsional tizimi hamda so'nggi mintaqaviy tashabbuslar tahlil qilinadi. Tadqiqotda xalqaro konvensiyalar, mintaqaviy bitimlar va O'zbekiston Respublikasi Suv kodeksi asosida mavjud huquqiy mexanizmlar kompleks o'rganilgan. Shuningdek, iqlim o'zgarishi, Qoshtepa kanali loyihasi va mintaqaviy suv xavfsizligi bilan bog'liq masalalarning huquqiy jihatlarini yoritilib, xalqaro suv huquqi prinsiplari asosida huquqiy tartibga solishni takomillashtirishga qaratilgan amaliy hamda ilmiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

INTRODUCTION

Water resources constitute one of the most important strategic natural resources ensuring sustainable socio-economic development, environmental security, food security, and energy sustainability. In the twenty-first century, climate change has significantly affected the hydrological cycle, resulting in glacier retreat, declining river flows, prolonged droughts, an increasing frequency of extreme weather events, and intensified competition for freshwater resources. According to the United Nations and the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), approximately 40% of the world's population currently lives in water-stressed regions, and by 2050 billions of people are expected to experience shortages of safe drinking water [1]. Consequently, the governance of transboundary water resources has become not only an environmental issue but also a priority of international law and international security.

One of the regions where these challenges are most evident is Central Asia. The region's economic development and environmental sustainability are directly dependent on the transboundary water resources of the Amu Darya and Syr Darya river basins. These rivers originate primarily from glaciers located in the Pamir and Tien Shan mountain systems. Over recent decades, the accelerated retreat of these glaciers has raised serious concerns regarding future reductions in river discharge, increasing seasonal water shortages during the vegetation period, and growing environmental risks throughout the region [2]. Consequently, water resources have become not only an environmental concern but also a key factor affecting economic development, food security, energy sustainability, and regional geopolitical stability.

Statistical data further confirm the region's high dependence on transboundary water resources. The annual water allocation assigned to the Republic of Uzbekistan within the Aral Sea Basin amounts to 63.02 km³, including 53.59 km³ derived from the flows of the Amu Darya and Syr Darya, 2.59 km³ from groundwater resources, and 6.84 km³ from return (drainage) waters. [3] Within the river flow component, 33.90 km³ originates from the Amu Darya Basin and 19.69 km³ from the Syr Darya Basin. These figures clearly demonstrate that the majority of Uzbekistan's water resources originate from transboundary rivers and that the country's water security largely depends on water flows generated in neighboring states.

Furthermore, the total annual water use within the Aral Sea Basin amounts to 114.4 km³, of which 56.19 km³ is utilized by Uzbekistan, 21.73 km³ by Turkmenistan, 12.34 km³

by Tajikistan, 12.29 km³ by Kazakhstan, 7.44 km³ by Afghanistan, and 4.41 km³ by Kyrgyzstan. Uzbekistan (17.28 km³) and Kazakhstan (12.29 km³) are the principal water users within the Syr Darya Basin, whereas Uzbekistan (38.91 km³) and Turkmenistan (21.73 km³) account for the largest water consumption in the Amu Darya Basin. [4] These statistics indicate that any decision concerning the management of transboundary water resources inevitably affects the economic development, environmental sustainability, and food security of the entire region.

The complexity of water governance in Central Asia is primarily explained by the differing economic interests of upstream and downstream countries. While Kyrgyzstan and Tajikistan primarily utilize water resources for hydropower generation, Uzbekistan, Kazakhstan, and Turkmenistan depend on water mainly for irrigated agriculture and food production. During the Soviet period, upstream countries released water during the irrigation season, whereas downstream countries supplied them with fuel and energy resources during winter. Following the dissolution of the Soviet Union, this centralized water-energy exchange mechanism collapsed, and each state began managing water resources according to its own national interests.

The legal framework governing water allocation in Central Asia is mainly based on the 1992 Almaty Agreement and the Integrated Water Resources Management Schemes for the Syr Darya Basin (1983) and the Amu Darya Basin (1984) developed during the Soviet period. Although these legal arrangements contributed significantly to regional stability during the early years of independence, they no longer adequately address contemporary challenges associated with climate change, demographic growth, environmental flow protection, digital water monitoring systems, and newly emerging transboundary water infrastructure projects. Consequently, the modernization of the existing regional legal framework in accordance with contemporary principles of international water law has become increasingly necessary [5].

In recent years, the construction of the Qoshtepa Canal in Afghanistan has emerged as a new geopolitical factor influencing water allocation within the Amu Darya Basin. Once fully operational, the canal is expected to divert a significant portion of the Amu Darya's flow to irrigate agricultural lands in Afghanistan. Since Afghanistan is not a party to the principal regional water agreements of Central Asia, the project has generated new legal and institutional challenges regarding the governance of transboundary water resources and has highlighted the need for new regional legal mechanisms [6].

These issues have received considerable attention from international scholars. In her study *Water Infrastructure in Central Asia: Legal and Institutional Frameworks*, Dinara Ziganshina argues that effective water infrastructure management in Central Asia requires strengthening the legal authority of regional institutions and establishing binding mechanisms for implementing their decisions [7]. Issakov, in *Climate-Induced Transboundary Water Insecurity in Central Asia: Institutional Challenges, Adaptation Responses, and Future Research Directions*, emphasizes that climate-induced water insecurity is caused not only by declining water availability but also by weak governance institutions and the absence of adaptive legal mechanisms [8]. Likewise, Prniyazova, in *Sustainable Transboundary Water Governance in Central Asia: Challenges, Conflicts, and Regional Cooperation*, concludes that sustainable transboundary water management depends on strengthening legal integration among states, promoting water diplomacy, and harmonizing international water law with national legislation [9]. Furthermore, Orazaliev, in *Current Regulation of Water Relations in Central Asia*, argues that the existing legal framework governing water relations in the region is no longer adequate to address current environmental and geopolitical realities and therefore requires modernization in response to climate change [10].

METHODS

To comprehensively examine the current issues of the legal governance of water resources in Central Asia under climate change from the perspective of international water law, this study employed an integrated combination of general scientific and specialized legal research methods.

Using the normative legal analysis method, international, regional, and national legal instruments governing transboundary water resources were systematically examined. In particular, the study analyzed the United Nations Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses, the Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes, the 1992 Almaty Agreement, the legal documents regulating the activities of the International Fund for Saving the Aral Sea (IFAS) and the Interstate Commission for Water Coordination of Central Asia (ICWC), as well as the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the Water Code of the Republic of Uzbekistan, and other effective legislative and regulatory acts governing the management, protection, and rational use of water resources in Uzbekistan. [11, 12, 13, 14] Based on these legal sources, the study evaluated the legal content and practical implementation of the

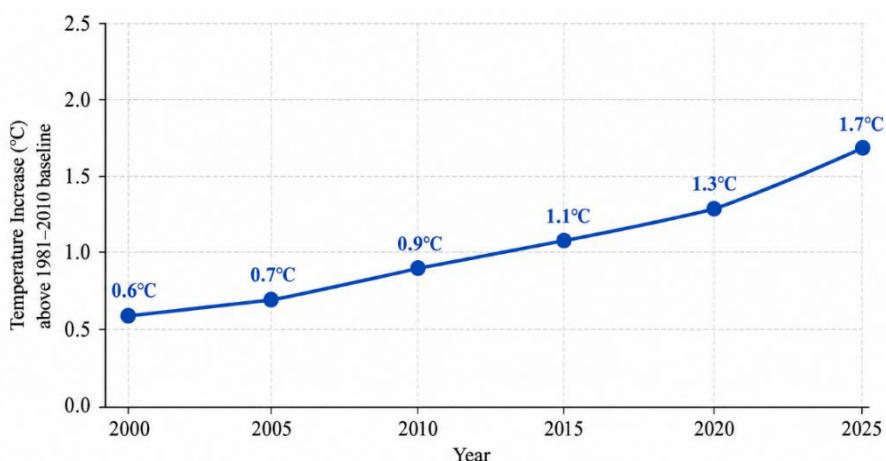
fundamental principles of international water law, including equitable and reasonable utilization of transboundary water resources, the obligation not to cause significant harm, the duty of cooperation among states, prior notification, and information exchange.

The theoretical analysis method was applied to examine the scholarly views of foreign researchers in the fields of international water law, environmental law, and transboundary water resources governance. In particular, the scientific works of Dinara Ziganshina, Issakov, Prniyazova, Orazaliev, and other scholars on water security, water diplomacy, climate change, regional cooperation, and the legal governance of water resources in Central Asia were analyzed.

RESULTS

The results of the study indicate that climate change has become one of the principal factors affecting the legal governance of transboundary water resources in Central Asia. The conducted normative-legal, comparative-legal, doctrinal, and systematic analyses demonstrate that the existing regional legal framework is no longer fully capable of responding to contemporary environmental, political, and socio-economic challenges. In particular, increasing air temperatures, accelerated glacier retreat, growing water demand, and the emergence of new geopolitical factors have significantly complicated the implementation of the fundamental principles of international water law, including equitable and reasonable utilization, the obligation not to cause significant harm, cooperation, and information exchange.

Figure 1. Increase in Average Air Temperature in Central Asia (2000–2025)

Source: Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2021). *Climate Change 2021: The Physical Science Basis (AR6 Working Group I Report)*. [15]

As illustrated in Figure 1, the average annual temperature anomaly in Central Asia has shown a continuous upward trend over the past twenty-five years. Compared with the 1981–2010 climatic baseline, the regional temperature anomaly increased from approximately 0.6°C in 2000 to nearly 1.7°C in 2025. This trend confirms that climate change is intensifying across the region and is expected to substantially influence the hydrological regime of major transboundary river basins. Rising temperatures accelerate glacier melting, alter seasonal river runoff, increase evapotranspiration, and reduce long-term freshwater availability. Consequently, climate change has become not only an environmental issue but also an important legal and institutional challenge requiring adaptive transboundary water governance.

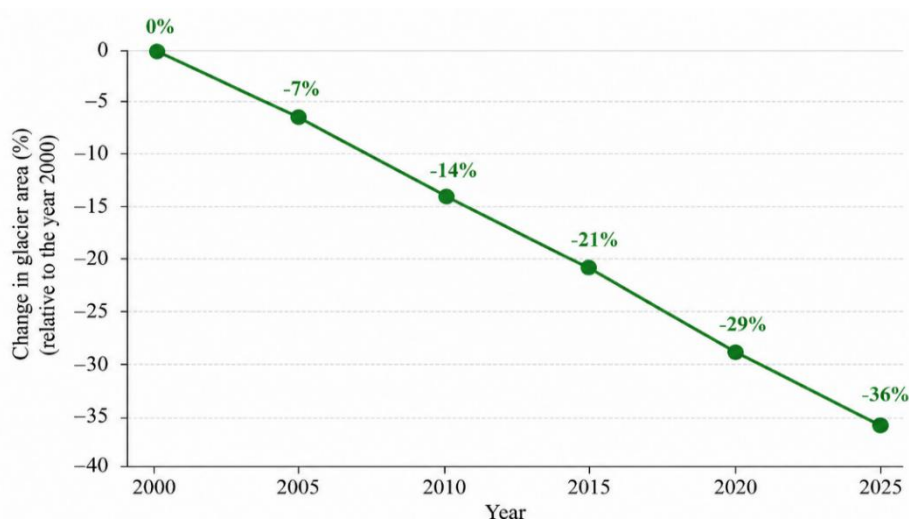

Figure 2. Reduction of Glacier Area in the Pamir and Tien Shan Mountains (2000–2025)

Source: UNESCO. (2022). *United Nations World Water Development Report 2022: Groundwater – Making the Invisible Visible*. [16]

The analysis presented in Figure 2 demonstrates a steady reduction in glacier area within the Pamir and Tien Shan mountain systems, which constitute the primary sources of the Amu Darya and Syr Darya rivers. During the study period, glacier coverage decreased from the 2000 baseline to approximately 36% below its initial extent by 2025. Although glacier melting may temporarily increase river discharge, continued glacier retreat is projected to reduce long-term water availability and intensify seasonal water shortages throughout Central Asia. These findings confirm that glacier degradation represents one of the most significant climate-related

risks affecting regional water security and necessitates the modernization of existing legal and institutional mechanisms governing shared water resources.

The results of the comparative legal and institutional analyses further indicate that many of the current governance challenges originate not only from climate change but also from the limited adaptability of the regional legal framework established during the early post-Soviet period. While the 1992 Almaty Agreement, the Interstate Commission for Water Coordination (ICWC), and the International Fund for Saving the Aral Sea (IFAS) have contributed significantly to maintaining regional cooperation, these mechanisms were developed under substantially different climatic, demographic, and political conditions. As a result, they provide only limited legal instruments for addressing contemporary challenges associated with climate adaptation, environmental flow protection, digital water monitoring, and newly emerging transboundary water infrastructure.

Table 1. Major Legal Challenges to Water Resources Governance in Central Asia under Climate Change

No.	Major Challenge	Current Situation	Legal Implications	Proposed Legal Solutions
1	Climate Change	Accelerated glacier retreat in the Pamir and Tien Shan mountain systems has resulted in a gradual decline in the flow of the Amu Darya and Syr Darya rivers, accompanied by increasing droughts and seasonal water shortages.	Regional water security is weakened, the risk of interstate disputes over water allocation increases, and the effectiveness of existing transboundary water agreements is diminished.	Introduce climate-adaptive regional water governance mechanisms, legally safeguard environmental flows, and develop new regional protocols on adaptive transboundary water management.
2	Outdated Legal Framework	Regional water allocation continues to rely primarily on the 1992 Almaty Agreement and the Soviet-era basin allocation schemes developed in 1983–1984.	Existing legal mechanisms are unable to adequately address contemporary challenges arising from climate change, population growth, new hydraulic infrastructure projects, and modern environmental requirements.	Revise regional water agreements in accordance with the contemporary principles of international water law and establish new convention-based legal mechanisms supported by effective implementation and compliance procedures.

3	The Qoshtepa Canal (Afghanistan)	The Qoshtepa Canal, currently under construction in Afghanistan, is designed to divert part of the Amu Darya's flow to newly irrigated agricultural areas. However, Afghanistan is not a party to the principal regional water agreements.	Legal uncertainty regarding water allocation within the Amu Darya basin increases, downstream water security is placed at risk, and the likelihood of transboundary disputes becomes greater.	Promote Afghanistan's participation in regional water diplomacy and international water governance institutions, and establish multilateral legal agreements and information-sharing mechanisms for the Amu Darya basin.
---	---	--	---	--

The findings summarized in Table 1 identify three priority legal challenges currently affecting regional water governance. First, climate change significantly increases water scarcity, seasonal instability, and environmental risks while existing legal instruments remain largely reactive rather than adaptive. Second, the construction of the Qoshtepa Canal introduces a fundamentally new geopolitical dimension into the Amu Darya basin because Afghanistan is not a party to the principal regional water agreements, thereby creating legal uncertainty regarding future water allocation and interstate cooperation. Third, the regional legal framework continues to rely primarily on the 1992 Almaty Agreement and Soviet-era basin allocation schemes, which no longer adequately address modern environmental, technological, and institutional realities.

Overall, the results of this study demonstrate that ensuring sustainable transboundary water governance in Central Asia requires comprehensive legal modernization based on international water law principles and climate adaptation strategies. Priority directions include strengthening regional institutional cooperation, developing adaptive legal mechanisms capable of responding to climate-induced hydrological changes, improving data-sharing and digital monitoring systems, and expanding multilateral legal dialogue to incorporate emerging stakeholders, including Afghanistan. Such measures would significantly enhance the implementation of equitable and reasonable utilization principles while contributing to long-term regional water security and environmental sustainability.

DISCUSSION

The results of the present study demonstrate that, under conditions of climate change, the management of transboundary water resources in Central Asia has evolved beyond being

merely an environmental or technical issue and has become an essential component of international law, regional security, and interstate cooperation. The normative-legal, comparative-legal, and doctrinal analyses conducted during the research indicate that the existing legal mechanisms are insufficiently adapted to contemporary climatic challenges and emerging geopolitical realities. In particular, the absence of adaptive legal mechanisms significantly complicates the effective regulation of transboundary water relations and reduces the capacity of regional institutions to respond to rapidly changing hydrological conditions.

The normative legal analysis confirms that the 1997 United Nations Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses and the 1992 Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes (Helsinki Convention) establish the fundamental principles of modern international water law, including equitable and reasonable utilization, the obligation not to cause significant harm, cooperation, prior notification, and regular exchange of information. The findings of this research demonstrate that although these principles remain fully applicable to Central Asia, their practical implementation at the regional level has not yet been adequately institutionalized. Consequently, the effectiveness of regional water governance largely depends on strengthening the legal mechanisms capable of ensuring the practical realization of these internationally recognized principles.

The analysis of the 1992 Almaty Agreement, together with the institutional activities of the Interstate Commission for Water Coordination (ICWC) and the International Fund for Saving the Aral Sea (IFAS), demonstrates that these institutions have played an important role in maintaining interstate dialogue and cooperation regarding shared water resources since the independence of the Central Asian states. Nevertheless, the research findings reveal that both the institutional framework and the regional legal mechanisms continue to rely primarily on the Soviet-era water allocation model. As a result, they do not sufficiently address contemporary challenges arising from climate change, glacier retreat, environmental flow protection, digital water monitoring, groundwater management, and newly emerging transboundary hydraulic infrastructure. These findings therefore support the necessity of modernizing the regional legal framework in accordance with contemporary principles of international water law.

The comparative legal analysis also indicates that the conclusions reached in this study are consistent with the views expressed in contemporary international legal scholarship. In

particular, Dinara Ziganshina, in *Water Infrastructure in Central Asia: Legal and Institutional Frameworks*, argues that effective governance of water infrastructure in Central Asia requires strengthening the legal authority of regional institutions and establishing more effective mechanisms of interstate cooperation. The results of the present study support this conclusion by demonstrating that expanding the legal competences of IFAS and ICWC, together with improving compliance mechanisms for their decisions, would significantly enhance regional water governance.

Similarly, the findings correspond with the conclusions presented by Issakov in *Climate-Induced Transboundary Water Insecurity in Central Asia: Institutional Challenges, Adaptation Responses, and Future Research Directions*. The author emphasizes that the principal threat to regional water security is not merely the physical reduction of water resources caused by climate change but also the limited adaptive capacity of existing governance institutions. The present research confirms this assessment by identifying the lack of adaptive legal mechanisms as one of the major institutional weaknesses affecting transboundary water management in Central Asia.

The results are likewise consistent with the research conducted by Prniyazova in *Sustainable Transboundary Water Governance in Central Asia: Challenges, Conflicts, and Regional Cooperation*. According to the author, sustainable governance of transboundary water resources can only be achieved through integrated regional cooperation, strengthened water diplomacy, and harmonization between international water law and national legislation. The findings of this study further demonstrate that long-term regional water security requires the development of multilateral basin-wide legal mechanisms rather than relying exclusively on bilateral agreements.

Comparable conclusions were reached by Orazaliev in *Current Regulation of Water Relations in Central Asia*, where it is argued that the current legal framework governing water relations in Central Asia no longer corresponds to present-day environmental and geopolitical realities. The findings of the present study reinforce this position by demonstrating that the 1992 Almaty Agreement and the existing regional water allocation mechanisms should be comprehensively revised in light of climate change, demographic growth, increasing water demand, and the emergence of new transboundary water infrastructure projects.

The normative legal analysis further demonstrates that the Constitution of the Republic of Uzbekistan and the Water Code of the Republic of Uzbekistan establish important legal

guarantees concerning the protection of water resources, rational water use, and environmental sustainability. However, the research findings indicate that national legislation should be further harmonized with contemporary principles of international water law, particularly regarding climate adaptation, ecological flow protection, transboundary environmental monitoring, integrated basin management, and systematic information exchange among riparian states.

Another important outcome of the study concerns the legal implications of the Qoshtepa Canal project in Afghanistan. The research identifies the canal as a new geopolitical factor capable of significantly influencing future water allocation within the Amu Darya basin. Since Afghanistan is not a participant in the principal regional agreements governing transboundary water resources, the study concludes that the project may increase legal uncertainty concerning future water distribution and intensify the risk of interstate disputes. Consequently, the findings support the necessity of involving Afghanistan in multilateral negotiations and regional water diplomacy based upon the universally recognized principles of international water law, thereby promoting inclusive and sustainable governance of the Amu Darya basin.

CONCLUSION

In conclusion, climate change has transformed transboundary water governance in Central Asia into one of the most pressing issues of international water law, regional security, and sustainable development. The findings of this study demonstrate that the existing regional legal framework, primarily based on the 1992 Almaty Agreement and Soviet-era water allocation mechanisms, no longer fully corresponds to contemporary challenges arising from climate change, glacier retreat, increasing water demand, and new transboundary infrastructure projects.

The conducted normative, comparative, and doctrinal analyses confirm that the fundamental principles of international water law—including equitable and reasonable utilization, the obligation not to cause significant harm, cooperation, and information exchange—should serve as the primary legal basis for strengthening regional water governance. Furthermore, the study highlights the necessity of modernizing regional legal institutions, introducing adaptive legal mechanisms for climate change, and enhancing multilateral cooperation, particularly in light of the legal implications of the Qoshtepa Canal project. Implementing these measures will contribute to improving regional water security,

promoting sustainable transboundary water management, and strengthening long-term cooperation among the Central Asian states.

REFERENCES

1. Intergovernmental Panel on Climate Change. (2023). Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. IPCC. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/>
2. United Nations. (1997). Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf
3. Sirdaryo (1983) va Amudaryo havzalarida (1984) suv resurslaridan kompleks foydalanish sxemalari, Sredazgiprovodxlopok. URL: <https://www.cawater-info.net>
4. Davlatlararo suv xo'jaligini muvofiqlashtirish komissiyasi ilmiy axborot markazi ma'lumotlari. URL: https://www.cawater-info.net/yearbook/2020/02_yearbook2020_en.htm
5. United Nations Economic Commission for Europe. (1992). Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes (Helsinki Convention). <https://unece.org/environment-policy/water/about-the-convention>
6. World Bank. (2021). Central Asia Water Security: Challenges and Opportunities. World Bank. <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/central-asia-water-security>
7. Ziganshina, D. (2024). Water Infrastructure in Central Asia: Legal and Institutional Frameworks. *Water International*, 49(2), 211–229. <https://doi.org/10.1080/02508060.2024.2312450>
8. Issakov, A. (2024). Climate-Induced Transboundary Water Insecurity in Central Asia: Institutional Challenges, Adaptation Responses, and Future Research Directions. *Water*, 16(5), 683. <https://doi.org/10.3390/w16050683>
9. Prniyazova, G. (2024). Sustainable Transboundary Water Governance in Central Asia: Challenges, Conflicts, and Regional Cooperation. *Sustainability*, 16(8), 3327. <https://doi.org/10.3390/su16083327>

10. Orazaliev, B. (2024). Current Regulation of Water Relations in Central Asia. *Journal of Water and Land Development*, 61, 167–176. <https://doi.org/10.24425/jwld.2024.150756>
11. Interstate Commission for Water Coordination of Central Asia. (1992). Agreement on Cooperation in Joint Management, Use and Protection of Interstate Water Resources (Almaty Agreement). <http://www.icwc-aral.uz>
12. International Fund for Saving the Aral Sea. (2023). About IFAS. <https://ec-ifas.org/en/>
13. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (2023-yil 30-aprel). O'RQ–837-son. <https://lex.uz/docs/6445145>
14. O'zbekiston Respublikasi. (2025). O'zbekiston Respublikasining Suv kodeksi. O'RQ–1076-son. <https://lex.uz/docs/7502128>
15. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2021). *Climate Change 2021: The Physical Science Basis (AR6 Working Group I Report)*. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/>
16. UNESCO. (2022). United Nations World Water Development Report 2022: Groundwater – Making the Invisible Visible. <https://www.unesco.org/reports/wwdr/2022/en>